



Àmbit social i criminològic

CENTRE D'ESTUDIS JURÍDICS
I FORMACIÓ ESPECIALITZADA

Ausiàs March, 40
08010 Barcelona
TEL. 93 207 31 14
FAX: 93 207 67 47



Generalitat de Catalunya
Departament de Justícia

D O C U M E N T S D E T R E B A L L

INVESTIGACIÓ

(Ajuts a la investigació, 2010)

**El procés de desistiment de
les persones empresonades.
Obstacles i suports**

Autors

Josep Cid Moliné
Joel Martí Olivé

Any 2011

El procés de desistiment de les persones empresonades. Obstacles i suports

Josep Cid
Departament de Ciència Política i Dret Públic.
Universitat Autònoma de Barcelona

Joel Martí
Departament de Sociologia.
Universitat Autònoma de Barcelona

Amb la col·laboració de:
Aina Ibàñez Roig, Anna Meléndez Peretó, Ferran Restrepo Arrufat

Ajuts econòmics per a projectes de recerca, estudis i anàlisis en els àmbits de l'execució penal, la mediació penal, l'atenció a la víctima, l'administració de justícia i el dret civil català fets el 2010 (resolució JUS/3884/2009, de 15 de desembre)

El Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada ha editat aquesta recerca respectant el text original dels autors, que en són responsables de la correcció lingüística.

Les idees i opinions expressades en la recerca són de responsabilitat exclusiva dels autors, i no s'identifiquen necessàriament amb les del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.

Avís legal

Els continguts d'aquesta investigació estan subjectes a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya de Creative Commons, el text complet de la qual es troba disponible a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/legalcode.ca>. Així, doncs, se'n permet còpia, distribució i comunicació pública sempre que se citi l'autor del text i la font (Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada), tal com consta en la citació recomanada inclosa a cada article. No se'n poden fer usos comercials ni obres derivades.

Resum en català:

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/deed.ca>

ÍNDEX

1. Introducció.....	6
2. Marc teòric.....	9
2.1. Teories criminològiques que poden explicar el canvi.....	9
2.2. Altres factors rellevants per explicar el desenvolupament de la persona: trajectòria vital i cicle de vida	16
2.3. Un model teòric integrat.....	21
3. Mètode	29
3.1. El desistiment com a procés. Una visió diacrònica	29
3.2. Població i mostra	30
3.3. Tècniques d'obtenció d'informació	35
3.4. Anàlisi de la informació	37
4. Anàlisi de casos	44
4.1. Perfil A. Joves.....	44
4.1.1. Trajectòria vital	44
4.1.2. Factors transicionals	50
4.1.3. Narratives.....	62
4.1.4. Trajectòria, cicle de vida, factors transicionals i narratives.....	68
4.2. Perfil B. Joves en transició a la vida adulta.....	74
4.2.1. Trajectòria vital	74
4.2.2. Factors transicionals	81
4.2.3. Narratives.....	87
4.2.4. Trajectòria, cicle de vida, factors transicionals i narratives.....	94
4.3. Perfil C. Adults consumidors de drogues	99
4.3.1. Trajectòria vital	99
4.3.2. Factors transicionals	106
4.3.3. Narratives.....	112
4.3.4. Trajectòria, cicle de vida, factors transicionals i narratives.....	116
4.4. Perfil D. Migrants amb inici tardà de l'activitat delictiva.....	122
4.4.1. Trajectòria vital	122
4.4.2. Factors transicionals	129
4.4.3. Narratives.....	139

4.4.4. Trajectòria, cicle de vida, factors transicionals i narratives.....	144
5. Conclusions.....	150
5.1. Les narratives. Caracterització general.....	150
5.1.1 Narrativa de desistiment.....	150
5.1.2 Narrativa de persistència.....	153
5.2. Discussió de les preguntes de recerca	158
6. Implicacions dels resultats per a les polítiques de reinserció	172
7. Referències	176

1. Introducció

La voluntat d'aconseguir els millors resultats possibles en les polítiques de reinserció és compartida tant per les persones que lideren les institucions de rehabilitació a Catalunya com pels equips que realitzen investigacions en aquesta matèria. Per això, la present recerca pretén ajudar a aquest objectiu analitzant els mecanismes de transició entre la vida a la presó i la vida en llibertat i el paper que aquests juguen en els processos de desistiment de l'activitat delictiva.

En recerques anteriors s'ha posat de manifest que el sistema penal espanyol, tant en l'àmbit penitenciari com en el de les penes alternatives, presenta moltes carències en relació amb la seva capacitat de desenvolupar respostes comunitàries. Així, s'ha posat en evidència l'ús escàs de penes alternatives per a persones amb antecedents, fet que contrasta amb el panorama penològic internacional en el que s'han desenvolupat respostes comunitàries rehabilitadores per a delinqüència de risc (Cid i Larrauri, 2002; Cid i Larrauri, 2005), alhora que es visualitza l'ús reduït dels mecanismes de règim obert i de llibertat condicional a Catalunya i Espanya (Cid, 2008; Cid i Tébar, 2010a i b). La insuficient atenció a aquestes respostes comunitàries és un dels factors que influeix en un ús excessiu de la pena de presó comparativament amb d'altres països del nostre entorn (Cid i Larrauri, 2009; Cid, 2008).

Tanmateix, aquestes deficiències en els resultats de les polítiques de reinserció són abordables si la pràctica s'orienta cap a la teoria penològica que deriva de prendre conjuntament les aportacions de la corrent del *What Works* (McGuire i Priestley, 1995; McGuire, 2002) i de la teoria del desistiment, gràcies a les quals es podria tractar de reduir les elevades taxes de reincidència existents actualment per part de les persones que han complert una pena de presó (Capdevila i Ferrer, 2009).

Partint d'aquesta base, aquesta recerca pretén millorar el coneixement dels factors que incideixen en el desistiment del delicte i els que condueixen cap a la

reincidència, i comprendre els processos subjectius que hi intervenen. Centrant-se en població masculina condemnada a presó per delictes patrimonials i/o contra la salut pública, la recerca vol identificar les narratives de desistiment i persistència en l'activitat delictiva, i conèixer com determinats factors externs contribueixen a la construcció d'aquestes narratives. Aquests factors externs són concebuts com a punts d'inflexió que poden propiciar el canvi, i estan relacionats tant amb allò tractat i viscut dins la institució penitenciària (programes laborals, tractament, experiències quotidianes, etc.) com amb els suports i vincles existents en la comunitat on es desemboca (ocupació, xarxes familiars, amicals, veïnals). Així mateix, aquests processos de transició es contextualitzen tant en el marc d'una trajectòria passada (familiar, formativa-laboral, delictiva i penitenciària) com també en la fase del cicle vital en què hom es situa, en tant que aquests dos eixos delimiten, en bona mesura, l'estructura d'oportunitats i els marcs de referència de la persona al sortir de la presó.

Aquesta recerca ha rebut el suport econòmic del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (Convocatòria 2010 d'Ajuts econòmics per a projectes de recerca). La investigació s'integra en el marc del *Grup de Recerca en Criminologia Aplicada a la Penologia* (Universitat Autònoma de Barcelona, SGR 2009/01117) i en el projecte d'abast més ampli "Políticas de reinserción en el ámbito penal" finançat pel Ministeri de Ciència i Innovació (DER2008-05041/JURI). A més dels autors, han format part de l'equip les tècniques de recerca Aina Ibàñez Roig (coordinació del treball de camp, realització d'entrevistes, transcripció de material i suport a l'anàlisi) i Anna Meléndez Peretó (transcripció de material, suport al treball de camp i a l'anàlisi), així com també l'estudiant de la Llicenciatura de Criminologia de la UAB Ferran Restrepo Arrufat, que ha col·laborat en tasques del treball de camp, preparació de materials i suport a l'anàlisi.

El conjunt de l'equip de recerca volem agrair a les persones i institucions que han facilitat l'accés a les bases de dades penals, als centres penitenciaris i a les persones entrevistades. En primer lloc, a la Direcció General de Serveis

Penitenciaris i Rehabilitació del Departament de Justícia (DGSPR) i, molt especialment, a en Miguel Ángel Esteban Ortega, Cap del Servei de Rehabilitació de la Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat, per posar a la nostra disposició la informació necessària per a seleccionar els casos objecte d'anàlisi i pel seu ajut en el contacte amb els centres penitenciaris i en la gestió del treball de camp. També als professionals dels centres penitenciaris que ens han facilitat l'accés a les persones entrevistades: Ricardo Sanchís, Subdirector de Tractament del Centre Penitenciari Brians 1; Antoni Jiménez, Subdirector de Tractament del Centre Penitenciari Quatre Camins; Quim López, Coordinador d'Equips Multidisciplinars del Centre Penitenciari Quatre Camins; Jordi Gómez, Cap del Servei de Suport a l'Execució Penal de Barcelona; Núria Cusó, Subdirectora de Tractament del Centre Penitenciari de Dones de Barcelona; Carles Soler, Director del Centre Penitenciari Obert 1 de Barcelona; Mariano Porras, Subdirector de Tractament del Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona; Rossend Viñes, Coordinador d'Educadors del Centre Penitenciari d'Homes de Barcelona; i Joan Pere Queralt Beltran, Cap del Servei de Medi Obert i Serveis Socials. D'altra banda, també volem agrair els valuosos comentaris i les orientacions rebudes en alguns aspectes teòrics i jurídics de la recerca que ens han proporcionat els professors Anthony Bottoms, Gonzalo Escobar, Eduardo Rojo i l'advocada María Helena Bedoya.

Per acabar, agraïm molt especialment a totes i a cadascuna de les persones entrevistades la disposició a compartir les seves vivències amb nosaltres.

2. Marc teòric

Malgrat que la teoria criminològica ha tingut com objecte principal l'explicació del sorgiment de l'acció delictiva i de la seva continuïtat, en aquesta recerca partim de la premissa que les principals teories criminològiques també són rellevants per entendre el fenomen del desistiment *versus* la persistència en la carrera delictiva; és a dir, per saber perquè unes persones finalitzen la seva trajectòria delictiva amb anterioritat que altres que la continuen per un període més llarg de temps.

El nostre plantejament teòric parteix de que el desistiment requereix, més enllà de determinades condicions estructurals i recursos materials, d'una decisió de la persona relativa a abandonar l'activitat delictiva. Aquesta premissa és present a la literatura sobre el desistiment (Burnett, 1992; Maruna, 2001; Laub i Sampson, 2003) i d'ella se'n deriva la rellevància d'analitzar els factors que poden influir en que la persona arribi a prendre aquesta decisió, així com els discursos de canvi en què se sustenta.

A continuació procedim a exposar les teories que considerem més rellevants per explicar aquest fenomen, la qual cosa ens permetrà seguidament plantejar les preguntes que explorem en la recerca. La selecció de les teories s'ha realitzat considerant que l'objectiu de la investigació no és tractar el desistiment en general, sinó focalitzar-lo en la cessació de la carrera delictiva d'homes condemnats per delinqüència comuna orientada al benefici econòmic (delictes contra la propietat i de tràfic de drogues) i que han complert la seva condemna, de manera parcial o total, en una institució penitenciària.

2.1. Teories criminològiques que poden explicar el canvi

En la criminologia es pot diferenciar entre teories estàtiques i teories dinàmiques (Blokland i Niuwebeerta, 2005). Les primeres consideren que la predisposició delictiva inicial, que ve donada principalment per antecedents personals, familiars i d'entorn, és el principal factor que explica la trajectòria delictiva d'una persona i que no hi ha altres factors rellevants que permetin

entendre la diferent evolució de les carreres delictives (Gottfredson i Hirschi, 1990; Moffit, 1993). D'acord amb aquestes teories, és possible predir en la infància la intensitat de la trajectòria delictiva de la persona (Gottfredson i Hirschi, 1990) o si la persona limitarà la seva carrera a l'adolescència o persistirà en la delinqüència (Moffit, 1993).

Si aquestes teories fossin suficients per explicar les trajectòries delictives,¹ una recerca com la que aquí es presenta no tindria sentit ja que es parteix de la premissa que en el decurs de l'activitat delictiva existeixen nous esdeveniments, independents de la predisposició delictiva inicial, que expliquen la diferent trajectòria delictiva de les persones. Justament, el que explora la recerca són els factors de canvi i per tant necessitem teories –dinàmiques– que permetin explicar la diferent evolució de les persones. Si les teories que exploren el canvi no permetessin donar compte de la diferent evolució de les persones, llavors això podria veure's com un reforç de les teories que destaquen que la predisposició delictiva és suficient per entendre la trajectòria.²

A continuació exposem les teories que han estat utilitzades en la recerca per entendre la diferent trajectòria delictiva i els processos de desistiment de les persones.

a) *Teoria de l'aprenentatge*

A partir del moviment conegut amb el nom "What Works", que ha avaluat els programes de rehabilitació i ha establert els principis de la intervenció efectiva, s'ha revalorat la teoria de l'aprenentatge com la base per aconseguir que la

¹En l'anàlisi del *Cambridge Study in Delinquent Development* (Piquero *et al.*, 2007), que segueix des de la infància fins als 40 anys a una mostra de 411 joves de sexe masculí i de classe obrera de Londres nascuts al 1953, es mostra que si bé els factors de risc presents a la infància permeten predir correctament la probabilitat d'activitat delictiva a l'adolescència, no aconsegueixen distingir entre dues tipologies crítiques, ambdues amb alta taxa de reincidència: el grup que limita la seva delinqüència a l'adolescència i el que persisteix en l'etapa adulta.

²Pot afirmar-se que les teories criminològiques van ser formulades per entendre l'inici i la continuïtat de la carrera delictiva i van descuidar l'anàlisi del procés de canvi. Això va donar lloc a la crítica que les teories predien més continuïtat delictiva de la que realment existia (Matza, 1964). Han estat principalment els teòrics del desenvolupament els que han utilitzat les teories criminològiques per entendre el desistiment.

persona finalitzi la seva carrera delictiva. La teoria de l'aprenentatge considera que el comportament delictiu ha estat après per la persona sobre la base principalment del contacte amb persones o grups que han reforçat la classe de pensaments, sentiments i actituds que precedeixen la conducta delictiva (Akers i Sellers, 2009; Bernard, Snipes i Gerould, 2010). Els teòrics de la rehabilitació destaquen que els programes o les intervencions educatives adreçades a reforçar pensaments, actituds i sentiments prosocials (per exemple, aprendre que el delicte no soluciona els problemes) o els que ensenyen a saber viure sense el recurs a les drogues tenen un impacte moderat, però positiu en la taxa de reincidència (McGuire i Pristley, 1995; McGuire, 2002; Andrews i Bonta, 2003).

Encara que l'avaluació d'aquests programes no sembla explicar les raons per les quals resulten efectius per a algunes persones i no per a altres (Maruna, 2001), el fet que siguin rellevants per a algunes fa raonable considerar-los en la recerca.

Si bé els teòrics del moviment *What Works* han prioritzat les intervencions grupals com el marc pel desenvolupament d'aquests programes d'aprenentatge, s'ha de considerar també la possibilitat que aquest aprenentatge es produeixi a partir d'una relació individual de la persona condemnada amb les que desenvolupen funcions educatives dins les institucions penitenciàries, que és un dels resultats que apareixen en altres recerques (Glaser, 1964).

b) *Teoria del control*

Sampson i Laub (1993) defensen que la teoria del control, principalment desenvolupada per Hirschi (1969), no és només rellevant per explicar l'origen de la delinqüència en la infància i la seva continuació en l'adolescència, sinó també per explicar les raons que porten al desistiment en la vida adulta.

D'acord amb Hirschi (1969), el factor principal que explica el comportament conforme dels infants és primerament el vincle que s'estableix amb els

progenitors. Com més fort és el vincle de l'infant amb els seus pares, més temor a defraudar-los i per tant major respecte cap a les normes convencionals. A partir de l'entrada a la vida escolar, també serà rellevant el vincle que s'estableix amb els docents. El vincle infants/adolescents amb pares i mestres facilita que es comprometin amb activitats convencionals i que temin delinquir per no posar en risc el manteniment d'aquests vincles.

Una vegada que la persona no només ha iniciat la delinqüència sinó que a més ha continuat durant l'adolescència, Sampson i Laub (1993) es basen en la teoria del control per proposar que el desistiment és més probable que ocorri en la joventut quan la persona adquireixi nous vincles socials que entrin en contradicció amb el manteniment de l'activitat delictiva. Determinats esdeveniments –com tenir parella, fills/es o feina– poden ser considerats com a “punts d'inflexió” ja que comporten que la persona se senti vinculada a agents amb rols convencionals i preocupat de defraudar-los si segueix delinquant, compromès a mantenir els recursos que deriven d'aquestes relacions (les rendes, el suport emocional, la cura, la seguretat, l'estabilitat), involucrat en activitats convencionals, sent possible que adquireixi identitats convencionals (“treballador”, “parella”, “pare”, etc.) que globalment expliquin que s'abandoni la delinqüència (Sampson i Laub, 1993; Laub i Sampson, 2003).

A més, possiblement, com accepten Laub i Sampson (2003), aquesta teoria dels vincles socials interactua amb la teoria de l'aprenentatge, en el sentit que els nous vincles socials fan que la persona abandoni les relacions amb amistats que reforçaven l'activitat delictiva (Warr, 1998).

La teoria del control social com a base per explicar el desistiment ha trobat el seu principal suport en la recerca de Sampson i Laub (1993) i de Laub i Sampson (2003), en la que es reanalitza i continua l'estudi longitudinal realitzat pels Glueck de 500 adolescents delinqüents, i en el que es mostra que els principals factors explicatius del desistiment són dos punts d'inflexió: el fet que la persona consolidi una relació de parella i el fet que accedeixi a un lloc de treball estable (Sampson i Laub, 1993 i Laub i Sampson, 2003).

Una revisió més general de la recerca sobre la vinculació entre l'adquisició de rols adults i el desistiment sembla avalar la rellevància de la relació de parella però, en canvi, la inserció laboral sembla només operar com a factor de canvi quan interactua amb altres factors (edat, condicions de treball). En canvi, un factor com la paternitat que també podria operar en el mateix sentit (en la mesura en què pugui anar vinculat a un canvi de rols) no ha estat confirmat per la investigació (Siennick i Osgood, 2008; Uggen i Wakefield, 2008).

c) Teoria de la tensió

Un resultat que sembla constant en les recerques dirigides a conèixer els factors que expliquen les diferències entre les persones que reincideixen de les que desisteixen és que les primeres troben molts més obstacles que les segones per deixar de delinquir. Les recerques de Burnett (1992), Zamble i Quinsey (1997), Farrall (2002) i Bottoms i Shapland (2010) són plenament coincidents en el resultat que les persones que van reincidir van viure, a la seva sortida de presó o en el context del compliment de la seva pena comunitària, una situació molt més problemàtica que els que van desistir. Encara que poden haver-hi algunes diferències entre les recerques, en general pot afirmar-se que les persones que van reincidir van percebre o experimentar, concretament: més problemes econòmics, major dificultat per inserir-se laboralment, més conflictes en les relacions familiars o de parella i més addiccions a les drogues.

Aquest resultat tan unànim de la recerca sembla que pot trobar una explicació adequada en la teoria de la tensió. D'acord a aquesta teoria la delinqüència pot explicar-se com el resultat d'una frustració respecte a l'accés a les metes desitjades i planteja el delicte com una via possible de respondre a aquest estat emocional (Agnew, 1992 i 1995). Cullen i Wright (1997) han desenvolupat la teoria de la tensió per tal d'explicar el desistiment. D'acord amb aquests autors, el suport que la persona rep (en termes de recolzament econòmic, d'afecte, consideració, informació i comprensió) és rellevant per tal que la persona pugui abordar de manera legítima les seves necessitats. La idea que assumim d'aquesta teoria en la nostra recerca és que la mesura en què la persona

accedeix a aquests recursos –és a dir, el suport que rep– pot facilitar o dificultar el canvi.

Encara que el tema del suport no sembla que hagi estat explorat de manera específica per cap recerca, existeixen diferents indicacions que semblen avalar que aquesta teoria pot ser rellevant per explicar el desistiment i mereix ser considerada. D'una banda, en la recerca de Farrall (2002) les persones que van desistir coincidien en què el seu context personal i social va ser un factor rellevant per resoldre els problemes associats a la continuació de la delinqüència. D'altra banda, Laub i Sampson (2003) assenyalen que els seus entrevistats desistents indicaven que el suport social que els hi va donar la parella va ser important pel seu canvi.

És cert, com mostra la darrera referència de Laub i Sampson (2003), que els factors destacats per la teoria de la tensió –i en particular el factor de suport social com a forma de reduir la tensió i facilitar el desistiment– són difícils de diferenciar dels subratllats per la teoria del control ja que, per exemple, una relació interpersonal com la parella pot ser font de vincle i de suport. No obstant això, creiem que una recerca qualitativa pot tractar de distingir aquests dos mecanismes causals que poden portar a la finalització de la trajectòria delictiva.

d) Teoria de l'etiquetament

A diferència de les teories anteriors, que posen l'accent en els factors externs a l'individu que poden explicar el canvi de la persona, la teoria de l'etiquetament està centrada en la producció de narratives de canvi per part de la persona. Maruna (2001) compara el discurs de persistents i desistents de l'activitat delictiva i arriba a la conclusió que, en el dels primers, la persona segueix captiva de l'etiqueta de 'delinqüent', veient-se com a esclava de les circumstàncies i incapaç d'evitar el delicte. En canvi, en el discurs desistent apareix una clara separació entre la identitat de la persona com a 'delinqüent' – que la persona situa en el seu passat– i la identitat actual, en què la persona assumeix un rol de persona convencional capaç de superar les circumstàncies

que en el passat el van portar a delinquir.³ A més, la persona és capaç de donar coherència a la transformació sobre la base d'explicar els condicionaments del seu passat, que expliquen la seva activitat delictiva, i com ha pogut superar-los en el temps present. Els desistents entrevistats per Maruna (2001) no només són persones amb identitat convencional sinó que, a més, es presenten com a persones benvolents.

La idea del canvi subjectiu proposada per Maruna sembla relacionada amb la teoria de l'etiquetament. D'acord amb aquesta teoria, l'autodefinició d'una persona com a delinqüent és el factor principal per entendre el fenomen de les carreres delictives (Lemert, 1967). Si bé teòrics d'aquesta tradició, com Matza (1964) i Lemert (1967), poden ser vistos com a pessimistes respecte del procés de canvi ja que veuen difícil que la societat alteri la imatge de delinqüent posada sobre una persona (Maruna, 2001), sembla coherent amb aquesta teoria que el procés de canvi impliqui un procés de desetiquetament que ha de començar per que la persona no es vegi a si mateixa com a delinqüent.

Encara que la teoria exposada ha de ser encara replicada amb recerques específiques, la investigació existent sembla recolzar la importància dels factors subjectius en el procés de desistiment. En aquest sentit, els estudis prospectius de Burnett (1992), amb la reanàlisi posterior de Lebel et al. (2008), el de Zamble i Quinsey (1997), així com el de Bottoms i Shapland (2010), destaquen que alguns factors subjectius rellevants per aquest teoria, com són la identitat de persona convencional, la voluntat de deixar de delinquir o el sentit d'autoeficàcia respecte de la capacitat d'evitar la delinqüència, tenen relació amb el desistiment posterior.⁴

³Tal com assenyala Maruna, la idea que la persona se sent capaç de superar els condicionaments del seu passat i d'afrontar els problemes que li ofereix el present és plenament coherent amb la teoria desenvolupada per Bandura (1977) sobre el sentiment d'autoeficàcia com a base per tal que la persona porti a terme els canvis de conducta que, en aquest cas, són propis d'una vida convencional.

⁴Cal matisar que els estudis referenciats donen rellevància a algun dels factors citats, no a tots ells.

2.2. Altres factors rellevants per explicar el desenvolupament de la persona: trajectòria vital i cicle de vida

Les teories criminològiques que acabem d'exposar donen una menor importància a dos factors que d'acord a la recerca existent sobre el desistiment semblen tenir rellevància. D'una banda, la trajectòria vital de la persona, que pot facilitar o dificultar que els factors de canvi exposats per les diferents teories arribin a jugar un paper en la trajectòria delictiva. De l'altra, l'etapa de la vida –i, particularment, les transicions vitals– semblen condicionar les decisions i accions de la persona relatives al desenvolupament de la seva carrera delictiva.

a) Trajectòria vital

Les teories que consideren que ja en la infància pot determinar-se la predisposició delictiva de la persona (Gottfredson i Hirschi, 1990) i, particularment, que pot diferenciar-se entre les persones que limitaran la delinqüència a l'adolescència dels que persistiran (Moffit, 1993), no semblen confirmades per la recerca (Laub i Sampson, 2003; Piquero et al., 2007). Malgrat això, un resultat obtingut amb caràcter general en les recerques sobre desistiment és que les persones que van reincidir solen tenir una trajectòria vital més problemàtica que les que van desistir. És cert, no obstant això, que quan aquestes recerques prenen en consideració la trajectòria vital de la persona no només solen valorar alguns dels factors de predisposició delictiva presents en la infància,⁵ sinó també altres aspectes posteriors de la vida de la persona que poden ser rellevants per entendre la trajectòria delictiva. Entre aquests destaquen: la formació i la seva experiència laboral, la seva trajectòria

⁵Respecte dels factors de risc presents en la infància, Farrington i Welsh (2007) destaquen els factors individuals (baixa intel·ligència i capacitat de realització, baixa empatia i impulsivitat), els familiars (pares delinqüents, família nombrosa, feble supervisió familiar, conflicte i desestructuració familiar) i, interactuant amb els anteriors, els comunitaris (entorns en situació d'exclusió, xarxes delictives, escoles amb alta taxa de delinqüència i barris marginals).

delictiva passada, l'addicció a les drogues i els problemes de salut i la seva experiència d'empresonament.⁶

Possiblement, un dels resultats més generals dels estudis de desistiment és que les persones que van desistir tenien menys problemes de drogues que aquells que van reincidir. Concretament el tema de les addiccions a les drogues apareix a: Burnett (1992), Sampson i Laub (1993), Zamble i Quinsey (1997), Farrall (2002), Laub i Sampson (2003) i Bottoms i Shapland (2010). En segon lloc, també resulta en general afirmat que un historial delictiu més intens (major nombre de condemnes prèvies) fa més difícil el desistiment (Burnett, 1992; Zamble i Quinsey, 1997; Bottoms i Shapland, 2010). Per una altra banda, els estudis que han treballat amb mostres grans i que permeten fer una valoració global de les conseqüències de l'empresonament, destaquen també que les persones que van passar un període més llarg de la seva vida a la presó van tenir més dificultats per a desistir que les que hi van passar un període més curt (Shover, 1985; Laub i Sampson, 2003).

Sobre la base de la recerca existent es pot concloure que una anàlisi de les diferents trajectòries delictives ha de considerar no només esdeveniments nous en la vida d'una persona que poden afavorir el canvi (i que poden rebre una explicació adequada per part de les teories criminològiques abans esmentades), sinó també factors de la vida passada de la persona que el poden facilitar (com tenir una formació prèvia o una experiència laboral que ajudi a la inserció en el mercat de treball) o que el poden dificultar (com una llarga estada a presó o molts anys d'addicció a les drogues) (Giordano *et al.*, 2002).⁷

⁶Entre els estudis que es citen a continuació no apareix el de Maruna (2001) ja que es basa en un mostreig intencional, en què es va buscar persones desistents i reincidents amb trajectòries vitals semblants.

⁷Sampson i Laub (1997) destaquen que, per entendre el desenvolupament de les carreres delictives, cal considerar tant els factors que promouen l'estabilitat com els que promouen el canvi. En referència als factors que promouen l'estabilitat, utilitzen el concepte de "desavantatge acumulat", per indicar com la conducta delictiva pot suscitar reaccions estigmatitzadores que redueixen els vincles socials de la persona, la qual cosa, a la vegada, afavoreix noves conductes delictives.

b) *Cicle de vida*

De la mateixa manera que la trajectòria vital de la persona no sembla que pugui desconsiderar-se a l'hora d'analitzar el final de les trajectòries delictives de les persones, també sembla necessari considerar un altre factor necessàriament present –el del cicle de vida de la persona– i que també sembla interactuar amb els factors transicionals de canvi, és a dir, aquells que intervenen en el procés de transició a la vida en llibertat.

Per parlar del cicle de vida de la persona ens referirem inicialment a la relació entre l'edat i la delinqüència. És un fet acceptat de manera unànime per la criminologia que la delinqüència agregada (almenys la masculina) augmenta de manera molt aguda entre els 8 i els 17 anys i que a partir d'aquesta edat va disminuint de manera progressiva fins arribar a ser molt reduïda a partir dels 50 anys (Farrington, 1986). La qüestió que ha estat debatuda és si aquesta disminució de la delinqüència a partir del final de l'adolescència es deu a una tendència general a la reducció de la delinqüència a mesura que les persones es van fent grans (és a dir, que es redueix la incidència), encara que mantenint-se les diferències entre persones segons la propensió inicial (Hirschi i Gottfredson, 1983), si es deu al fet que a partir del final de l'adolescència moltes persones desisteixen de cometre delictes (es redueix, per tant, la prevalència) (Farrington, 1986) o si es deu tant a una reducció de la prevalència com de la incidència. Una recent revisió de la literatura mostra que si bé l'evidència avala que la participació disminueix a partir del final de l'adolescència, el que resulta més debatut és si també la incidència disminueix amb l'edat (Piquero *et al.*, 2007).⁸

Si la participació en la delinqüència disminueix amb l'edat, sembla raonable que els estudis de desistiment s'hagin plantejat si l'edat en sí mateixa pot ser un factor explicatiu del desistiment o si, pel contrari, aquest factor és només un

⁸La hipòtesi que tant la reducció de la prevalència com de la incidència són rellevants per explicar la relació entre delinqüència agregada i edat resulta avalada per recents anàlisis de la mostra dels Glueck fins als setanta anys (Laub i Sampson, 2003) com del *Cambridge study in delinquent development* (Piquero *et al.*, 2007).

correlat del desistiment que s'explica per altres factors (com podria ser l'adquisició de nous vincles socials a l'edat adulta, tal com suggereix la teoria del control) (Laub i Sampson, 2001).

No totes les recerques sobre desistiment són útils per explorar aquest tema ja que en bona part del estudis la mostra està composta per persones de la mateixa edat i, per tant, no resulta possible considerar la rellevància d'aquest factor per explicar el desistiment (Sampson i Laub, 1993; Laub i Sampson, 2003; Maruna, 2001; Bottoms i Shapland, 2010). Els treballs que sí que aborden aquesta qüestió arriben a la conclusió que, en efecte, la major edat és un factor que diferencia als desistents respecte dels reincidents (Glaser, 1964; Burnett, 1992; Zamble i Quinsey, 1997). No obstant això, cal matisar que almenys les dues darreres recerques es refereixen a persones empresonades i amb un cert historial delictiu, per la qual cosa difícilment poden donar compte del desistiment al final de l'adolescència ja que presumiblement moltes d'aquestes persones no hauran arribat a presó o bé, en cas que hi hagin arribat, no tindran el perfil de risc exigint per formar part de la mostra.

Un treball que mereix especial atenció atenent a la similitud amb l'objecte de la nostra recerca és el de Shover (1985 i 1996), centrat en entendre com juga el factor del cicle de vida en el desistiment. L'autor destaca quatre etapes del cicle de vida: el final de l'adolescència i principi de la joventut (entorn dels 20 anys), la joventut (20-30 anys), el moment intermedi de la vida adulta (al voltant dels 40 anys) i el pas a la vellesa (al voltant dels 60 anys).

Respecte de la primera etapa, l'autor s'interroga per les accions de persones en què la delinqüència està influïda per motius expressius: hostilitat, revenja, aventura, influència dels amics, en un context en què es té poca consciència de les repercussions legals i personals del delicte. Una vegada que aquestes persones arriben a l'etapa de final de l'adolescència i principi de la joventut comencen a tenir més consciència dels costos de l'activitat delictiva i la

immensa majoria cessen de delinquir en aquest moment.⁹ En cas que siguin empresonats viuen malament aquesta experiència, senten vergonya d'estar a la presó i es culpen d'haver començat a delinquir (Shover, 1985).

Respecte de la segon etapa, l'autor considera que és aquella en la que poden ser rellevants els punts d'inflexió destacats per la teoria del control com, per exemple, les relacions de parella. No obstant, adverteix que com més jove sigui la persona més difícil serà que aquestes relacions operin com a punts d'inflexió ja que per a molts joves aquestes relacions estaran vinculades especialment al lleure i no posaran en pràctica els mecanismes causals destacats per la teoria del control (Shover, 1996).¹⁰

Respecte de la tercera etapa, el treball explica les raons del desistiment de delinqüents contra la propietat que han passat bona part de la seva joventut a la presó i que van desistir en la fase intermèdia de la vida adulta (entorn els 40 anys). L'autor al·ludeix a dues classes de raons: contingències interpersonals – que són les que planteja la teoria del control abans exposada i que Laub i Sampson (2003) qualifiquen de punts d'inflexió– i contingències subjectives. Aquestes darreres són les que es relacionen directament amb el cicle de vida i consisteixen en una revisió de la vida i del seus assoliments que ocorre en aquesta etapa de la vida. En aquesta introspecció, que va vinculada a una actuació més racional de la persona, poden aparèixer diferents elements que fomentin el canvi de la persona: una percepció de que la identitat criminal juvenil ha estat destructiva, una major consciència de que queden pocs anys de vida productius –i un consegüent increment del temor a ser detinguts i patir una nova estada a presó–, un canvi vers aspiracions de caire interpersonals no

⁹La concepció d'un autor no compromès té una gran similitud amb l'explicació de la delinqüència juvenil per part de Matza (1964) i també troba molts punts de concordança amb l'explicació de Moffit (1993) sobre els delinqüents que limiten la seva delinqüència a l'adolescència.

¹⁰Aquesta idea que els punts d'inflexió destacats per la teoria del control interactuen amb l'edat i que són més difícils que actuïn en el principi de la joventut també és destacada, en un altre àmbit, per Uggen (2000), qui explica els resultats d'una de les principals recerques experimentals realitzades sobre la incidència de l'ocupació en el desistiment i mostra que aquest va ser un instrument rellevant només amb persones majors de 26 anys.

només monetàries i un cansament de la 'vida delictiva' vinculat a l'edat (Shover, 1985 i 1996).

Respecte de la quarta etapa, que se situa al final de l'edat adulta i a principis de la vellesa, es caracteritza perquè la persona adverteix que és massa gran per seguir delinquent (Shover, 1985; Laub i Sampson, 2003). Shover (1996) considera que aquest cas serà més possible entre els delinqüents de més èxit i la seva cessació serà involuntària.

En síntesi: tant de la recerca que explora amb caràcter general la relació entre edat i delinqüència, com de la que específicament analitza les diferències entre persones que desisteixen i persones que persisteixen, se'n deriva la necessitat de considerar la interacció entre factors transicionals i l'edat de la persona.

2.3. Un model teòric integrat

El model teòric que a continuació es presenta parteix de la idea central que el procés de desistiment, que finalitzarà quan la persona definitivament no delinqueixi,¹¹ va acompanyat d'una narrativa de canvi de la persona i que, per tant, resulta important conèixer els factors que influeixen en el sorgiment d'aquestes narratives. El model planteja la importància de dos tipus de factors: els primers són condicionants del canvi que no són transformables (la trajectòria vital de la persona i l'edat) i els segons es refereixen a factors contingents, que en el seu conjunt depenen de les interaccions socials de la persona.

En el debat que s'ha plantejat entre els principals teòrics del desistiment sobre si són més rellevants els factors objectius o els factors subjectius (Maruna, 2001; Laub i Sampson, 2003; Lebel *et al.*, 2008), assumim un punt de vista integrador en la mesura en què no creiem que siguin posicions contradictòries. Acceptem, amb Maruna (2001), que les persones que han desistit del delictes han desenvolupat una narrativa de canvi que els ha portat a postular valors

¹¹Un problema teòric és, lògicament, saber quant de temps ha de passar des de la comissió del darrer delictes per saber que la persona ha desistit (Laub i Sampson, 2001).

positivament considerats per la comunitat, tal com avala la recerca existent.¹² Però, amb Laub i Sampson (2003:149), “creiem que la majoria de delinqüents van desistir en resposta a punts d’inflexió estructuralment induïts, que van servir com a catalitzador per mantenir el canvi de comportament a llarg termini”.

La forma de procedir a la integració entre perspectives objectives i perspectives subjectives consisteix en situar les narratives de canvi com a element que acompanya el procés de desistiment i tractar d’entendre les causes – condicionants del canvi i factors contingents– que poden explicar tant l’existència o inexistència d’aquestes narratives com la seva consistència.

A continuació es desenvolupa aquest model integrat plantejant les preguntes de la recerca.

a) *El paper de les narratives de canvi en el procés de desistiment*

El que en la recerca volem explorar és si les persones que desisteixen de la delinqüència han desenvolupat prèviament narratives de canvi. El model que, en principi, prenem en consideració com a base per a l’anàlisi és el desenvolupat per Maruna (2001). D’acord amb aquest autor, una narrativa de canvi d’una persona té dues dimensions principals: la dimensió d’identitat i la dimensió d’autoeficàcia.

La primera dimensió és la d’identitat, que és la més decisiva des del punt de vista de la teoria de l’etiquetament. Una narrativa en la que hi ha canvi d’identitat implica que si la persona, com a conseqüència de la seva carrera delictiva i de les reaccions formals i informals que ha patit, ha assumit una imatge de sí mateix com a ‘delinqüent’, és capaç de projectar en el present o en el futur una imatge diferent de si mateixa. Lògicament, en la mesura en què les identitats delictives podran estar construïdes de moltes maneres (com poden

¹²V. supra 2.1.d (Teoria de l’etiquetament). És cert que Laub i Sampson (2003), en el seu estudi retrospectiu sobre l’evolució de 62 persones de la mostra dels Gluecks fins als 70 anys, no troben narratives com les presents en la recerca de Maruna (2001), relatives a persones que assumeixen la idea de “fer bé als altres” com un aspecte de la seva nova identitat. No obstant això, en les narratives de Laub i Sampson hi és clarament present el canvi d’identitat a una persona que assumeix un rol de treballador, de pare o un altre rol convencional o, com diuen els propis autors “una nova perspectiva de vida” (Laub i Sampson, 2003:145-6).

ser que la persona estigui compromesa amb la delinqüència com a mitjà de vida o que vinculi la seva delinqüència al consum de drogues) també la forma de construir una nova identitat pot variar (per exemple, plantejar una vida convencional vinculada a una professió o a un projecte familiar, trencar amb les drogues, etc.). L'objectiu de la recerca en aquest àmbit consistirà en explorar les diferents construccions d'identitat de persona convencional que apareixin en les narratives.

La segona dimensió és la d'autoeficàcia, un concepte que tal com va ser desenvolupat per Bandura (1977:193) significa "la convicció d'una persona de que pot portar amb èxit el comportament requerit per produir un resultat". Una de les aplicacions que fa Maruna d'aquest concepte per descriure les narratives de canvi és quan la persona pot superar el sentiment de que és fruit de les seves circumstàncies (com a tècnica de neutralització de l'activitat delictiva) i argumenta que és capaç de vèncer els obstacles que dificulten el desistiment.

Una qüestió teòrica i metodològica important és que les recerques que han destacat la importància de les narratives de canvi en el procés de desistiment (Maruna, 2001; Sampson i Laub, 2003) són estudis retrospectius en què les persones desistents són entrevistades no mentre s'està donant el procés de desistiment sinó quan aquest ja ha finalitzat (és a dir, quan la persona ha assumit una identitat de persona no delinqüent i porta un temps considerable sense delinquir). Una crítica possible als dissenys retrospectius és que sempre pot qüestionar-se fins a quin punt aquesta narrativa de canvi ha acompanyat el desistiment o forma part d'una racionalització posterior. Per tant, una novetat en referència a recerques anteriors que han explorat les narratives de canvi és que en aquesta recerca podem analitzar si aquestes estan presents en el moment de la finalització de la condemna i, per tant, acompanyen el procés de desistiment.

Lògicament partim de la base que les narratives de canvi de les persones que han acabat la seva condemna empresonades (que són una part principal de les persones entrevistades en aquesta recerca) difícilment podran tenir la mateixa consistència que les d'una persona que ja ha pogut començar a desenvolupar

un rol adequat a la nova identitat. No obstant, volem explorar si el fet que la persona tingui una narrativa de canvi al final de la seva condemna va vinculat a que posteriorment continuï el procés de desistiment.

Creiem que la recerca prospectiva existent, que es basa en entrevistes i qüestionaris a persones que estan complint condemna, avala la rellevància d'aquesta pregunta de recerca ja que mostra que un dels factors principals que expliquen la no reincidència posterior són un conjunt d'actituds subjectives que es relacionen amb els factors exposats propis de les narratives de canvi (Burnett, 1992; Lebel *et al.*, 2008; Farrall, 2002; Bottoms i Shapland, 2010).

La relació entre les narratives de canvi i el desistiment no podrà ser abordada en la primera fase de la recerca que s'exposa en aquest informe sinó en la seva segona fase, que consistirà en una nova onada d'entrevistes un any després de la finalització de la condemna.

b) El paper de la trajectòria vital i el cicle de vida com a condicionants del desenvolupament de narratives de canvi

Un dels debats més rellevants entre els teòrics que analitzen el desenvolupament de les carreres delictives és el relatiu a si per entendre aquestes carreres és més rellevant la idea d'estabilitat –en què la predisposició delictiva inicial juga un paper clau– o la idea de canvi, pel qual els factors transicionals ocupen el rol principal.

El model teòric que volem explorar en aquesta recerca és un en el qual, si bé el rol central l'ocupa la idea de canvi –i per tant es busca identificar els factors transicionals que permeten explicar narratives de canvi–, es pren en consideració que les possibilitats de desenvolupar determinades narratives no són iguals per a tots els individus, sinó que probablement la trajectòria de vida, d'una banda, i el cicle vital, de l'altra, en condicionen les possibilitats.

Respecte de la trajectòria de vida –considerant-ne aspectes com la socialització i situació familiar, la formació i l'experiència laboral, els hàbits de salut i la trajectòria delictiva i penitenciària, que conformen en bona part les

condicions objectives a la sortida de la presó– partim de la major possibilitat de desenvolupar narratives de canvi quan més favorable és aquest passat i, a l'inversa, de la major dificultat quan més desfavorable és.

De manera equivalent, prenem en consideració la recerca que indica que existeixen moments de transició vital que afavoreixen processos de reflexió sobre la vida passada i sobre el camí que es vol seguir en el futur, i volem explorar com determinats factors de canvi incideixen de forma desigual en diferents edats.

c) El paper dels factors transicionals per tal que la persona desenvolupi una narrativa de canvi

Un objectiu central de la recerca és explorar els factors de canvi que poden estar presents en el moment de la transició entre el compliment d'una pena de presó i l'alliberament definitiu de la persona. El que ens plantegem conèixer és si les persones que desenvolupen una narrativa de canvi s'han beneficiat d'un contacte amb actors que operen com a factor desencadenant o reforçador d'una narrativa de canvi. El model d'anàlisi contempla que aquest factor pugui tenir diferents orígens. Un primer aspecte al qual prestem atenció és els nous aprenentatges de la persona –en la seva formació educativa o professional, en les seves habilitats de resolució de problemes, en la seva capacitat de controlar el consum de drogues, per situar les àrees més importants– que potser puguin ajudar-lo a construir el sentiment d'autoeficàcia respecte del canvi. En segon lloc, ens fixem en possibles vincles socials dels subjectes d'anàlisi amb rols convencionals –examinant tant les dimensions més explorades en anterior recerques, com la relació de parella o l'ocupació, així com altres formes de relació interpersonal, com les xarxes d'amistats, que podrien influir l'abandonament de l'activitat delictiva i que poden reforçar la construcció d'una nova identitat. I, en tercer lloc, el suport social per part de persones o institucions que poden proveir de recursos materials (rendes, habitatge, cura, suport emocional, etc.) amb els quals l'individu compta per superar els obstacles materials al desistiment que disminueixen el sentit d'autoeficàcia.

L'interès en els factors transicionals es fonamenta en tota la literatura que ha explorat el procés de desistiment de persones que han tingut una trajectòria delictiva i que ha mostrat que la presència d'algun/s dels factors assenyalats permet explicar en bona mesura les diferències entre les persones que desisteixen de l'activitat delictiva respecte de les que persisteixen per més temps.

d) *La rellevància dels factors estructurals en el procés de desistiment*

Com assenyalen Farrall et al. (2010), el nivell estructural ha estat relativament poc abordat en la literatura sobre desistiment, centrada especialment en els processos d'interacció social i agència. Amb tot, aquests processos s'inscriuen en contextos socioeconòmics i polítics que, en última instància, configuren l'estructura d'oportunitats en què es desenvolupa la vida en llibertat. Els autors identifiquen tres grans esferes socials que tenen una incidència rellevant en el desistiment: el mercat de treball, la família i la política criminal.

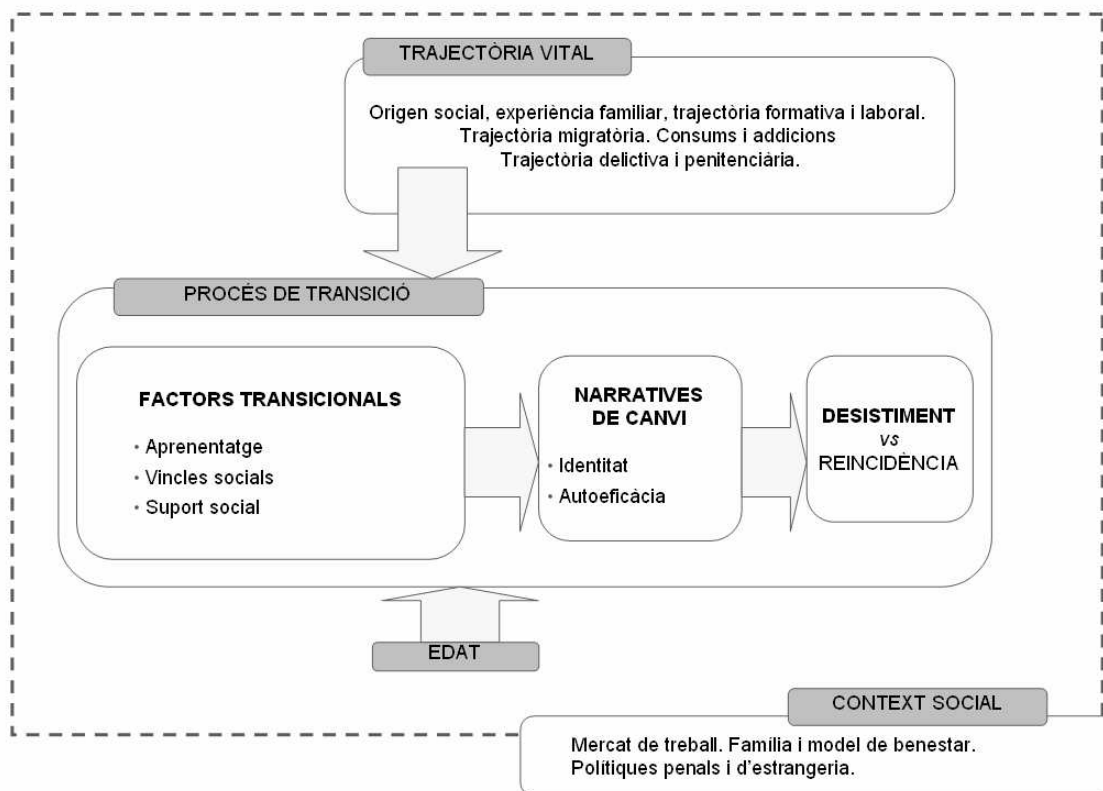
Respecte al mercat de treball, la dècada precedent al 2008 ha estat caracteritzada a Catalunya i al conjunt de l'Estat per un creixement econòmic que ha anat acompanyat d'un augment important d'ocupació. Es tractava, en aquest sentit, d'un context que afavoria desenvolupar processos de desistiment d'una població escassament qualificada –i, en alguns casos, en situació irregular a Espanya– gràcies a la demanda d'ocupació en sectors com a la construcció, l'agricultura o el turisme. La destrucció d'ocupació i el fort augment de l'atur que s'està observant des de l'any 2008 situa la població que acaba la condemna l'any 2010 en un escenari ben diferent al que molts d'ells coneixien abans d'entrar a la presó, i en què la decisió de cessar l'activitat delictiva topa amb importants obstacles que poden truncar aquesta decisió.

En segon lloc, la sortida en llibertat es produeix en el marc d'un model d'organització social en què la família assumeix –acompanyant un feble Estat del Benestar– un rol important en la provisió de cura i suport social en totes les etapes vitals, rol que pot ser especialment rellevant per acompanyar el

desistiment en els col·lectius objecte d'estudi, especialment en un context d'atur estructural.

Respecte de les polítiques criminals rellevants cal considerar, en particular, les polítiques d'estrangeria i l'actual marc jurídic que afecta a la regularització de la situació a Espanya després de complir condemna penitenciària, que impedeix renovar el permís de residència fins que no es cancel·lin els antecedents penals (un temps variable en funció de la pena, però no inferior a dos anys) (Larruri, 2011). Si bé la política d'estrangeria ha tingut diferents orientacions en els darrers anys, resulta rellevant prendre en consideració que en el moment en què es produeix l'excarceració (2010) hi podrà haver molta diversitat entre les persones en funció de si amb anterioritat han gaudit d'un permís de llarga durada, en què podrien optar a aconseguir un permís de residència malgrat els antecedents penals, respecte d'aquelles persones en què no es dona aquesta situació, que tenen l'amenaça de l'expulsió i que no podran obtenir el permís de residència mentre no cancel·lin els antecedents (María Helena Bedoya, comunicació personal).

Figura 1. El procés de desistiment



3. Mètode

3.1. El desistiment com a procés. Una visió diacrònica

El plantejament teòric que hem presentat a l'apartat anterior requereix adoptar una visió diacrònica que analitzi el desistiment com a procés, en dos sentits. D'una banda, introduint una perspectiva biogràfica que identifiqui com l'activitat delictiva i les possibles narratives de canvi s'inscriuen, en última instància, en el marc de trajectòries vitals. De l'altra, prestant una especial atenció al procés de transició de la presó a la vida en llibertat.

L'anàlisi de trajectòries ha estat adoptada per les teories del desistiment en diferents recerques, plantejant-se dos tipus de dissenys: prospectius i retrospectius. Els dissenys prospectius (Bottoms i Shapland, 2010; Burnett, 1992; Farrall, 2002; Lebel *et al.*, 2008) contempen diverses onades de treball de camp per tal de fer un seguiment del procés de reincidència/desistiment després del compliment de les penes. Requereixen disposar d'una mostra àmplia a la primera onada per prevenir la no localització i/o no resposta en les onades posteriors. Els dissenys retrospectius són més habituals en treballs basats en l'observació documental, però també es troben en aquells altres que realitzen entrevistes personals a persones amb passat delictiu (com els presentats a Laub i Sampson, 2003; Maruna, 2001; Zamble i Quinsey, 1997). Aquest tipus de dissenys analitzen comparativament les trajectòries de persones que han desistit de la delinqüència i d'altres que han persistit, permeten fer una classificació prèvia dels casos segons la seva relació amb l'activitat delictiva i eviten la previsible disminució de la mostra d'un disseny prospectiu de dues o més onades. Com a limitacions poden destacar-se la major dificultat per localitzar persones que han desistit, així com també el fet que les narratives sobre el procés de transició són construïdes posteriorment a aquest i, possiblement, fruit d'una racionalització posterior.

En el nostre cas, i considerant les dificultats de captació d'individus desistents així com també l'interès en analitzar les narratives en el moment de finalització

de condemna, hem optat per un disseny prospectiu en dues onades: la primera onada contempla la realització d'entrevistes personals durant les setmanes prèvies a la finalització de la condemna de presó per conèixer la seva biografia, la seva experiència durant l'etapa a la presó i les narratives; i la segona onada està previst fer-la un any després de la finalització de la condemna i estarà centrada en l'anàlisi del procés de transició. En aquest informe es presenten els resultats de la primera onada.

3.2. Població i mostra

Hem acotat la població objecte d'estudi a homes condemnats per delictes contra la propietat i/o contra la salut pública.

Com assenyalen Uggen i Kruttschnitt (1998), una part important de la literatura en desistiment es centra en població masculina, fet que en bona part s'explica per la major intensitat que tenen les carreres delictives en homes i per l'elevat pes que aquests tenen entre la població penitenciària (93,1% de la població reclusa penada a Catalunya l'any 2009).¹³ La recerca realitzada sobre diferències de gènere en el desistiment planteja que les narratives difereixen menys entre homes i dones que no pas les seves trajectòries; no obstant això, entre les dones té un pes especialment rellevant el rol de cura i, en alguns casos, la religió (Giordano *et al.*, 2002) així com també el vincle que la parella tingui amb la delinqüència (Uggen i Kruttschnitt, 1998). Amb tot, la inclusió de la població femenina com a objecte d'estudi requeriria cobrir una amplitud de perfils que queda fora de l'abast d'aquesta recerca.

D'altra banda, la delinqüència comuna orientada al benefici econòmic (delictes contra la propietat i contra la salut pública) és la que caracteritza la major part de les condemnes de presó (67,7% de la població empresonada a Catalunya l'any 2009).¹⁴ Entre els estudis de desistiment que contenen diferents tipologies delictives, alguns mostren que el procés de desistiment no varia en funció de la

¹³Dades del Departament de Justícia. Direcció General de Serveis Penitenciaris i de Rehabilitació, a 31 de desembre de 2009 (Font: www.idescat.net).

¹⁴Ibíd.

classe de delinqüència que la persona hagi realitzat (Laub i Sampson, 2003) i altres, en canvi, assenyalen que el procés de desistiment és diferent entre delinqüents contra la propietat i delinqüents violents (Zamble i Quinsey, 1997). La delimitació a delinqüència orientada al benefici econòmic com a criteri d'inclusió de la població estudiada permet, en tot cas, cobrir una part important de la població condemnada a presó i, alhora, acotar un fenomen de característiques similars davant d'altres formes delictives que podrien tenir altres causes i també diferents patrons de desistiment.

Pel que fa a la delimitació espacial i temporal de la població, s'han considerat les persones que, situant-se en els criteris d'inclusió esmentats, han finalitzat el compliment de condemna de presó (en primer, segon, tercer grau o llibertat condicional) a la província de Barcelona entre l'1 d'abril i el 31 d'octubre de 2010.

L'accés als interns/alliberats condicionals s'ha realitzat a través de la Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil. Concretament, la Subdirecció General de Programes de Rehabilitació i Sanitat és qui ha contactat amb els centres penitenciaris i han estat aquests qui, per motius de confidencialitat, s'han posat en contacte en primera instància amb els interns per demanar la seva participació a la recerca.¹⁵

El treball de camp s'ha realitzat en tres fases. En una primera fase s'ha demanat el consentiment a participar en la recerca a la totalitat dels interns que finalitzaven condemna entre els mesos d'abril i maig de 2010. La segona i tercera fase han cobert, respectivament, les sortides de juny-juliol i agost-octubre, i els consentiments s'han demanat de forma selectiva a perfils específics de casos.

Entre les tres fases del treball de camp s'ha demanat el consentiment a un total de 220 persones, de les quals 134 (60,9%) han accedit a participar a la

¹⁵Els centres i serveis coberts en aquesta delimitació són: Brians 1 i 2, Dones Barcelona i Homes Barcelona, Joves, Lledoners, Obert 1 Barcelona, Obert 2 Barcelona, Quatre Camins i Servei de Suport a l'Execució Penal (SSEP).

recerca. Amb tot, el procediment seguit per a l'obtenció dels consentiments (sol·licitud prèvia a la concertació d'entrevista) fa que una part d'aquests casos no s'hagin entrevistat (tant per la impossibilitat de poder concertar l'entrevista abans de la data de compliment de condemna com perquè d'alguns perfils s'ha obtingut informació suficient abans d'esgotar tots els consentiments). El percentatge de consentiments obtinguts és desigual segons el perfil dels interns, tal com es mostra a la Taula 1. S'observa una menor disposició a participar en la recerca en determinades classificacions de sortida (el consentiment disminueix entre els casos que compleixen condemna en graus semioberts, oberts i, especialment, llibertat condicional) així com també segons el tipus de delictes (menor consentiment entre la població condemnada per delictes contra la salut pública). Considerant que tant les persones que finalitzen condemna en règims oberts com les que han estat condemnades per delictes contra la salut pública tenen una probabilitat de reincidència sensiblement inferior al conjunt de la població,¹⁶ aquestes dades indiquen una menor disposició a ser entrevistades de les persones amb més baixa probabilitat de reincidència i, hipotèticament, amb una narrativa de canvi més intensa.

Taula 1. Consentiment a participar en la recerca

		% de consentiment sobre les sol·licituds d'entrevista
Edat	Fins a 26 anys	65,9%
	27 a 34 anys	57,6%
	35 a 44 anys	68,0%
	45 i més anys	53,7%
Nacionalitat	Espanya	58,5%
	Resta UE	58,3%
	Magreb	67,4%
	Amèrica Llatina	68,8%

¹⁶Mentre que la taxa de reincidència penitenciària masculina detectada a Catalunya el 2008 és del 40,7%, aquest percentatge disminueix al 15,7% entre aquelles persones que han acabat condemna amb llibertat condicional i al 16,0% entre les condemnades per drogues -i augmenta a més del 50% en la resta de població (Capdevila i Ferrer, 2009, a partir del seguiment de població excarcerada l'any 2002).

	Resta món	54,5%
Classificació a la sortida	Primer/segon grau tancat	77,3%
	Segon grau semiobert	50,0%
	Tercer grau	53,8%
	Llibertat condicional	47,7%
Delicte condemna	Propietat	66,2%
	Salut pública	46,9%
	Propietat i salut pública	72,7%
Total		60,9%
		(220)

D'entre les persones que han consentit a ser entrevistades, s'ha seleccionat una mostra intencional amb l'objectiu que els casos analitzats reflectissin la diversitat de la població excarcerada, en dos sentits. D'una banda, respecte a aquelles variables sociodemogràfiques i delictives/penals que estan associades a la reincidència/desistiment; de l'altra, garantint la presència de narratives de canvi i narratives de persistència entre diferents perfils entrevistats.

En un primer moment, previ al treball de camp, i en base als estudis realitzats al nostre entorn que identifiquen variables predictores de reincidència,¹⁷ s'han identificat dues dimensions que classifiquen a la població excarcerada pel que fa a la probabilitat de reincidència: d'una banda, l'edat i, de l'altra, la que hem anomenat "antecedents delictius i penitenciaris" (dimensió en la qual es projecten variables com l'habitualitat, la durada de la condemna i el tipus de classificació a la sortida). Aquests eixos han guiat la primera fase del treball de camp (excercerats abril-maig), en la qual, partint dels consentiments obtinguts, s'ha anat a entrevistar una diversitat d'edats i classificacions de sortida (graus tancats, graus oberts i llibertat condicional). Després de la primera fase i d'una preanàlisi de les primeres 47 entrevistes realitzades, s'ha construït una tipologia de casos en base a criteris relatius a l'edat i a la trajectòria delictiva, penitenciària i migratòria.¹⁸ La segona i tercera fase del treball de camp

¹⁷Capdevila i Ferrer (2009), Cid (2007), Luque, Ferrer i Capdevila (2005) i reanàlisi de la base de dades de persones condemnades a presó generada per Tébar (2004) i actualitzada l'any 2009 amb dades de reincidència penitenciària.

¹⁸Els criteris i la caracterització dels perfils es troba a l'apartat d'anàlisi.

(excarcerats juny-octubre) ha anat orientada a identificar una diversitat de narratives entre diferents perfils d'entrevistats. L'objectiu d'aquesta estratègia de mostreig és cobrir, en cadascun dels perfils, la presència de narratives de canvi i de persistència i identificar els factors transicionals que estan a la base d'aquestes en el context de determinades trajectòries i cicles de vida. Entre les tres fases del treball de camp s'han realitzat un total de 67 entrevistes.

La Taula 2 compara, a efectes il·lustratius, el perfil de la mostra amb la població excarcerada en el període abril-juliol.¹⁹ Tot i que en cap cas es pretén representar proporcionalment la població de referència, la mostra reflecteix la diversitat d'edats, nacionalitats, tipologies delictives i penitenciàries presents en la població.

Taula 2. Distribució de la població i la mostra

		Població excarcerada abril-juliol (%)	Mostra (%)
Edat	Fins a 26 anys	16,7%	22,4%
	27 a 34 anys	32,7%	29,9%
	35 a 44 anys	30,0%	34,3%
	45 i més anys	20,6%	13,4%
Nacionalitat	Espanya	58,2%	59,7%
	Resta UE	6,4%	3,0%
	Magreb	19,4%	28,4%
	Amèrica Llatina	8,8%	6,0%
	Resta món	7,3%	3,0%
Delicte condemna	Propietat	60,0%	68,7%
	Salut pública	31,2%	25,4%
	Propietat i salut pública	8,8%	6,0%

¹⁹Si bé la mostra entrevistada ha finalitzat la condemna entre els mesos d'abril i octubre, només es disposa d'informació descriptiva corresponent a la població excarcerada entre abril i juliol. No obstant això, no hi ha cap raó per pensar que la que ha estat excarcerada en els tres mesos posteriors tingui una caracterització substancialment diferent a aquesta.

	Primer i segon grau tancat	46,4%	40,3%
	Segon grau semiobert	5,2%	9,0%
Classificació a la sortida	Tercer grau	20,6%	25,4%
	Llibertat condicional	24,8%	25,4%
	No classificat	3,0%	--
Total		100,0%	100,0%
		(330)	(67)

3.3. Tècniques d'obtenció d'informació

La tècnica central utilitzada en aquesta recerca és l'entrevista narrativa. Com assenyalen Lozares i Verd (2008), aquest tipus d'entrevista permet no només conèixer els fets sobre els quals es pregunta, sinó també mostrar la transició i vincles entre esdeveniments, amb detalls sobre el temps, els espais, les motivacions i estratègies; fent que la integració de la narració en el conjunt de la trajectòria ofereix una riquesa i contextualització de la informació difícilment assolible mitjançant altres tècniques. Alhora, la narració es fa des de la perspectiva de la persona entrevistada, de manera que l'instrument permet identificar aquells aspectes que són rellevants des del punt de vista de qui narra i la construcció que, discursivament, es fa del passat, el present i el futur.²⁰ En aquest sentit, l'entrevista qualitativa és una tècnica privilegiada per comprendre i interpretar els significats atribuïts a la pròpia trajectòria i els discursos sobre la identitat i l'autoeficàcia.

Les entrevistes realitzades constaven de tres blocs:

²⁰Aquesta és, de fet, una doble dimensió de l'enfocament biogràfic que integrem en aquesta recerca (Bertaux, 1980):

a) La tradició del *life history*, en què la narració és una forma d'accedir a dades fàctiques (fets i esdeveniments viscuts i el seu encadenament), que pot triangular-se amb altres tècniques orientades a obtenir informacions equivalents (calendari de vida, observació de documents i registres, etc.). És en la tradició del *life history* que poden situar-se els treballs de Laub i Sampson (2003) i Zamble i Quinsey (1997) als quals hem fet referència en apartats anteriors.

b) La tradició del *life stories*, en què la narració és un mitjà per analitzar com les persones atorguen sentit als fets descrits i construeixen la seva identitat a partir del relat, i on l'atenció a la forma (discurs) esdevé un element central del procés d'anàlisi. En el camp dels estudis sobre desistiment, treballs com els de Gadd i Farrall (2004) i Maruna (2001) poden situar-se en aquest segon enfocament.

La biografia dels entrevistats, amb l'objectiu de conèixer la trajectòria en els diferents àmbits de vida quotidiana: família, barri, educació, ocupació, lleure, consums de drogues. Aquest bloc abordava també els aspectes relatius a la trajectòria delictiva i penitenciària: primers delictes i detencions, estades a la presó.

- Últim ingrés a la presó. Situació a l'entrada (familiar, laboral, drogues, etc.), vivències a la presó (amb iguals, amb personal de presons, amb persones externes), permisos i relacions fora de la presó.
- Narrativa de transició. Situació a la sortida, projectes i estratègies a curt, mig i llarg termini.

Les entrevistes, realitzades majoritàriament en despatxos dels centres²¹ i enregistrades en àudio, són de tipus semiestructurat, amb una guia prèvia en la qual es plantegen algunes preguntes generadores a l'inici de cada bloc i els temes a abordar en cadascun d'aquests. No obstant això, la dinàmica oberta de l'entrevista estimula a que sigui l'entrevistat qui construeixi la narració i, en aquest sentit, les intervencions de l'entrevistador/a estaven bàsicament enfocades a tocar aquells punts que no havien estat abordats espontàniament per l'entrevistat. Per afavorir aquesta dinàmica conversacional i tenint en compte la sensibilitat de les informacions a obtenir, s'ha prestat una especial atenció a la construcció del contracte comunicatiu entre entrevistador/a i entrevistat, remarcant la independència de la recerca respecte a les institucions de justícia i policials, així com la confidencialitat de la conversa.

Addicionalment a l'entrevista narrativa, en els minuts posteriors a la mateixa s'ha realitzat un calendari de vida (Axinn *et al.*, 1999; Freedman *et al.*, 1988), amb l'objectiu d'identificar, any a any, la situació personal de l'entrevistat respecte a la seva situació residencial, familiar, educativa, laboral i penitenciària. Aquest instrument ha estat utilitzat en altres estudis sobre desistiment (Laub i Sampson, 2003) i en aquesta recerca permetrà, una vegada

²¹En algun cas de llibertat condicional en què no ha estat possible realitzar-la als centres, l'entrevista s'ha fet en un bar.

es disposi de la informació de la segona onada, complementar la informació obtinguda a les entrevistes i contrastar hipòtesis estadístiques relatives a la relació entre trajectòria, transició, narratives i desistiment.

El consentiment informat per participar en la recerca s'ha formalitzat per escrit i tots els materials derivats del treball de camp han estat anonimitzats i identificats amb un codi associat a un arxiu separat de la recerca que conté les dades personals dels entrevistats per tal de ser contactats a la segona onada.

3.4. Anàlisi de la informació

Del treball de camp realitzat se'n deriven dos tipus de materials: els calendaris de vida i les entrevistes. La informació dels calendaris de vida s'ha utilitzat per confrontar i completar les dades fàctiques procedents de l'entrevista; no obstant això, en aquesta fase de la recerca no serà objecte d'anàlisi específica. Pel que fa a les entrevistes, de cadascuna d'elles se n'ha elaborat una fitxa sintètica que inclou les característiques personals de l'entrevistat, el resum de la trajectòria i una primera interpretació del procés de transició i la narrativa, així com una síntesi del diàleg no enregistrat i altres apreciacions sobre la situació i dinàmica d'entrevista que l'entrevistador/a hagi considerat rellevants. La conversa enregistrada ha estat transcrita literalment, amb la corresponent anonimització i sota les següents convencions:

Negreta	Transcripció entrevistador/a
No negreta	Transcripció entrevistat
<i>Cursiva</i>	Èmfasi
(.)	Pausa (més d'1 segon)
/	Tall
[riu]	Comentari transcriptor/a: llenguatge no verbal, text anonimitzat
((?))	Fragment inaudible
((paraula))	Possiblement dit (transcripció dubtosa)

Tipologia objecte d'anàlisi

L'anàlisi que es presenta en aquesta memòria se centra en l'estudi de quatre perfils típics que hem identificat en una preanàlisi de les entrevistes realitzades i cobreix, en l'interior de cada perfil, la presència de narratives de canvi i de persistència en l'activitat delictiva. La tipologia s'ha construït prenent en consideració dos criteris principals:

- a) L'edat, sobre la base que és un factor altament relacionat amb els processos de desistiment/reincidència, especialment en trajectòries delictives iniciades a l'adolescència (Shover, 1985 i 1996).
- b) L'existència d'una trajectòria delictiva que s'inicia a l'adolescència i que persisteix en les posteriors etapes de la vida *versus* una activitat delictiva iniciada en l'etapa adulta. Una part important de la mostra es troba en la primera situació. Amb tot, poden identificar-se altres casos en què la relació amb la delinqüència s'inicia en etapes posteriors.

De la consideració d'aquests dos criteris en resulten quatre perfils objecte d'anàlisi. Els tres primers corresponen a trajectòries delictives iniciades precoçment (preadolescència o adolescència) amb posterior habitualitat alternada amb entrades a la presó, uns perfils que es distingeixen entre ells per l'edat (joves fins a 26 anys, joves entorn dels 30 anys i adults majors de 35 anys). El quart perfil analitzat correspon a població d'edats més diverses (a partir de 26 anys) que té, com a característica diferencial amb els perfils anteriors, l'inici tardà de l'activitat delictiva (majoritàriament posterior als 25 anys, i mai abans dels 20); a la vegada, els casos que conformen aquest perfil tenen altres característiques comunes com el fet migratori, l'absència de comportament delictiu previ i un únic o pocs ingressos a presó.

Taula 3. Caracterització dels perfils de casos analitzats

Perfil	Etapa vital	Inici de l'activitat delictiva	Trajectòria penitenciària	Nacionalitat
A. Joves (fins 26 anys)	Final adolescència, joventut	Preadolescència, adolescència	Primer (segon, en algun cas) ingrés a presó.	Espanyol/ Estranger
B. Joves en transició a la vida adulta (27-35 anys)	Joventut, inici adulta	Preadolescència, adolescència	Diverses condemnes a presó, institucionalització	Espanyol
C. Adults consumidors (>35 anys)	Etapa adulta	Preadolescència, adolescència	Diverses condemnes a presó, institucionalització	Espanyol
D. Migrants amb inici tardà de l'activitat delictiva	Inici adulta, etapa adulta	Joventut, adulta (posterior a la migració)	Primer (segon, en algun cas) ingrés a presó.	Estranger o nacionalitzat

Els perfils identificats a partir d'aquests criteris cal entendre'ls en un sentit ideal i, de fet, alguns casos particulars poden tenir característiques que els acostin a més d'un perfil.

L'anàlisi d'aquests quatre perfils comprèn un total de 40 entrevistes de les 67 realitzades. S'han exclòs de l'anàlisi aquelles que, tot i situant-se en algun d'aquests quatre perfils, tenen menor qualitat informativa, sigui per dificultats lingüístiques de comunicació o, més en general, per les limitacions per produir un discurs dens a l'entorn de les temàtiques abordades en la situació d'entrevista (Morse, 1998:73; Flick, 2004:83). Tampoc s'han considerat en l'anàlisi altres perfils, minoritaris en la mostra entrevistada, que presenten algunes peculiaritats que els diferencien dels casos anteriors.

Categories i procés d'anàlisi

S'ha realitzat una anàlisi de contingut basada en categories, definides en un primer moment abans d'iniciar l'anàlisi, i ampliades i enriquides al llarg del mateix.

Les categories centrals de l'anàlisi realitzada són les que fan referència a les narratives de transició, en les quals hem conceptualitzat dos pols: narratives de desistiment (o canvi) i narratives de persistència. El concepte que hem utilitzat de narrativa de desistiment implica que la persona té la voluntat de ruptura amb la pràctica delictiva, construeix un projecte de vida convencional (identitat) i es veu capaç de materialitzar-lo (autoeficàcia). Aquesta conceptualització, que dóna molta importància a l'agència, comporta que es tractin com a narratives de persistència les de persones que no es veuen com agents del propi futur i que confien en factors que estan fora del seu control per tal de resoldre els seus problemes. Amb tot, cal tenir en compte els següents aclariments.

En primer lloc, dins dels nostres entrevistats existeixen poques narratives que encaixin perfectament dins del model ideal de narrativa de desistiment i narrativa de persistència; de fet, com succeeix en la majoria de les recerques sobre aquesta temàtica, trobem sovint narratives que es troben en una situació intermèdia. Malgrat això, hem cregut convenient classificar els casos en dos grups perquè hem vist que hi són presents els elements que permetien diferenciar-los, encara que assenyalarem algunes peculiaritats intragrups quan sigui pertinent.

En segon lloc, el fet que tractem una narrativa com de desistiment no implica que els plans de la persona no puguin truncar-se. En cap cas estem parlant de persones que hagin desistit definitivament, ni que no experimentin obstacles al canvi. Entre els problemes destaca, en particular, el fet que molts dels projectes de canvi passen per la inserció laboral de la persona, quan aquestes persones afronten el seu retorn a la vida en llibertat en un moment especialment crític del mercat laboral i també el que no hi hagi una deshabituació completa de les

drogues. En tot cas, la discussió d'aquestes qüestions només podrà abordar-se en la segona fase de la recerca.

A més de les narratives, les categories d'anàlisi contempnen els altres tres eixos que configuren el model: trajectòria vital, cicle de vida i factors transicionals de canvi, tal com s'especifica a la taula adjunta.

Taula 4. Categories d'anàlisi

1. Narratives	
<i>Identitat.</i> Definició de si mateix com a persona vinculada a l'activitat delictiva o a activitats convencionals.	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Ruptura.</i> Diferenciació entre el passat i el present amb relació a la delinqüència vs. continuïtat, autoetiquetament, neutralització. - <i>Convencionalitat</i> dels objectius vitals: Ocupació, projectes personals (vinculats a la professió, formació, lleure, etc.), parella, fills/es. Voluntat d'abandonar o no l'activitat delictiva. - <i>Ponderació</i> dels costos i riscos de l'activitat delictiva (per contra de la valoració de l'accés a oportunitats il·lícites i els seus beneficis).
<i>Autoeficàcia</i> Percepció sobre la capacitat per superar obstacles que poden dificultar l'adequació de la vida a la identitat projectada.	<ul style="list-style-type: none"> - Percepció d'<i>obstacles</i> al desistiment (dificultats econòmiques, problemes amb les drogues, xarxes socials, permisos de residència i treball, etc.) i <i>confiança</i> en les possibilitats de canvi tenint en compte els obstacles percebuts. - <i>Control.</i> Percepció de capacitats i recursos propis per al canvi (veure's responsable d'un mateix) vs. dependència de circumstàncies externes a l'individu. - <i>Estratègia.</i> Definició d'estratègies orientades al canvi.
2. Trajectòria vital	
<i>Família – Barri – Mobilitat</i>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Família:</i> Origen i característiques familiars, relació amb pares i germans. Situació econòmica i cobertura de necessitats bàsiques, situacions de desatenció, maltractaments. Altres aspectes rellevants de les relacions familiars en la infància i adolescència. - <i>Barri</i> i entorn territorial més immediat: Relacions veïnals, vida quotidiana a l'espai públic. Factors criminògens a la zona de residència. - <i>Mobilitat:</i> Mobilitat territorial, trajectòria migratòria.
<i>Formació i ocupació</i>	<ul style="list-style-type: none"> - <i>Educació:</i> Estudis reglats, formació ocupacional, recursos formatius i de protecció al menor. - <i>Ocupació:</i> Trajectòria laboral, ocupacions, condicions de

	treball.
<i>Trajectòria delictiva i estada a presó</i>	- <i>Delinqüència</i> : Inici i trajectòria delictiva. Context, característiques i motivacions. - <i>Presó</i> : Nombre d'entrades, períodes de la vida que la persona ha estat empresonada o en Centres de Justícia, expedients i classificacions. Vivències de la presó.
<i>Salut i consums</i>	- <i>Salut</i> física i mental. - Consum de <i>drogues</i> i percepció d'addicció. Inici i evolució. Context, característiques i motivacions.

3. Cicle de vida

<i>Edat</i>	- <i>Edat</i> de l'entrevistat.
-------------	---------------------------------

4. Factors transicionals

<i>Aprenentatges derivats de la intervenció penitenciària.</i>	- <i>Formació i tallers</i> : Programes formatius i laborals dins i fora de la presó (formació reglada, ocupacional, tallers laborals fora de centre penitenciari). - <i>Tractament</i> . Participació en programes de tractament (ex. addiccions). - <i>Professionals</i> . Relació amb professionals dels centres penitenciaris i aprenentatges derivats d'aquesta relació.
<i>Suports socials</i>	Suport en l'accés als recursos de mercat (béns i serveis, rendes, ocupació, habitatge, etc.). Cura i suport procedent de: - <i>Família d'origen (pares, germans, altres parents)</i> - <i>Parella</i> - <i>Fills/es</i> - <i>Ocupadors</i> - <i>Xarxes amicals</i> - <i>Xarxa comunitària (organitzacions socials, xarxes veïnals)</i> - <i>Serveis i sistema públic de benestar</i> (inclou també els drets de ciutadania i la situació jurídica de la persona: nacionalitat, permisos de residència i treball).
<i>Vincles socials</i>	Control informal i assumpció de responsabilitats vers els altres: - <i>Família d'origen (pares, germans, altres parents)</i> - <i>Parella</i> - <i>Fills/es</i> - <i>Ocupadors</i>

- *Xarxes amicals*

- *Xarxa comunitària (organitzacions socials, xarxes veïnals)*

El procés d'anàlisi contempla dos nivells:

El primer nivell consisteix en analitzar, per cada entrevista i perfil d'entrevistats, si les diferents categories del model apareixen a la narració, de quina manera ho fan i el significat que l'entrevistat li atribueix. Aquest nivell d'anàlisi permet identificar la presència i tipus de narratives, les trajectòries vitals i els cicles de vida segons les dimensions considerades, així com la presència de factors transicionals de canvi.

El segon nivell és relacional i persegueix, en base a l'anterior, identificar els vincles entre narratives i els altres tres eixos plantejats, considerant en tot cas si aquests vincles són percebuts i destacats per la persona entrevistada. En aquest sentit, i amb relació a les preguntes de recerca plantejades, el nivell relacional d'anàlisi abordarà les següents qüestions:

- Vinculacions entre la trajectòria vital i les narratives de transició.
- Vinculacions entre l'edat i les narratives de transició.
- Vinculacions entre els factors transicionals (aprenentatges, vincles socials, suport social) i les narratives de transició.

4. Anàlisi de casos

4.1. Perfil A. Joves

Les persones que conformen aquest perfil estan en el període inicial de la seva joventut (menors de 27 anys en el moment de ser entrevistats). Una part dels entrevistats són autòctons, mentre que una altra part són joves que van migrar a Espanya durant la seva adolescència.

4.1.1. Trajectòria vital

Context en el que sorgeix l'activitat delictiva: família, barri i amics

Hi ha tres factors que són molt comuns entre els entrevistats i que semblen explicar el començament de la seva activitat delictiva: una manca de supervisió per part de la família en el final de la infància i principis de l'adolescència, viure en un context social en el que apareixen oportunitats per a la delinqüència i rebre la influència d'amics o companys més grans, que resulta rellevant perquè els entrevistats arribessin a veure la delinqüència com una conducta normal.

Els entrevistats han nascut, en general, en el si de famílies pobres, sense les necessitats bàsiques cobertes. Aquesta situació de necessitat s'ha donat tant en les famílies dels joves autòctons com entre les famílies dels joves immigrants, influint el seu projecte migratori a Espanya. Resulta més excepcional en el perfil haver nascut en el si d'una família treballadora, amb les necessitats bàsiques cobertes.

Com a conseqüència d'aquesta situació de pobresa, i de que en general es tracta de famílies nombroses, les famílies van tenir dificultats per a supervisar als fills, gaudint els entrevistats d'un gran marge de llibertat des del final de la infantesa:

“Qué pasa, que mi madre era la típica que te dejaba hacer todo lo que tu quisieras, y mi padre el que no te dejaba nunca hacer nada. Claro, mi madre era la que soltaba y mi padre el que no soltaba, pos entonces yo siempre me iba con mi madre, mi madre, mi madre, y me he aprovechao

mucho de la situación. Era pequeño, me dejaba hacer todo lo que quisiera, pues yo me iba por ahí..." (E342)

La situació de manca de supervisió és lògicament encara més pronunciada entre els joves immigrants que van emprendre sols un projecte migratori durant l'adolescència:

"Pero claro, si... si tuviera a personas que me decían, que me apoyaban y tal, quizás podría... haber cambiado en ese tiempo y podría haber visto las cosas como son. Pero claro la sociedad y... pst. Y el no tener la familia también cerca, eso influye mucho porque si hubiera tenido la familia cerca no... te digo que no... que no hubiera pasao por lo que he pasao, porque claro (.) La madre es una escuela, es un colegio, y te enseña muchas cosas." (E265).

En alguns casos, a més de les dificultats socioeconòmiques de les famílies per supervisar els fills, s'hi han afegit problemàtiques específiques dels entrevistats (de ser nens especialment "difícils") que han complicat ulteriorment la tasca de les famílies:

"... con 2 años por ahí yo me recuerdo que hacía todo eso, hacía ((diablo ya de)) pequeño, y no entendía, no entendía, y así fui creciendo, desde pequeño. Por eso mis padres... ellos me entiendes, porque ellos me han visto crecer, me entiendes, y ya cuando me dejaron ya sabían que el único peligro era yo [somriu], y así fue... así fue..." (E5)

El segon element que sembla rellevant per explicar el començament de l'activitat delictiva dels entrevistats és el fet d'haver viscut en llocs on existia activitat delictiva que sembla haver contribuït a que les persones podessin arribar a veure aquestes conductes com a normals:

"Yo de pequeño cuando veía a alguien que robaba un coche o algo, decía: no sé está mal hecho...como hacen estas cosas! y al cabo de un tiempo verlo, y verlo tan normal, no sé, son cosas raras." (E80)

En el cas de les persones immigrants, també normalment en el seu país d'origen van viure en contextos amb presència de delinqüència:

Del barrio, se crían con uno, del barrio, la escuela, y luego la escuela y todo eso, sí. Pero muchas veces hay problemas por tonterías, qué sé yo... por la novia de uno... o porque alguien... se cuele en... en una discoteca o tal y hay problemas, o todo borracho... uno le coge el culo a su novia y empieza una pelea... o a veces estás tranquilo con... tu gente,

en tu bar, te vienen por detrás y te dan [somriu] un botellazo... entonces, son problemas así, y... llega un momento en que vas a la grande y... el más fuerte es, el más listo es el que gana. Y...no hay como, este... puede ser eh... un débil mata uno que esté fuerte, ahí la fuerza no vale, ahí lo que vale es la inteligencia, y eso es lo que pasa, entonces... " (E5)

El tercer aspecte que sembla incidir en l'activitat delictiva és la influència d'amics o companys, normalment més grans, i més excepcionalment germans, sent aquest possiblement el fet més destacat pels entrevistats per tal d'explicar el seu començament en la delinqüència:

Pues cuenta, pues... era un niño te metes en el instituto con gente mayor, la gente mayor sabe más cosas que tú, pues tú aprendes de ellos...te juntas con ellos y vas aprendiendo de ellos, vas aprendiendo, vas aprendiendo, hasta que o tiras pa un lao o tiras pal otro y yo tiré pal otro, pal malo, sabes? Y na...y...eso fue lo de...del instituto...fue eso...yo no fui al instituto, yo fui al colegio...un mes o dos namás al instituto, todo lo demás me lo tiré en la calle, sabes? Por ahí por la calle con mis amigos, robando, haciendo...haciendo el bandido, sabes? Sí, sí...((?))" (E28)

L'experiència dels joves immigrants no és diferent a la dels autòctons pel que fa a la influència d'amics i companys, una vegada que arriben a Espanya:

Vine con... con idea de acabar los estudios y seguir estudiando y hacer una carrera, pero no, no era... no era aquello que... que yo veía que... que se podía... o sea, yo veía una... una cara de la moneda, pero no veía la otra, que aquí la influencia de la... de la gente en las clases o del colegio en general, que se tiran más hacia la... la mala vida, o sea, se tiran más hacia... pasar de estudiar y... pasar el rato, y estar sentao en los parques y pasan las horas y no era, no era ese ambiente que yo pensaba y me imaginaba que era gente que se podía... aprovechar y compartir o... beneficiarse de muchas cosas de... de por ejemplo aprender, aprender... como llevar, o sea, como... como vivir aquí en [País A], sabes?, como podía vivir y como podía... seguir mis estudios, pero cuando veía ese ambiente ya yo me desencarrilé, entonces empecé a... a fumar y... empecé a... a fumar porros y... ya empecé a descarrilarme...." (E265)

Adolescents delinqüents

Majoritàriament, els joves entrevistats van deixar d'estar escolaritzats al final de la infantesa o principis de l'adolescència, si bé hi ha una certa variabilitat entre persones que pràcticament no han estat escolaritzades, les que ho han estat

durant la infantesa i les que ho han estat també en el començament de l'adolescència. En tot cas, la situació habitual és la d'haver acabat l'escola sense cap tipus de titulació.

A partir de l'abandonament de l'activitat escolar (absentisme o abandonament definitiu) ens trobem amb persones que estan poc o gens supervisades per la família, que no assisteixen a l'escola i que, per tant, disposen de molt temps sense referents adults. En aquest context la delinqüència apareix normalment com un mitjà de satisfacció de les necessitats de consum adolescent:

"... yo la primera vez que tuve un dinero que... que era robao, pos lo primero, me hacía mucha ilusión, mi padre nunca me dejaba tener tatuajes, pues fui a la tienda y me hice un tatuaje. Y... no sé, lo disfrutábamos en hoteles... pfff... en... en cerveza... en comer por ahí... Yo lo hacía como... en esa edad, tienes una paguilla, que te dan tus padres, al igual, yo que sé, no me acuerdo si en pesetas eran... yo qué sé, mmm... en pesetas no lo sé, pero en euros por ejemplo por decirte al igual llegaban 5 o 10 eurillos pa pasar en tres semanas y decías tu, pues eso no es dinero. Entonces... siempre me ha gustado mucho el dinero, la verdad, pa comprarme cosas... pues que me aficioné." (E342)

A diferència d'altres perfils que s'analitzen en la recerca, si bé els entrevistats han consumit drogues (legals i il·legals) durant la seva adolescència, i això ha format part de l'estil de vida que han portat a terme durant aquesta etapa de la vida, no han arribat a desenvolupar greus problemes de dependència i no consideren l'addicció a les drogues com un aspecte rellevant de la seva vida. En realitat, el consum de drogues no apareix normalment ni com un factor explicatiu de la conducta delictiva ni com un factor que pugui dificultar el seu desistiment:

"He tomas drogas, pero mi problema no han sido las drogas, principalmente porque las he tomas, y he consumido drogas, pero las he dejado, no ha sido mi problema, no he estado engancho a las drogas, ni nada." (E80)

Una altra motivació que apareix amb menys freqüència per explicar l'activitat delictiva durant l'adolescència és la necessitat de diners per satisfer les necessitats de subsistència de la família:

"Tenía a mi mujer embarazá... mi fallo fue no llamar, por teléfono, y... me

iba ((?)), no tenía dinero, ¿qué piensas? Robar. O sea, robar, robar, robar, robar. Te dan dinero, a tu manera, para decir, bueno, al menos tenga un cachito de dinero por decir, qué quieres, un carrito, un carrito, que hacen falta pañales, pañales, que hacen falta toallitas, toallitas... Los niños tienen muchos gastos, cuando son pequeños, tengan un mes, dos o seis meses. Ahora ya va a hacer 2 años." (E148)

Les trajectòries delictives de les persones durant l'adolescència són variades, apareixent principalment dues situacions: persones que han utilitzat la delinqüència com a via única de satisfer les seves necessitats de subsistència o el consum adolescent i persones que han alternat o compatibilitzat la delinqüència amb l'ocupació legal. En el cas de les persones que han treballat, això ha estat normalment en ocupacions no qualificades, principalment dins dels àmbits de la construcció o dels serveis.

El fet que els entrevistats que han compatibilitzat o alternat ocupació regular i delinqüència no indiquin en la seva narrativa que van experimentar alguna classe de dilema entre les dues opcions sembla un símptoma de com aquestes persones van normalitzar durant la seva adolescència la conducta delictiva.

Canvis en el final de l'adolescència i començaments de la joventut

Els entrevistats han experimentat normalment canvis importants al final de la seva adolescència i principis de la joventut en tres àmbits principals: les relacions de parella, el món del treball i l'estil de vida. Si bé en determinats casos els nous esdeveniments es limiten a alguna de les àrees assenyalades, resulta excepcional que els entrevistats hagin passat la transició de l'adolescència a la joventut sense experimentar cap d'aquests fets.

Pel que fa, en primer lloc, a la relació de parella, resulta habitual que els entrevistats desenvolupin relacions sentimentals més estables en aquesta època que, en determinats casos, donen lloc a fills. Aquests fills solen estar amb la mare i parella actual de la persona empresonada.

En segon lloc, és també freqüent que els entrevistats que no havien tingut experiència laboral amb anterioritat desenvolupin alguna feina en aquest període.

En tercer lloc, també resulta usual que els entrevistats narrin canvis en l'estil de vida en aquesta època, en referència al lloc de residència, als llocs que es freqüenta, als amics amb els quals es relacionen, a l'ús de les drogues i a la pròpia estètica.

No sempre, como veurem en analitzar els factors transicionals, aquests esdeveniments donen lloc a processos de desistiment i, per tant, resultarà important esbrinar la seva influència en l'activitat delictiva de la persona.

Empresonament

Les persones entrevistades van iniciar la seva experiència penitenciària al començament de la joventut (entre els 19 i els 23 anys), estan normalment en la primera entrada a la presó com a condemnat (si bé en alguns casos han trencat la condemna i han reingressat) i, pel que fa al temps d'estada a presó, ens trobem amb un grup d'una estada curta (d'entre 1 i 2 anys) i un altre amb una estada més llarga (d'entre 3 i 5 anys). Malgrat que aquests joves van desenvolupar una carrera delictiva durant l'adolescència, resulta excepcional que hagin passat períodes previs d'internament en la justícia juvenil.

En general, les persones del perfil han tingut una vida activa a presó: han participat en cursos formatius (educatius o de formació professional), han treballat a tallers o han treballat a l'exterior mentre estaven en règim obert i han tingut oportunitats de reinserció –en el sentit de transició escalonada a la societat– durant el compliment de la condemna, ja sigui des del principi de l'empresonament (obtenint algunes persones el tercer grau inicial) o bé després d'un període de compliment en segon grau. Resulta habitual que tots els entrevistats hagin gaudit del tercer grau o, com a mínim, de permisos penitenciaris, encara que existeix alguna excepció d'algun entrevistat que no ha gaudit d'oportunitats de reinserció.

Aquests processos de reinserció en uns casos han estat exitosos, la qual cosa es manifesta en què la persona ha finalitzat la seva condemna en tercer grau o en llibertat condicional; en d'altres, han fracassat –la persona no ha tornat d'un

permís o se li ha revocat el tercer grau per consum de drogues o per un nou delict— i ja no hi ha hagut noves oportunitats de reinserció. Aquest èxit o fracàs del procés de reinserció sembla molt vinculat a la motivació inicial de la persona respecte del seu desistiment i a tots els factors que l'expliquen.

Per algunes de les persones entrevistades l'entrada a la presó va ser un "xoc" que consideren que va influir el seu procés de desistiment, si bé aquest efecte sembla que es dona només en persones que ja amb anterioritat a l'entrada a la presó havien iniciat un procés de desistiment:

"Sí, fue la primera vez que entré en la cárcel y era un... era muy diferente y me arrepentí mucho. Dije... me arrepentí mucho de... de que yo nunca hubiera venido a la cárcel y ahora estoy en la cárcel y era... Vi muchas cosas, vi muchas cosas y nunca había entrado en la cárcel y veía las cosas muy diferentes. Veía como era una cárcel y la celda que dormía 6 personas... y la comida que te trataban como... *como preso, como preso,...*" (E265)

4.1.2. Factors transicionals

Canvis en la vida dels entrevistats entre el final de l'adolescència i el moment de ser entrevistats

Abans d'explicar quins factors transicionals poden ser importants per explicar la diferència entre les persones que tenen narratives de desistiment respecte de les que tenen narratives de persistència, resulta important posar de manifest que els entrevistats amb narrativa desistent tenen en comú l'haver experimentat entre el final de l'adolescència i principis de la joventut i el moment de ser entrevistats canvis importants en la seva vida, mentre que les persones amb narrativa més propera a la persistència no han experimentat aquests canvis o, com a mínim, no els han experimentat amb la mateixa intensitat. Per tant, abans d'explicar quins factors transicionals poden trobar-se en l'origen d'aquestes transformacions en la vida de les persones, resulta rellevant fer una descripció d'aquests canvis i de la seva menor aparició entre les persones amb narrativa persistent.

En primer lloc, tots els entrevistats amb narrativa desistent van estar inserits en el món laboral amb feines estables des del final de la seva adolescència o, si el procés de desistiment va anar seguir d'una entrada a presó, han treballat en el context del compliment de la seva pena de presó. No obstant això, en el moment de l'entrevista, com a conseqüència de l'entrada a la presó o per situacions pròpies de la crisi econòmica, tots els entrevistats estan a l'atur o treballen a l'economia submergida. Aquesta no va ser la realitat de les persones amb narrativa persistent, bona part de les quals van entrar a presó sense que això anés precedit d'una inserció laboral a una feina estable.

En segon lloc, tots els entrevistats amb narrativa desistent han abandonat o reduït la seva relació amb les amistats amb les que delinquen a l'època de l'adolescència:

“Qué hacen tus amigos? Pues trabajan, algunos trabajan y...el 80 % en el paro. **Están metidos en problemas tus amigos, o no?** No, los actuales no. Ahora son chavalitos normalitos, sabes? / **Has cambiado de amistades?** Sí, claro! *Totalmente.* **Ah! A través de lo de tu novia?** Sí, ahora son los amigos de mi novia, no son mis amigos **No son los de antes. Por qué cambiaste?** Pues porque si iba con esa gente pues... no jugaba a la pelota” (E28)

En canvi, entre les persones amb narrativa persistent no hi ha menció que hagin abandonat les relacions amb les seves amistats de l'adolescència, encara que si que hi pugui haver una voluntat de fer-ho.

En tercer lloc, tots els entrevistats amb narrativa desistent narren que ja abans de l'entrada a presó s'havien produït canvis en el seu estil de vida en algun d'aquests aspectes: lloc de residència (abandonat el lloc on s'havia produït la delinqüència en l'adolescència), espais que es freqüenta (reduint la freqüència als àmbits on resulta més fàcil la producció de conflictes) o consum de drogues (abandonant o reduint el consum):

“Yo siempre estoy en casa... desde que me fui a [Ciudad F2] también por no estar todo el rato gastando gasolina, que si..., porque tengo todos los amigos en [Ciudad L2], en [Ciudad F2] donde vivo ahora no conozco a nadie, entonces no voy a estar todos los días bajando en cohe pa'riba, pa'bajo... Y bueno, pues estoy casi todos los días con la chavalita esa,

mi hermana y mi cuñao [somriu]. Y por las mañanas por eso sí, quedo con un amigo muchas veces, vamos a buscar trabajo juntos... lo típico.” (E342)

En canvi, entre els entrevistats amb narrativa persistent aquests canvis en l'estil de vida no s'han donat abans de l'entrada a presó, encara que sí que és possible que, en el context de la vida a la presó, s'hagin produït noves pautes de conducta, per exemple, en el consum de drogues.

Vincle amb la parella com a punt d'inflexió

El fet que els entrevistats iniciessin una nova relació de parella al final de la seva adolescència o a principis de la joventut resulta molt rellevant en aquest perfil. Una part d'aquests entrevistats narren que la nova relació de parella va ser un “punt d'inflexió”, és a dir, que va ser el motor d'un conjunt de canvis en les seves vides. La seqüència causal d'aquests canvis es troba en què les parelles femenines van fer veure als entrevistats que volien d'ells un tipus de vida convencional i, com a conseqüència, els entrevistats van adquirir una forta motivació al canvi. La idea pròpia de la teoria dels vincles socials que el desistiment resulta explicable pel fet de sentir-se molt lligat a una persona que ens demana un canvi en les nostres vides resulta molt reafirmada en les experiències vitals dels entrevistats:

“(...) tú dices que después de ese robo, que cometiste, entonces ya cambiaste un poco? Cambié totalmente! ¿Por qué cambiaste? ¿Por qué cambie? Porque conocí a la chica esta con la que estoy, me metió en la cabeza que no tenía que hacer estas cosas, que...” (E28)

Resulta general que els entrevistats narrin que a partir d'iniciar la nova relació afectiva amb les seves parelles van produir-se moltes dinàmiques de canvi en les seves vides: abandonar la delinqüència, deixar o disminuir el consum de drogues, entrar o mantenir-se en el món laboral, abandonar o disminuir la relació amb les amistats delictives:

“Pero yo de ahí... a ver, he tomado cosas... pero nunca... he robado a nadie ni... desde entonces, desde que entré a trabajar, con mi padre, nunca ni le hecho el feo, ni he faltao al trabajo, siempre he cumplío con lo mío, he estado con mi novia, a raíz de que conocí a mi novia ya no me metí ni en líos ni... al revés, no le gustaba ni que fumese ni hiciese ná,

porque yo era una persona que me fumaba porros y... pues cuando estuve con ella, la conocí, ya te digo, dejé los porros... dejé de tomar... bebía como mucho los fines de semana con ella... hice una vida de lo más normal. No me metía en problemas... siempre salía con ella... dejé a mis amigos... por una parte... me iba con ella y con sus amigos... cuando no me gustaban ni siquiera ni sus amigos, pero por tenerla contenta siempre hacía lo que ella quisiera. Y ya te digo, ha sido una vida de lo más normal." (E342)

Els entrevistats van entrar a la presó a complir les causes que tenien després d'haver iniciat aquestes relacions i les parelles les van mantenir durant el període d'empresonament, prestant suport emocional i material als entrevistats, que han viscut el seu procés de reinserció, amb totes les exigències que ha comportat, com un "compromís" que tenien amb les seves parelles:

"Que lleva muchos años conmigo y ha aguanta mucho y no sé... vale la pena luchar, he parao de robar y de todo, o sea, he llegao donde he llegao por ella, en verdad...porque sino me da igual, yo no tengo padres! Tengo mis hermanos, vale! Pero mis hermanos no es lo mismo que un padre..si hubiera mi madre fuera, yo intentaría hacer lo que fuera para que no sufriera y me viera en la calle... y claro tengo mi novia ahora y me ha ayudao y me sentiría como si la traicionara fallándole. Entonces claro, hago lo que puedo, siempre lo he llevao bien: desde que entré, le dije, si quieres estar conmigo piénsatelo porque voy pa años o déjame o vamos a estar juntos, piénsatelo.. y me dijo que sí, que no que no, que quería aguantar y aquí seguimos." (E80)

Quan diem que la parella amb la qual aquestes persones van iniciar una relació afectiva al final de la seva adolescència i principis de la joventut va ser un "punt d'inflexió", no volem dir que la parella sigui l'únic punt rellevant per explicar les narratives de desistiment que mostren les persones en el moment de l'entrevista. En realitat, des del final de l'adolescència s'han produït molts canvis en la vida de les persones: han estat inserides laboralment i han pogut desenvolupar vincles amb els ocupadors, han mantingut els vincles i suports amb la família d'origen, han canviat en bona mesura el seu estil de vida (lloc de residència, amistats, forma d'oci, consum de drogues), han tingut una vida penitenciària activa, i tots aquests aspectes tenen un reflex en les narratives de les persones. El que sí que volem dir és que totes aquestes dinàmiques es van iniciar o, com a mínim, van quedar molt reforçades, a partir de la nova relació afectiva.

A l'hora de ponderar el valor de la parella com a "punt d'inflexió" entre els subjectes d'aquest perfil, cal reflexionar sobre dos aspectes importants que mostren les experiències vitals dels entrevistats: en primer lloc, resulta que per alguns dels entrevistats les parelles no van tenir aquest valor de punt d'inflexió en les seves vides i, en segon lloc, ens trobem amb algun cas en que la narrativa de desistiment de la persona no va precedida d'una relació de parella que operi com a punt d'inflexió.

En alguns casos sembla que la parella no ha tingut aquest valor com a punt d'inflexió perquè, malgrat que ha lluitat per tal que l'entrevistat deixés la delinqüència i canviés les seves rutines de vida, aquest segueix sotmès a les influències d'altres vincles que són favorables a la delinqüència (els amics) i la persona sembla anar a la deriva entre les dues influències:

"Por culpa de los amigos, yo no quería robar, pero cuando estaba con los amigos: vamos a robar, vamos a robar, vamos a robar, y después cuando tenía a mi amiga, no he robado un año y pico, solo trabajar! Cuando vienen amigos vamos a tomarnos un gramo de coca y después a robar. Siempre cuando me drogo, siempre robar. Siempre ((?)) En [ciudad R1], donde vivía yo con mi novia un año y pico sin amigos, sin nada, sin robar. Si trabajas bien, después ((?)) en 2007, he robado... 12 camisetas, 6 meses, porque tengo una de ((?))" (E69)

En altres casos la parella sembla que no ha jugat aquest valor com a punt d'inflexió perquè no ha pressionat a l'entrevistat per deixar la delinqüència, sinó que ho acceptat com una forma 'normal' de conducta, la qual cosa podria explicar-se pel fet que la parella provingués d'un entorn en què la delinqüència també estigués normalitzada.

La conclusió que es pot treure de la comparació entre els casos en què la parella ha estat punt d'inflexió respecte d'aquells en què no ho ha estat és que, en primer lloc, la parella només pot complir aquest rol quan aquesta fa veure a l'entrevistat que vol un canvi en la seva vida i, en segon lloc, que, possiblement, per tal que es produeixi aquest canvi es requereixen altres factors que motivin a la persona, als quals al·ludirem més endavant.

Per últim també ens trobem algun cas en què la parella no ha existit i, no obstant, la persona mostra una narrativa de desistiment. Això ens porta a pensar que, malgrat la importància que té la parella en aquest perfil com a “motor” dels processos de desistiment, existeixen altres possibles dinàmiques que expliquin les narratives desistents d’aquest perfil.

Altres vincles i suports (família, ocupadors, recursos públics i xarxes comunitàries)

Juntament amb la parella (i la família de la parella), la família d’origen de la persona opera com la principal font de suport que ha tingut la persona des que va començar el seu desistiment o des de l’entrada a presó.

La família (pares i/o germans) han prestat diferents tipus de suport als entrevistats. En primer lloc, els han visitat i prestat suport econòmic durant l’empresonament (exceptuant els casos dels immigrants sense la família, els quals, com a màxim, han mantingut el contacte telefònic). En segon lloc, i de manera més puntual, han ajudat a la persona a trobar feina en el passat o l’ajudaran en el futur. En tercer lloc, la persona compta amb la família per tenir un lloc per viure en cas que ho necessiti (les persones que no tenen parella). En definitiva, resulta excepcional que la persona no hagi comptat durant l’empresonament, o en la planificació del seu procés de retorn a la comunitat, amb el suport de la parella o de la família.

En tots els casos en què la persona ha comptat amb aquest suport s’expressa una relació de vincle i la voluntat de “no fer patir a la família” és una motivació per iniciar un procés de desistiment o per continuar-lo:

“¿Y con tu madre también os vais viendo? Con mi madre sí, bien, mi madre... ha estado en todos los momentos que más la he necesitao... ha sido la mejor madre para mí, ya ves... sí. Una señora muy... muy buena madre ha sido, con todos sus hijos, siempre preocupá, siempre ha estado pendiente de nosotros, por... por todas las cosas, pero el que más problema le he dao he sido yo, me entiendes, por eso de todas las cosas por más me duele es por ella, quien más a sufrido, quien más ha estado... le hago sufrimientos desde el día que he nacido, dice [somriu]. Y... ya ves, ((?)). A veces me lo he planteado de salir y irme, pero,

digo... a dónde voy a ir y... volver a mi país o ir a vivir con mi padre... pero no sé, me lo pienso, pero hay veces que ((?)) la que siempre ha estado conmigo es mi madre, ahora que voy a salir y puedo estar bien no la voy a abandonar, me entiendes, y por eso... Me ha pasado cosas por la cabeza pero al final... me quedaré con mi madre además, pase lo que pase ya ves, siempre he estado apoyado y... no vale la pena que... que la abandone ahora, me entiendes.” (E5)

Un punt rellevant en aquest perfil és que aquesta relació de vincle preexistent amb la família i la voluntat conseqüent de no fer patir, tot i observar-se tant entre les persones amb narrativa desistent com entre bona part de les que tenen una narrativa de persistència, no sembla resultar suficient –quan no va acompanyada d’algun punt d’inflexió com pot ser la relació amb una parella convencional o d’altres factors transicionals– per tal que la persona desenvolupi una narrativa desistent.

Una part dels entrevistats van tenir fills en el principi de la seva joventut. El naixement d’aquests fills no va ser un “punt d’inflexió” per part dels entrevistats i, quan existeix referència a la importància que va tenir la paternitat, és més aviat per destacar que va afegir noves necessitats i major pressió per recórrer a la delinqüència:

“Tenía a mi mujer embarazá... mi fallo fue no llamar, por teléfono, y... me iba ((?)), no tenía dinero, ¿qué piensas? Robar. O sea, robar, robar, robar, robar. Te dan dinero, a tu manera, para decir, bueno, al menos tenga un cachito de dinero por decir, qué quieres, un carrito, un carrito, que hacen falta pañales, pañales, que hacen falta toallitas, toallitas... Los niños tienen muchos gastos, cuando son pequeños, tengan un mes, dos o seis meses. Ahora ya va a hacer 2 años.” (E148)

No obstant això, en la perspectiva de sortida de la presó, els entrevistats consideren l’assumpció de les responsabilitats de la paternitat com un aspecte important dels seus projectes convencionals de vida:

“(....) salgo a la calle pero... con la mirada muy clara. No salir y robar, salir y robar, entrar, salir... buah, dos años pasan, los hijos te crecen, que te viene tu hijo con 14 años que tenga que traer a su padre con su coche y dice: ¿pero cuando sales? ¿Qué has hecho?” (E148)

Pel que fa a l'ocupació, cal diferenciar entre el rol que ha tingut l'ocupació de la persona en el seu procés de desistiment i la situació en què les persones es troben a la finalització de la condemna.

En referència al rol que ha tingut l'ocupació en la transició entre l'adolescència i la joventut, cal dir que bona part dels entrevistats han estat ocupats i que si bé la feina per si sola no ha estat un punt d'inflexió sí que ha format part, com abans hem vist, d'un "paquet" de canvis de la persona (parella convencional, feina, amistats, estil de vida) que acompanya al desistiment de la delinqüència. El procés causal que explica la relació entre la feina i el procés de desistiment de la delinqüència sembla donar-se principalment en la dimensió d'identitat, en la mesura que la persona assumeix que és el treball i no la delinqüència el que ha de ser la font dels seus ingressos:

"Qué te decía tu novia cuando la conociste? Tu me decías que fue muy... Pos que me decía? Que son tonterías, eso me decía! Que no merece la pena! Si vas a ganar más trabajando, a la larga vas a ganar más trabajando que robando porque robando vas a robar y un día no vas a tener na y lo que robas te lo vas a gastar fácil, si te lo trabajas te va a durar, porque te lo has sudao y ya sabes que hasta el mes que viene son muchos días... sabes? Entonces ya te lo piensas, te ahorras el dinero, no desperdicias el dinero, ((?))" (E28)

Ara bé, en algun cas sembla que també poden expressar-se relacions de vincle amb l'ocupador que poden ser rellevants per al desistiment quan ha tingut una voluntat específica d'ajudar a la persona a partir del seu empresonament:

"... me lo fui callando mucho tiempo. Entonces llegó un tiempo ya que me llegó la carta que yo tenía que ingresar ya, entonces no me quedaba nada más que ir y comentárselo a mi jefe. Y nada, me senté con mi subdirector y el director de la empresa, bueno, el dueño, y nada, se lo expliqué lo que había, no le conté todos los detalles de como fue el robo ni ná, pero bueno, les dije que me metí en un fregao por culpa de un amigo... me lo inventé un poquito lo que es la historia. Y ná, el día siguiente el hombre me quiso ayudar. Conocía a... se ve que estuvo en la universidad estudiando con... con un hombre que es del ministerio de... como se llama, esto que mandan sobre los abogados... no sé como se llaman bien, del ministerio de... no sé como se llamaba... Bueno, él lo que ha hecho que... nosotros estamos menos tiempo ahí dentro. Fue... el que habló con el director de la cárcel donde estuvimos para que nos tuviesen más en cuenta... para que nos tuviesen menos tiempo... que si

nos pudiesemos tirar... porque yo en primera vez, la segunda vez que entré, entré en ingresos, yo no llegué a pisar la cárcel, estuve cuando se supone que pasa la gente antes de subir a módulo. Pues yo me tiré ahí y a los quince días ((fuera)), y eso fue gracias al director de... que nos ayudó, el que dijo que no quería que entrésemos en un centro que si no iba a ser peor la cosa. Bueno, que vamos, que el que trabajaba con nosotros, el... jefe, fue el que me ayudó en todo este tema con lo de la cárcel... el que me aguantó el trabajo... todo." (E342)

Si bé, com dèiem, l'adquisició de feina estable no ha estat un "punt d'inflexió" sinó més aviat un dels ingredients del procés de desistiment de la persona, en algun cas –en què la parella no ha existit– sembla que l'entrada al món laboral i el tipus de relacions convencionals que la persona ha establert allà tenen un valor important com a desencadenants d'un procés de reflexió que dóna lloc a una narrativa de desistiment:

"Eso es lo que me pasaba a mí, yo no estaba bien conmigo mismo, no me veía en esa situación, no me veía en ese ambiente... en esa vida, no era la mía, aunque yo intentaba ser de esa vida, pero aquella vida no era mía y por eso... cuando ya he tenido 18 años ya empezaba... a ver las cosas como son, que no eran como yo creía. Entonces me empezaban a... a cuadrar las piezas y entonces he empezado a conocer a gente más mayor, más del ambiente laboral..." (E265)

No obstant, aquesta situació d'inserció laboral que han tingut bona part dels entrevistats en la transició entre l'adolescència i la joventut resulta totalment diferent en el moment de la finalització de la seva condemna, ja que tots els entrevistats sortiran en situació d'atur (en tant que els que estaven ocupats han perdut la feina).

Davant d'aquesta situació, els que acaben la seva condemna en situació de llibertat o en règim obert treballen en l'economia submergida o estan activament buscant feina i, en tot cas, compten per satisfer les seves necessitats amb l'ajuda de la parella (i de la família de la parella), de la pròpia família i del subsidi d'excarceració. Les persones que finalitzen la condemna en règim tancat compten, també, amb el suport de la parella, la família i el subsidi d'excarceració per tal de satisfer les seves necessitats a la sortida de la presó.

Quan la persona no disposa de família ni de parella en l'entorn en el qual està complint la condemna, poden ser rellevants les xarxes de suport, com són les coneixences que provenen de tenir el mateix origen i que poden facilitar algun tipus de feina en l'economia submergida:

“¿Ahora estás trabajando en algo? Ahora estoy... [badalla] haciendo... trabajitos así de... de instalaciones de electricidad, con un autónomo, a veces me llama, a veces voy al mercadillo, vendo. **¿Qué vendes, en el mercadillo?** Vendo... camisetas (.) y así sucesivamente, y estoy... o sea, no... me gano, me gano la vida así y no... ni vendo drogas ni... ni pienso vender drogas ni... ni vendo otras cosas raras porque... tampoco... tampoco me gusta, aunque... aunque traiga mucho dinero tampoco me gusta porque no... ya hice eso y sé las consecuencias que trae, no... y para mí eso no me... no me... no me anima, no me anima para... para muchas cosas, yo intento ganar el dinero con mis propios méritos y que sea... y que sea de mi sudor. Eso es lo que... lo que estoy haciendo ahora.” (E265).

Intervenció penitenciària

A l'hora d'explicar la influència que ha tingut la intervenció penitenciària sobre les persones d'aquest perfil resulta important fer una distinció entre les persones que van entrar a complir la condemna actual a presó quan ja havia iniciat un procés de desistiment i les persones que van entrar a complir sense que aquest procés s'hagués encara iniciat.

En referència al primer grup de persones –entrevistats que ja havien iniciat un procés de desistiment quan van començar a complir la condemna actual– una part va gaudir del règim obert inicial gràcies als seus propis recursos o bé mitjançant els mecanismes d'inserció penitenciaris. Aquests entrevistats, que van viure molt malament la seva entrada a la presó ja que consideraven que donat el seu procés de desistiment no haurien d'haver entrat, valoren molt positivament el recolzament rebut pels professionals de la institució, que els van ajudar a reafirmar aquest procés de desistiment:

“He tenido educadores que...conmigo se han comportao...mis tutores se han portao bastante bien conmigo, me han ayudao, sabes? Bueno luego están los funcionarios, no? que eso no es pa hablar... **Esos educadores que te han ayudado, dime como te han ayudado.** Porque han visto que soy una persona que ...he hecho cosas malas, pero que no siempre

he hecho cosas malas, no? He hecho robos en mi vida, los he hecho, los he cumplido y a correr! Pos ya está hecho, no? Y han visto que me he comportao dentro, que no he tenido partes, que no he tenio nada, que me he buscao la vida, que he estao trabajando, he llegao siempre a mi horario, no llegaba tarde, siempre he estao a la hora allí! Pues han visto que sí, que soy una pena que podía estar en la calle, no? y han cogido y me han dejao salir. Me dieron un artículo, me dieron el 86.4.” (E28)

Dins d'aquest primer grup també trobem persones que van haver de “guanyar-se” el tercer grau a partir del seu esforç a la presó:

“Todo esto que has conseguido, del tercer grado, como lo has conseguido? Llevándolo muy bien, yendo a la escuela, o sea aquí no, pero en Brians 2 iba a la escuela, tenía un destino, fregaba el módulo, no se muchas cosas! Aquí iba a talleres, desde que estuve, también me dieron un curso de paleta. Me llevaron a mí de Brians 2 para darme un curso de paleta que lo hiciera en la calle.” (E80)

En aquests casos en què el procés de desistiment no era encara un procés consolidat, les activitats que ha fet la persona a la presó semblen haver contribuït a millorar el seu sentit d'autoeficàcia:

"...yo era el pequeño y me quedé sin saber leer ni escribir, sin ná. Lo que he aprendió lo he aprendió en prisión, a leer y todo... **Has aprendido mucho!** Que no pensaba que fuera a aprender nunca! O lo veía imposible....o sea, veía una letra y era como si viera una pared en blanco. A lo mejor me decían en la obra: 'tráeme el saco de yeso' o 'de pegolan' y yo no sabía cuál era, y a lo mejor tenía que hacer dos agujeros, sabes? Pero no decía que no sabía leer porque me daba vergüenza, a lo mejor dicen este está tonto o está subnormal...pero no! Que no he ido! Es que, cualquier persona, si no te enseñan no vas a aprender! Pero ellos no te entienden y dicen, pero si es muy fácil, no sé qué no sé cuantos....A todo nos han enseñao, a caminar, a ir en bici, a todo....." (E80)

Pel que fa al grup de persones que van arribar a presó sense que existís un inici del procés de desistiment també, en general, van tenir un comportament actiu a la presó. Van assistir a l'escola, van realitzar cursos de formació professional i, en els casos amb problemàtiques d'addicció, van realitzar algun curs de deshabitació de les drogues.

“Pero cuando entré por ejemplo empecé a hacer actividades, escuela... este... deporte... este... cursos de estos... curso para la alcoholemia... y... y cosas así, me entiendes, pasaba entretenido el día, estaba en

informática, en curso de informática, aprendiendo un poco, y ese tiempo lo aproveché, me entiendes." (E5)

Aquesta conducta activa els va permetre, en un estadi intermedi de la seva condemna, tenir oportunitats de reinserció i van començar a gaudir de permisos o del tercer grau, valorant positivament també l'ajuda dels professionals de la institució per aconseguir aquests objectius:

"Las educadoras, juristas, psicólogos, criminólogos, pues bueno, pues, ayudan en el contexto de que bueno, una preparación del permiso, a ver si tu concedes a la... a lo que nosotros queramos. Te dan una oportunidad, a ver si tu... vienes del primer permiso que te dan. Si tu me das un permiso, yo me pego tres meses haciendo una preparación de permiso, me quedaran nueve para irme a la calle, no?" (E148)

No obstant, aquestes primeres oportunitats de reinserció van finalitzar sense èxit a causa de diferents factors: no reingrés d'un permís, possessió de drogues o acusació d'haver comés un delictes. Posteriorment, a diferència de persones del primer grup del que hem parlat, aquestes ja no van tenir noves oportunitats de reinserció i finalment totes finalitzen la seva condemna en situació de segon grau sense permisos de sortida.

Finalment, en algun cas (en que, a més, la persona comptava amb una parella convencional que lluitava pel desistiment de l'entrevistat) no se li van donar oportunitats de reinserció, una situació que és vista molt negativament pel propi entrevistat:

“¿Has tenido alguna entrevista con nadie? ¿No? Solo módulo 3, una vez, quería hablar con... con una nena pequeña así que me dice que no puede, porque habla todo el mundo porque tengo condena de 10 meses, ¿qué quieres, tengo una de 5 años para hablar conmigo? No quiere hablar conmigo. ¿Por qué? No sé. Pero quería permiso... tengo ((?)) y tengo todo. Tengo... NIE... de español... (.) ((?)) condena muy grande puede hablar conmigo. ((Con una)) de 10 meses no puedo hablar contigo, ¿porque no puedes hablar conmigo?, ¿quieres una de 5 años para hablar conmigo?” (E69).

4.1.3. Narratives

Narratives de desistiment

Les narratives de desistiment s'estructuren sobre quatre elements principals: una ruptura amb el passat, basada en una autodefinició com a persones que ja han trencat amb la delinqüència com a forma de vida; una convencionalitat en el seus plans de vida, que s'expressa en la voluntat d'acabar de complir els deutes amb la justícia i consolidar els seus plans familiars i de feina; un sentit d'agència, demostrat per la consideració que són els propis entrevistats els que han desistit o els que s'han guanyat el procés de reinserció; i, finalment, una confiança en no recórrer a la delinqüència malgrat les adversitats amb les que es troben a la finalització de la condemna.

L'aspecte possiblement més destacat d'aquestes narratives és el trencament amb el passat, argumentant les persones que ja han deixat de delinquir o que ja estan "reinserides":

"Que lleva muchos años conmigo y ha aguanta mucho y no se... vale la pena luchar, he parao de robar y de todo, o sea, he llegao donde he llegao por ella, en verdad...porque sino me da igual, yo no tengo padres! Tengo mis hermanos, vale! Pero mis hermanos no es lo mismo que un padre..si hubiera mi madre fuera, yo intentaría hacer lo que fuera para que no sufriera y me viera en la calle... y claro tengo mi novia ahora y me ha ayudao y me sentiría como si la traicionara fallándole. Entonces claro, hago lo que puedo, siempre lo he llevao bien: desde que entré, le dije, si quieres estar conmigo piénsatelo porque voy pa años o déjame o vamos a estar juntos, piénsatelo.. y me dijo que sí, que no que no, que quería aguantar y aquí seguimos." (E80)

Aquesta idea de ruptura s'expressa també en una distància respecte del tipus de vida que van portar a l'adolescència:

"Con todo lo mal que lo he pasao... ya te digo que no se me volverá nunca más a pasar por la cabeza. A ver, no te puedo decir que no fumo ni ná, porque fumo, pero ni me meto drogas ni... bebo alcohol... sabes?, soy una persona que desde ahí he visto cosas... que *la verdad que se me han quitao las tonterías*. Y que he cumplió 25 años, que ya no me veo un niño como antes para hacer tonterías... cada vez te vas haciendo más grande y... que le he hecho sufrir mucho a mi familia como para

hacerles sufrir otra vez. Yo creo que de esta he aprendido, y yo creo que pa el año que viene que me vuelvas a preguntar otra vez, yo creo que va a ser igual que ahora." (E342)

És rellevant assenyalar que tots els entrevistats amb narrativa desistent narren que quan van entrar a la presó (amb la pena de presó que estan complint en l'actualitat) ja havien iniciat un procés de desistiment de la delinqüència:

"Tuve un problema en el 2003 y...lo que tenían que haberme hecho en el 2003 es haberme acusao, condenao y haberme... y o hubiese cumplido en el 2003, no después de 5 años, cuando uno está ya reinsertao, porque yo estaba reinsertao ya!" (E28)

El segon element nuclear d'aquestes narratives és la convencionalitat, que s'expressa en la voluntat de tancar definitivament l'etapa de la vida en la que hi va haver delinqüència, per tal de poder dur a terme sense limitacions els seus projectes convencionals de vida:

"No, ahora ya... *la veo muy diferente* ahora porque ya tengo... ya no estoy atado, sabes, como dicen, y no tengo nada, lo que quiero yo solucionar son con la justicia, no quiero tener nada ya con la justicia, o sea, no... quiero estar limpio, quiero limpiar mi historial y... y quiero ya... aunque sea cambiar de país porque... dicen que... como un ejemplo, dicen (.) si has corrompido mucho en la tierra pues cámbiala, me entiendes?, porque yo ya pasé una, porque yo cuando voy por las calles y tal pues me trae muchos recuerdos, me entiendes, o sea, recuerdo... y tal, es mejor si yo... si yo pudiese cuando yo tenga las cosas ya solucionadas y tal, pues quizás pudiera... viajar, ir a... otro país." (E265)

Aquesta voluntat de vida convencional porta, en algun cas, a accions com la de presentar-se voluntàriament per poder complir alguna condemna pendent "pagant definitivament tots els seus deutes amb la societat":

"Sí, lo quiero pagar todo junto y salir ya limpio, olvidándome de esto...porque el problema también ha sido que antes para centrarme era difícil porque yo sabía que tenia causas y me quería poner a trabajar y llevarlo bien, pero yo sabía que cualquier día me dirían: "va, pa prisión", y entonces a mi eso no me ayudaba...se me iba la cabeza, digamos, ya no pensaba en nada positivo...porque digamos, yo estoy trabajando y te desanimabas y bua...! ahora que lo llevo bien algún día tendré que entrar en prisión . Era saber que tenías eso ahí y ya coger y decir, pues ya que estoy, voy a hacer unas cuantas más y ya las pagaré toas juntas! Muy mal, en verdad. Por eso no quiero volver a estar en esa situación. Yo quiero pagarlo todo de golpe...ahora yo se que por ejemplo por decirte

algo, me meten un año más de lo que tengo y se que voy a dos años y medio o tres, pero se que eso y no va a ser más, que voy a salir a la calle y voy a volver a entrar cuando tenga que entrar, o sea definitiva y ya está." (E80)

En tercer lloc, quan els entrevistats revisen com van cessar de delinquir i com van aconseguir la reinserció en el context penitenciari es veuen a si mateixos com els principals responsables d'aquests esdeveniments, manifestant un sentit d'agència respecte de les seves vides:

"Pero claro, yo... al haber pasao esa etapa y sé las consecuencias y sé lo... lo malo que me puede... llevar, entonces yo intento buscarme la vida como sea, o sea, traer la... traer pan aunque sea dentro del... de la boca del tigre, pero claro, que sea dignamente y con mi esfuerzo y... y que sea mío y de mi sudor, claro, porque si no yo no lo noto, sabes, porque... algo que lo he luchao yo lo merezco, y es así." (E265)

Aquesta capacitat d'agència es manifesta també en què els entrevistats, que finalitzaran la seva condemna sense disposar d'ocupació, es plantegen viatjar a altres països per tal de trobar feina o han planificat estratègies d'inserció laboral a Catalunya:

"Estoy cobrando el paro, tengo dos años de paro, pero me quedan ya ocho meses, me he comió un año y pico, y *que no encuentro nada*. He estado en faenas sueltas, de dos o tres días, pero ya está, no he hecho nada más. Así estoy harto de ir todos los días, todos los días. Ahora ya voy una vez por semana, no te voy a decir que voy todos los días porque... te mentiría. Pero aún así ya te digo que... Y bueno, la semana pasá tuve una entrevista, a ver si esta semana me llaman, tengo la suerte... me dijeron que era pa' tres meses por agencia, tres meses con la empresa y ya te hacían indefinido y tó, así que vamos que sería un chollo de trabajo." (E342)

Finalment, malgrat aquesta situació adversa pel que fa a la inserció laboral en la qual es troben tots les persones a la sortida, es constata la seva confiança en no recórrer a la delinqüència, com es demostra en el fet que només es vegin delinquent en un situació extrema de necessitat:

Qué peligro puede haber? Pues no lo sé (...) es que yo creo que ahora ya...antes de irme a robar, lo que hacía, si no tuviera pa comer pos si que robaría, pero comida, ya sólo. Podría entrar en prisión, pero no sé, tendría que verme muy mal pa tener que delinquir otra vez, o sea ya, intentaría lo que fuera para no delinquir, porque no, no es plan. Yo no

me quiero ver como gente que veo aquí con 50 o 60 años que te empiezan hablar del 67 del no sé cuantos, y me veo así y digo....ya he entrao tres o cuatro veces con los años que tengo, digo, de aquí unos años me veré asín y no quiero verme como esas personas. Quiero intentar pues no sé, aunque sea un piso de alquiler, un trabajito, más normal ya... pero no se, lo veo asín y ya...". (E80)

Narratives de persistència

Malgrat que parlem de narratives de persistència, cal remarcar que moltes de les narratives a les que ens referim comparteixen elements importants amb les narratives que acabem de descriure, si bé manquen en elles tots els elements necessaris per qualificar-les de desistents.

Fet aquest matís, les narratives que qualifiquem de persistents es caracteritzen pels següents elements: en primer lloc, una manca de ruptura amb el passat; en segon lloc, una clara voluntat referida al futur de portar a terme una vida convencional i abandonar la delinqüència; en tercer lloc, una percepció d'un conjunt d'obstacles al canvi, que fa que la persona expressi dubtes sobre el seu futur; i, finalment, una certa manca d'agència, en la mesura en què les persones no arriben a expressar que el canvi depèn d'ells i no planifiquen estratègies per afrontar les dificultats a la sortida.

El primer element d'aquestes narratives és que la ruptura amb el passat no s'ha produït en el moment de l'entrevista, sense que en el discurs aparegui una identitat alternativa a la que va tenir la persona en la seva adolescència i principis de la joventut:

"Y ya ves, me daba una paliza, cuando mismo vuelvo mi padre, pa que cambie... me daban una así, me pegaban, pero para que cambiara, y qué va, no, no había manera. Y al final dieron cuenta que... ya me dejaron por [riu] caso perdido. Me aconsejaban, me decían: luego ya en el futuro te va a ir mal, que esto y lo otro y tal. Y siempre he dicho no... a mí me da igual todo, me da igual. Y así hasta el día de hoy sigo." (E5)

En alguns casos les persones expressen la dificultat d'abandonar una identitat de delinqüent mentre no es puguin integrar "en el món del treballador":

"Ser una persona... normal, como todas las personas, pero evolucionando poco a poco, ((?)) bien, bien, bien hasta que ya te has

metido en el mundo del trabajador... cuesta, porque cuesta, porque yo sé... que cuesta, *pero, si no lo buscas...* Quién dice que... veas un ((cameo)), veas un bolso, veas un móvil, veas una chaqueta... que no te va a dar la tentación. Si has sido ladrón, ¿cómo que no te va a dar la tentación? Claro que me va a dar la tentación, claro que lo voy a coger... si te ((esperas)) lo coges, *pero si... lo evitas, es mejor.*" (E148)

El segon element d'aquestes narratives és la convencionalitat, que s'expressa en la voluntat d'abandonar l'activitat delictiva una vegada finalitzin la seva estada a la presó (ja que tots ells acaben la condemna en segon grau) i en construir un projecte de vida familiar:

"No, no, yo no quiero porque... la primera vez que he entao en la cárcel, entiende?, yo estoy primera y segunda, hay gente que entra y sale, entra y sale, entiendes?, yo... la primera vez que entro aquí y no quiero volver aquí porque... pfff... puede ((cometer otros)) cinco años y ya está, toda la vida... ya ha pasao toda la vida en la cárcel. Yo no quiero esto. Solo quiero vivir con tranquilidad y con la gente y que... me entiende?, tengo que hacer una familia como la gente también, así. Y cada uno como piense." (E186)

Els entrevistats que tenen fills al seu càrrec vinculen aquesta voluntat de canvi al compliment de les seves obligacions familiars:

"Una niña pequeña, tengo... a ver, tiene un año, en enero hizo el año, sí. Y... pues ná, bien, a ver, cuando salga a ver, quiero... buscar mi trabajo, estar con la familia y a ver si me puedo tranquilizar un poco." (E5)

El tercer element d'aquestes narratives consisteix en la percepció d'obstacles que facin poc possible arribar a portar el tipus de vida convencional que desitgen i una consegüent manca de confiança respecte de la possibilitat d'evitar la delinqüència.

Es destaca, en particular, la dificultat de trobar feina, donada la situació de crisi, les carències educatives i formatives i l'estigma d'haver estat a la presó:

“¿Crees que puedes tener dificultades por el hecho de haber estado en prisión, encontrar un trabajo... ? Eso también, eso es lo primero, ((?)) que me pidan la vida laboral y todo eso, consta que yo he trabajado en reinserción laboral, y eso, eso sí me costaría, eh? Eso sí que lo he pensao [somriu] , eso sí que... me costaría buscar trabajo por eso... a lo mejor dice... hay uno que está bien, ha trabajao... puede saber menos que mí, me entiende, pero... dónde has trabajado tú, en reinserción

laboral, dónde es eso? Luego si has estado en un centro de prisión... quizá me lo entiendan pero la confianza no la va a tener, me entiende, va a coger al otro que.../” (E5)

La percepció d'obstacles es fa patent en l'angoixa amb la que es viu la sortida de la presó:

“**¿Cómo te sientes, te sientes más optimista?** / ¿Ahora? **Sí, mirando al futuro.** Ahora me siento un poco bien y un poco mal/ **¿Sí?** Porque... a la cárcel... me entiende?, eh... el más duro, la entrada y la salida. **¿Sí?** Me entiende? La primera, meses de la entrada, y la última ((?)) de la salida. Como este mes yo no como bien, no duermo bien/ **Estás nervioso.** Nervioso... me entiende?, así, y la entrada también. Para guardar a la cárcel siempre te han dicho antes que en cárcel 3 meses o 4 meses como uno pincho en mi corazón, te lo juro, por la noche no duermo, no duermo. Y... poco a poco va ((mejorando)) y... aguanto el ritmo de la cárcel, y ahora también, desde casi dos meses que no duermo por la noche y no como bien, piensa mucho, me entiende?, así. Pero... tiene que aguantar y ya está, hasta final, por eso.” (E186)

Finalment, les persones expressen dubtes sobre el seu futur, no descartant que puguin tornar a delinquir, tot i no voler-ho:

"Y me imagino, no?, que sería así tranquilo, vivir con mi familia, mi mujer, mi hija... y ir a visitar a mi madre, mi trabajo, los fines de semana reunirme con mi familia... eso, eso sería lo normal me entiendes que... que sería, pero lo más indispensable es un trabajo, eso es lo primero. Y ahora con la situación que hay, que en la calle, me entiendes, está difícil y todo eso... hay muchas veces que me pongo a pensar donde estaría mejor, me entiendes [riu], si en la calle muriéndome de hambre o aquí, me entiendes, pero... pero no hay nada como la calle, dicen [riu]. Claro, la calle... nadie... aquí hay un país que... no creo que nadie se muera de hambre... no? Aquí más que seas, yo qué sé... alguna cosa se tiene que hacer pá... para esto. Ahorita mismo mi hermano está en paro, me entiendes... está jodida la calle. No sé, a ver qué pasa... De momento a ver si puedo vivir de esto... de la excarcelación..." (E5)

En quart lloc, un element que sembla diferenciar molt clarament els discursos desistents i els persistents és que, malgrat tant uns com altres es troben amb situacions adverses a la sortida, especialment pel que fa a la manca de feina, els persistents no consideren, a diferència dels desistents, que el futur estigui a les seves mans, sinó que creuen que el que passi en les seves vides depèn, en bona mesura, d'esdeveniments que estan fora del seu control:

“(.) **¿Cómo te sientes, cuando piensas en el futuro, te sientes optimista o pesimista?** [somriu] No sé... (.) No sé. (.) **¿Crees que las cosas van a salir bien? ¿O crees que las cosas se pueden torcer?** No, yo creo que va a salir bien, yo creo. Tenía... muchas problemas, ahora mismo no tengo tantos problemas como antes, pero ((?)).” (E69)

A vegades, aquesta manca d'agència es refereix a la dificultat de planificar estratègies per controlar factors delictius que han influenciat la seva activitat delictiva:

"Con mis amigos, con mis hermanos, con todo, yo no... yo a mis hermanos por ejemplo a todos los tengo marcados, siempre yo me... me peleaba con ellos. Por ejemplo eran mis tres hermanos contra mí, yo me peleaba con los tres. Y así desde pequeño, empecé creciendo, empecé creciendo, y qué va, mi padre me... me quisieron cambiar... por eso me metieron en un colegio militar a ver si cambiaba, si, si ese problema... qué era, y no sé, hasta día de hoy no... no hay respuesta para eso." (E5)

No obstant això, i matisant aquest punt, cal dir que alguns dels entrevistats han aconseguit deixar les drogues estant a la presó i valoren positivament aquest aspecte, la qual cosa fa pensar que els entrevistats podrien arribar a desenvolupar aquesta capacitat d'agència si les circumstàncies ho afavoreixen:

“No tomo droga no tomo... nada cuando salga. ((?)) pa estar 8 meses sin medicación ya me das tu medicación, no quiero. Ni metadona, no quiero. ¿Pá que? Si no puedo cuando salgo ((?)) otra vez tomar droga/” (E69)

4.1.4. Trajectòria, cicle de vida, factors transicionals i narratives

Vinculació entre la trajectòria passada i la narrativa

En referència a aquest perfil existeix bastant homogeneïtat pel que fa a la trajectòria entre els subjectes entrevistats, la qual cosa fa pensar que la trajectòria no és explicativa de la diversitat de les narratives. Tanmateix, si ens fixem en les trajectòries més favorables i més desfavorables de la mostra, aquesta influència sí que sembla produir-se.

Així, en algun cas, la persona amb trajectòria en la que hi ha punts positius – com una família que valora negativament l'activitat delictiva o el fet de disposar

del graduat escolar— vincula el seu desistiment al fet de tornar a adequar la seva conducta als valors que els pares li van transmetre en la seva infància:

"... hay otras personas que no, hay otras personas que tienen problemas en su familia, que se han criado así, que su padre era delincuente, y no, pero en mi caso... mi caso... no, porque... no soy de esa familia yo, yo... no soy de esa familia yo, soy muy diferente., o sea, tengo otras costumbres, mi familia me ha educado de una manera, y por eso, por eso no... no seguí delinquiendo, no seguí en esa vida, porque no es la mía, o sea... Yo me tiré a eso porque mira... estaba sin apoyos, sin nada y... y no, no podía, no podía saber lo que es bueno para mí, porque en ese tiempo no sabes lo que es bueno y lo que es malo para ti, i tienes que tener alguien a tu lado que te diga esto está bien y esto mal, pero claro, si no... si no está ese alguien pues yo... estoy intentando... vivir [somriu], o sea, pero no es así." (E265)

De la mateixa manera, en alguna de les històries més desfavorables del perfil – pobresa familiar, familiars delinqüents, persona en protecció des dels 10 anys, cap experiència educativa ni laboral– la trajectòria sembla explicativa de la dificultat de la persona de construir una narrativa de canvi:

"Dice, una educadora: y usted, cuando salga, póngase en la sociedad. ¿Cómo, señorita?, que yo me ponga en la sociedad, venga hombre! Realmente, nosotros lo que pensamos, como vamos a ponernos en la sociedad si nosotros nunca... hemos tenido un trabajo, que no ((sabemos lo que es)) trabajar, venga hombre déjame... Hay cinco o seis chavales que nos ponemos así, de que a mí con que me den el paro ya tengo bastante..." (E148)

Vinculació entre cicle de vida i narrativa

Les persones d'aquest perfil han experimentat en la seva vida recent la transició entre l'adolescència i la joventut i, d'acord a la recerca existent (Shover, 1985; Bottoms i Shapland, 2010) hauran viscut el procés de maduració i distanciament respecte del tipus de vida que s'ha portat a l'adolescència.

El que ens diu l'anàlisi d'aquest perfil és que, normalment, aquest procés de maduració –i la consegüent distància respecte del tipus de vida que les persones van portar a l'adolescència– ha sorgit normalment a partir de l'existència prèvia d'uns punts d'inflexió (com és principalment l'establiment

d'un vincle de parella amb una persona que demanda un canvi de l'entrevistat). La idea que sorgeix és que quan aquests punts d'inflexió no han sorgit, la persona sembla allargar la vida més "irresponsable" que va portar durant l'adolescència:

"Es muy difícil que te den un permiso, no?, pero una vez que lo tengo en la mano... es muy difícil volver. O sea, pa la gente... que tiene muchos años, es fácil, no?, gente mayor, es fácil venir a una cárcel, porque la gente mayor piensa con otro pensamiento, tiene otro chip, no?, pero la gente con 24, 25, 26 años como máximo ya [todavía no, vol dir] tenemos el pensamiento de una persona a lo mejor que tiene 40 o 30 y tantos, que va sobre los 40, no?" (E 148)

No obstant, sí que hi ha casos en els que la idea de maduració en la transició de l'adolescència a la joventut sembla tenir un pes específic més gran, que interactua amb determinats esdeveniments en la vida de la persona (com l'entrada al món laboral o l'entrada a la presó) fent que aquesta els interpreti com una motivació pel canvi:

"Eso es lo que me pasaba a mí, yo no estaba bien conmigo mismo, no me veía en esa situación, no me veía en ese ambiente... en esa vida, no era la mía, aunque yo intentaba ser de esa vida, pero aquella vida no era mía y por eso... cuando ya he tenido 18 años ya empezaba... a ver las cosas como son, que no eran como yo creía. Entonces me empezaban a... a cuadrar las piezas y entonces he empezado a conocer a gente más mayor, más del ambiente laboral..." (E265)

Vinculació entre factors transicionals i narrativa

En aquest perfil, els factors transicionals semblen clau per explicar les diferències entre narratives desistents i persistents. En el passat recent dels primers han existit punts d'inflexió que han comportat moltes dinàmiques de canvi en la vida de les persones que donen sentit a la narrativa de desistiment en el moment de l'entrevista. Aquests punts d'inflexió no s'han donat entre les persones amb narrativa persistent.

El punt d'inflexió més rellevant en aquest perfil és el d'iniciar una relació amb una parella –amb la que es va iniciar una relació sentimental en el període final de l'adolescència i principis de la joventut– que va demanar a l'entrevistat que deixés la delinqüència. La importància del vincle sembla explicar que la

persona desenvolupi la motivació per un canvi en les seves rutines de vida. Entre aquests canvis se'n destaquen: entrar en el món laboral o tenir una actitud més favorable a la feina com a mitjà de satisfacció de les necessitats, abandonar o reduir la relació amb les amistats delictives, deixar o reduir el consum de drogues i tenir una actitud activa a la presó per “guanyar-se” la reinserció.

Excepcionalment, ens hem trobat amb narratives de desistiment en què el “motor” no ha estat l'esdeveniment d'una relació de parella, sinó factors transicionals més febles (com la participació a la feina i la pròpia entrada a la presó) que semblen haver interactuat amb un procés de maduració per produir la narrativa de desistiment.

Malgrat que l'entrevista retrospectiva no és el millor mètode per determinar com es va anar produint en el temps la influència d'aquest punt d'inflexió en el canvi de rutines de la persona, sembla que hi va haver un procés entre que es va iniciar al relació i es va consolidar el desistiment. De fet, entre les persones amb narrativa persistent, existeix algun cas en què la persona també ha experimentat aquest punt d'inflexió, però no ha passat el temps suficient per tal que això consolidés un canvi en les rutines de vida de la persona i ara està a la deriva entre la nova influència i l'estil de vida anterior.

Les persones amb narrativa desistent s'han trobat amb un “paquet complet” de factors transicionals (Giordano, Cernkovich i Rudolph, 2002): no només han experimentat un relació de vincle amb una parella convencional i han rebut el seu suport (i el de la família de la parella), sinó que a més han rebut el suport i han experimentat relació de vincle amb la família pròpia, han gaudit normalment d'una feina durant bona part del període transicional i la intervenció penitenciària ha afavorit el seu desistiment.

Un punt que resulta rellevant en aquest perfil és que ens trobem amb persones que han mantingut el vincle amb la família durant el període de delinqüència i empresonament, i que tenen parella –que no va operar en el seu moment com a promotora del desistiment– i fills, però que no han arribat a desenvolupar

narratives de desistiment. Aquesta realitat fa pensar en dues possibles interpretacions: en primer lloc, que possiblement en aquesta edat de transició de cicle vital, el vincle amb la família com a promotor de processos de desistiment no és tan rellevant com en edats posteriors; i, en segon lloc, que potser la intervenció penitenciària no ha estat tant intensa com hagués hagut de ser per fomentar narratives de desistiment.

Passant al tema de la intervenció penitenciària cal indicar que, si bé el seu rol no ha estat decisiu, sí sembla tenir certa rellevància en les narratives de la persona, en particular en la dimensió del discurs relatiu a l'autoeficàcia. El fet d'haver donat possibilitats de vida activa a la presó i d'haver facilitat la seva reinserció –mitjançant la concessió del règim obert i/o de la llibertat condicional– ha contribuït que les persones valorin com “s’han guanyat” el procés de reinserció, fet que, probablement, contribueix a la seva percepció de capacitat d’aconseguir les coses que es plantegin.

Tanmateix, ens hem de preguntar per quines raons en altres casos la intervenció penitenciària no ha tingut aquest rol positiu en el procés de reinserció. Una primera raó es refereix a la motivació inicial de la persona quan va arribar a complir la seva condemna actual. Mentre que en els casos en què la intervenció penitenciària ha jugat un rol positiu ja existia un procés de desistiment previ i, per tant, una forta motivació a aconseguir la reinserció, en els casos en què el seu rol no ha estat positiu no existia un procés de desistiment previ.

Les persones que van entrar a la presó sense un procés de desistiment previ van gaudir normalment d'oportunitats de reinserció, primer portant una vida activa a la presó i després mitjançant processos de reinserció (és cert, no obstant, que en algun cas aquestes oportunitats no van donar-se). De tota manera, aquests processos van fracassar i no hi van haver noves oportunitats.

Si bé aquesta és una discussió especulativa, ens podem preguntar quines van ser les causes del fracàs de la intervenció penitenciària. La primera qüestió rellevant és la relativa a la motivació de les persones. Algunes de les persones

comptaven amb vincles familiars a l'exterior (família i/o parella) que –tal com mostra l'anàlisi d'altres perfils– podrien haver afavorit el sorgiment d'una motivació al canvi dins de la presó. Això fa pensar que potser el fet de crear ocasions que afavorissin la motivació al canvi no va ser un objectiu prou treballat en el context penitenciari. A més, en determinats casos, les persones presentaven problemàtiques específiques, com problemes d'autocontrol, que la persona percep com un obstacle i que afecta a la seva confiança en deixar de delinquir sobre les que s'hagués pogut intervenir en el context penitenciari. D'una altra banda, en aquells casos de trajectòries molt problemàtiques, amb enormes dèficits educatius i formatius, hagués probablement calgut una intervenció més intensa per tal de millorar el sentit d'agència de la persona. Finalment, malgrat el fracàs de les primeres oportunitats de reinserció, hagués estat positiu que hi haguessin hagut segones oportunitats (com les que hi van haver en algun cas per les persones amb narrativa desistent) ja que tot el procés de reinserció i el fet de veure's capaç de complir amb les seves exigències semblar molt positiu des de la perspectiva de l'autoeficàcia de la persona, la qual cosa no succeeix amb les persones que finalitzen la condemna en segon grau tancat.

Finalment, una última qüestió rellevant sobre els punts d'inflexió consisteix en què en el moment de l'entrevista la situació de les persones amb narrativa desistent ha canviat molt respecte de la que va existir en el seu procés de desistiment. Després de tot el període d'empresonament alguna de les persones ha perdut la parella que va ser punt d'inflexió del seu procés de desistiment. A més, tots els entrevistats afrontaran la seva vida, una vegada complerts els seus deutes amb la justícia, sense disposar de la feina de la que van disposar (que van perdre pel fet d'entrar a presó o a conseqüència de la crisi). No obstant, no sembla que aquest canvi de circumstàncies ocorregut a la vida de les persones entrevistades hagi afectat la seva confiança respecte de les possibilitats de portar a terme una vida convencional. Això admet, creiem, dues possibles explicacions: la primera fa referència a que una vegada que una persona ja ha assumit una nova identitat aliena a la delinqüència la recaiguda no és possible, malgrat que s'afectin, d'alguna manera, els factors objectius

que van contribuir a iniciar i consolidar aquests procés de desistiment. Una segona explicació és que, malgrat que aquestes persones han perdut alguns dels aspectes que van contribuir al seu desistiment, segueixen comptant amb recursos externs: el recolzament de la parella (i la seva família), el recolzament de la família i, en alguns casos, l'assegurança d'excarceració.

4.2. Perfil B. Joves en transició a la vida adulta

Les persones que conformen aquest perfil són persones entorn dels 30 anys que han nascut a Barcelona o la seva àrea metropolitana.

4.2.1. Trajectòria vital

Dèficit de control familiar

La situació socioeconòmica dels subjectes no és homogènia en aquest perfil, existint una part de les persones que van néixer en famílies pobres (sense les necessitats bàsiques cobertes), altres en famílies treballadores (amb les necessitats bàsiques cobertes) i altres en famílies de classe mitjana.

Un element comú entre els subjectes és que les famílies en les quals han crescut han tingut problemes per supervisar-los i canalitzar-los a un tipus de vida convencional. El problema menor que apareix és haver crescut en una família nombrosa on els pares treballen i no disposen d'altres recursos per tenir els fills sota control o, en sentit similar, la separació dels pares o la pèrdua prematura d'un dels progenitors; mentre que problemes més greus que existeixen amb certa freqüència són la dedicació a la delinqüència per pares i/o germans grans i l'alcoholisme o problemes mentals en algun dels progenitors. En alguns casos, a més, els entrevistats van patir en la seva infància problemes d'impulsivitat que van dificultar la tasca de control per part dels pares. El resultat d'aquests problemes és que ja al final de la seva infantesa o als inicis de l'adolescència els pares o bé no supervisaven o bé no podien controlar els subjectes entrevistats:

"...llegó a un punto, tanto mi madre como mi padre, que no podían conmigo (.) y decían 'que haga lo que quiera el niño, él sabrá lo que hace, es su vida... si entra en prisión, sufriremos, iremos a verlo, le ayudaremos en lo que se pueda pero él sabrá lo que se está jugando'..." (E213)

Pel que fa als barris en els que els entrevistats van viure la infantesa i adolescència també existeix una certa variabilitat ja que, si bé alguns entrevistats van créixer en barris sense aquestes oportunitats, la situació més freqüent és haver viscut en barris que oferien oportunitats per la delinqüència (presència de delinqüència adulta):

"Yo como he vendío siempre chocolate desde muy chiquitillo/
¿Vendías? Sí. ¿Desde cuando, a qué edad empezaste? Desde los 12 años. **Desde los 12.** A lo mejor teníamos a ocho más vendiendo ahí, sabes lo que te digo o no, ya éramos un poco superior. Nosotros veíamos a los grandes y queríamos también parecernos a lo que hacían los grandes, entonces respetábamos nuestro..., luchábamos nuestro sitio." (E335)

La delinqüència, ingredient de l'estil de vida de l'adolescència

Des del final de la infantesa o principis de l'adolescència els entrevistats mostren una pauta de conducta basada en la vida al carrer i amb el grup d'amics fora de la supervisió d'adults convencionals.

En aquest estil de vida apareixen com a ingredients, i sense una clara seqüència causal entre ells, l'absentisme escolar, el consum de drogues i la delinqüència:

"No, quedábamos en el colegio... Yo iba al EGB y luego había gente que iba al instituto, entonces íbamos allí a... a ese... instituto, y allí ya nos juntábamos y a las 9 o las 10, a la segunda hora de clase nos íbamos... a lo mejor... a dar una vuelta por Barcelona... a meternos en las tiendas, a ver qué les podíamos quitar... lo ((?)) cuando eres un crío, coger algo y salir corriendo... tonterías, sabes?, de cuando eres crío. Y todo el día fuera de casa y luego, todo el día fumando porros..." (E335)

En general els subjectes d'aquest perfil han patit fracàs escolar (només una de les persones entrevistades va obtenir en aquella època el graduat escolar) i aquest fracàs sembla molt relacionat amb l'absentisme de l'escola des d'edats molt prematures que narren bona part dels entrevistats.

De la mateixa manera, tots els subjectes que integren aquest perfil han abusat de les drogues. L'inici es produeix normalment en els començaments de l'adolescència o, menys freqüentment, a la preadolescència. La pauta de consum es caracteritza per l'escalada: començant per l'alcohol i l'haixix per arribar més tard a la cocaïna i a les drogues de síntesi. Finalment, la cocaïna és la droga que resulta més habitual entre aquestes persones i aquella de la que finalment se senten més dependents. Aquesta seqüència de contacte amb les drogues sembla que segueix les pautes o modes de consum habituals d'una part dels adolescents en l'època dels entrevistats (mitjans dels anys 90):

“Yo es que... tengo 30 años ahora, siempre pa mí esto ha sido como una moda, sabes, cuando salían los pantalones de campana... o la gente se ponía los pendientes... ahora los tatuajes... cuando no... pues eso pa mí, lo que es el ambiente de drogas y todo eso ha sido moda. Porque lo primero... bebíamos alcohol y fumábamos tabaco. Luego... fumábamos porros, con alcohol, ya luego ya... te ibas de fiesta, con 12 años o 13, luego ya por ahí, que no nos dejaban entrar... **Ahora iba a decir, ¿y a dónde ibais?** Aunque no nos dejaban entrar, a las discotecas, ahí mismo, y si no nos dejan entrar en el parque mismo pues ahí mismo montamos la fiesta, sabes lo que te quiero decir, y ahí ya las pastillas, el speed, los tripis... cosas así. Era la edad esa de con 12... a los 16. Entonces pues era un poco la... la rutina aquella que era... la ruta del bacalao. Por eso digo que seguíamos modas. Y a los 16, pues como estaba también ya un poco pues hecho un hombre, trabajando, pues ya probé la cocaína y todo el rollo ese, que ya la había probao, no?, pero ya me enganché un poquillo más, ((?)) dinero fácil... y... entonces fue mi ruina. Por eso he consumido... solo cocaína. He tomo heroína, a lo mejor, pero no ha sido lo mismo, no sé, nunca me he enganchao a la heroína como a la cocaína. O como a las pastillas o los tripis...” (E335).

Els primers actes delictius, a l'igual que el contacte amb les drogues, apareixen als inicis de l'adolescència (13 o 14 anys) o, més excepcionalment, en la darrera etapa de la infantesa (10-12 anys). Els primers delictes són furts o tràfic de drogues, encara que en pocs casos el primer delicte és violent.

L'explicació més comuna que donen els entrevistats del començament de l'activitat delictiva és per la influència del grup d'amics:

“...el primer robo que hice fue acompaño de dos personas más grandes que yo, yo tenía 13 14 años recién cumplíos, estábamos en el metro y me dijeron ven conmigo y fui con ellos, se sentaron al lao de dos

chavales, les pidieron veinte duros decían que no...entonces les dijeron darme to el dinero o os apuñalamos ahora mismo, entonces se asustaron y vi de que les dieron el dinero, y dije: hostia! Dinero fácil... hay problemas en casa, no tengo dinero, dinero fácil. Entonces pos empecé a ir con esas personas y luego ya me iba solo. Luego ya otra gente de mi edad y más pequeños venían conmigo, pero al cabo del tiempo..." (E213)

En relació amb la continuació en l'activitat delictiva resulta molt recurrent que els entrevistats al·ludeixin a la idea dels delictes contra la propietat o el tràfic de drogues com una manera d'obtenir "diner fàcil" que permet satisfer les necessitats de consum i, entre elles, les de consum de drogues:

"...conseguir las cosas fáciles no es bueno, yo creo, porque lo fácil no es bueno [entrevistador assenteix], bueno, ya lo, ya lo reconocí después con el tiempo. El dinero de los robos sí, venía mucho dinero muy rápido pero igual que venía se iba." (E363)

Ara bé, és molt comú entre les persones de la mostra, en particular entre les que van patir situacions de pobresa durant la seva infància, que al·ludeixin a que els diners obtinguts amb la delinqüència no només s'utilitzaven per satisfer necessitats de consum sinó també per ajudar a les famílies:

"hice todo esto por el tema familiar, la situación de mi familia... que bueno, no son ricos ¿no?, ojalá que fueran, pero no, entonces aquella situación de mi hermana... que estaba así, asá, y yo viendo, yo pensando no puede ser, no puede ser... Entonces yo que... a robar... me metí a lo fácil, porque yo he trabajado, pero yo creo que me metí en lo más fácil, viviendo la situación de mi familia dije, esto no puede ser, y yo ((cuando cobraba pues les daba dinero)), menos a mi padre, porque el tenía el suyo y tó, no le daba, yo a más a mi hija, a la madre de mi hija le daba el dinero pa la niña, y a mi hermana que la he ayudao mucho, y a mi madre le he dao dinero, mi madre no lo quería, pero bueno, se lo daba. Mi madre sabía, ¿no?, que cada vez que me iba por la puerta siempre iba a robar, no?" (E58)

Empresonament com a desenllaç de la vida delictiva

Bona part dels entrevistats van portar una vida delictiva intensa durant la seva adolescència i principis de la joventut i van ingressar a la presó en els primers anys de la seva joventut (entre els 18 i els 26 anys). En general, el fet d'haver arribat a la presó el veuen com un desenllaç normal de la vida que portaven:

“Pos el dinero...yo lo único que pensaba era en el dinero (.) veía allí en la casa lo que hacía falta, el único varón y yo tenía casi 11 años cuando empecé a tomar heroína... le empezaba a dar vuelta a las cosas, que hacía falta el dinero... y empecé ya... dinero, dinero... tenía dinero y me iba a robar! Yo en casa tenía dinero, encima llevaba dinero y encima me iba a robar... *no dejaba caer una bala al suelo!* Que ya estaba pensando en... pasaban andando y ya estaba como los pajarillos mirando cualquier cosa! Namás que dinero, dinero, dinero... y *el dinero te trae a la cárcel!*” (E243)

El temps d'estada a la presó varia entre els que hi han passat pràcticament tota la seva joventut i la situació més majoritària de persones que n'han passat una part a la presó (entre 4 i 7 anys) i una altra en llibertat. La situació també és variada pel que fa a persones que estan en la seva primera entrada a presó i els que estan en la segona o tercera entrada.

Normalment a la presó les persones d'aquest perfil han tingut, en algun moment de la seva condemna o condemnes, oportunitats de rehabilitació mitjançant els permisos penitenciaris i el tercer grau. En els casos en què aquestes oportunitats hagin fracassat (reincidència, no reingrés), poden haver-hi segones oportunitats, però llavors resulta més habitual que les persones finalitzin la condemna actual en situació de segon grau. Lògicament, hi ha molta variabilitat entre els subjectes del perfil respecte de la forma en què han viscut la seva darrera estada a presó: molt activa (en formació, tractament i treball) pels que finalitzen la seva condemna en formes obertes de compliment i, pel contrari, molt passiva entre els que la finalitzen en segon grau:

“Explícame un día aquí en prisión, lo que haces un día normal. Un día normal? Pues...por las mañanas voy a ((?)) macetas para la gente que tiene minusvalía y eso, estamos ahí en clase y estamos aquí fuera, ((me llevo la obra)) del teatro, estudiamos, y vamos...ahí el rato que estoy, estoy bien, luego ya llego aquí a la hora de comer, como, subimos pa arriba, arriba vemos un poco la tele, no? echamos la siesta; luego por la tarde bajamos; vamos, jugamos un poco al ping-pong; luego vamos a la sala de día, nos bebemos un cafelito; nos fumamos un cigarro allí hablando entre los compañeros y poco más. Luego ya llega la hora de cenar, cenamos, pa arriba, estamos un rato viendo alguna película o...y...arriba pues hasta el día siguiente!” (E47)

La percepció general sobre la vida a la presó és molt variada i sembla dependre molt de si la persona mostra una narrativa de canvi en què, com a mínim, es rescaten aspectes positius de l'experiència penitenciària:

“No me orgullezco nada, para nada, de haber estado en prisión, pero ya que he entrado tampoco cambio lo que he aprendido. El hecho de ser más... más meticoloso con las cosas... de, de ser más coherente, de valorar más cosas porque yo antes era muy crío y... como que... menospreciaba a las personas, no sé, no le daba valor a cosas que realmente a la vida tienen importancia, aunque parezcan tonterías son cosas muy importantes para mí [entrevistador assenteix]. Bueno, para mí y para cualquier persona y... Yo pienso que mira, lo que ha pasao, cuanto menos lo recuerde mejor, pero... porque ha sido una mala experiencia, pero que no lo cambio tampoco por nada, lo que he aprendido. Ni los estudios que he sacado... por lo menos he sabido, sabes, sacarle provecho [entrevistador assenteix].” (E363)

O si, en canvi, aquesta narrativa no apareix i llavors es tendeixen a destacar aspectes negatius d'aquesta experiència:

“... a mi lo único que me ha enseñao la prisión es a tener odio...” (E213)

Dèficits en l'adquisició de rols adults (educació, ocupació, emancipació i família)

Tant les condicions sociofamiliars de les persones entrevistades com el seu estil de vida, on les drogues i la delinqüència han ocupat un lloc important, així com els llargs períodes d'empresonament que se n'han derivat, han tingut lògicament moltes conseqüències negatives en l'adquisició de rols adults convencionals per part de les persones entrevistades.

Pel que fa a l'educació, com ja hem avançat abans, en general les persones entrevistades han arribat a la joventut sense haver obtingut el graduat escolar, que alguns dels entrevistats han aconseguit a la presó. Aquesta manca d'estudis té una influència en les narratives de les persones a la sortida ja que s'acostuma a percebre com un obstacle important que limita la confiança a l'hora de poder afrontar els problemes que apareixen a la sortida de la presó.

Pel que fa a l'ocupació, exceptuant els que han estat empresonats de manera continuada des dels 18 anys, els entrevistats han tingut una certa experiència

laboral durant els períodes que han estat en llibertat. Les feines que han realitzat són, en general, no qualificades, principalment en l'àmbit de la construcció i, més rarament, en el comerç, neteja o serveis. Encara que, com veurem, l'experiència laboral prèvia podrà ser utilitzada pels entrevistats per a construir les seves narratives de canvi, el fet que la majoria d'aquestes feines siguin no qualificades possiblement limita el valor com a recurs d'aquesta experiència laboral.

Quant a la seva emancipació, tots els subjectes del perfil són solters (excepte una persona separada). En general, els entrevistats han tingut parelles en el passat, però per influència de l'estil de vida de la persona les relacions han estat inestables i trencades pel seu empresonament:

“Buah, cuando entré aquí, cuando entré aquí, entré en la Modelo, en la Modelo entré, entré preventivo, y me vino ella a comunicar y... me dijo: qué, ¿cuánto te han metió? Y digo, no lo sé, estoy preventivo. Y cuando me vino... al tiempo le dije que me habían metió tres años y medio. Buah, ¡pa qué le dije tres años y medio! Cuando le dije tres años y medio se pensaba que... se pensaba... pa ella yo qué sé, pa ella se pensaba que tres años y medio eran, a lo mejor, veinte años por lo menos. Pues me dejó, a partir de ahí me dejó ella.” (E58)

En conseqüència, les possibles relacions de parella que operessin com a vincle de la persona i que podien influir en les narratives de canvi resulten molt absents en aquest perfil. Només un dels entrevistats disposa d'una parella convencional amb la que ha conviscut, la qual, com veurem, juga un rol rellevant en la narrativa de canvi. En uns altres tres casos existeixen parelles, però es tracta de persones conegudes en el context de la vida penitenciària, sense que hi hagi hagut cap convivència i que no juguen el rol de vincle.

Fruit d'aquestes parelles del passat algun dels entrevistats tenen fills, que també com a conseqüència de l'estil de vida de la persona i de l'empresonament estan sota la tutela de la mare o d'altres persones i, per tant, les obligacions relatives a la paternitat que ajudessin a construir una narrativa de canvi també estan absents en aquest perfil. No obstant, existeix algun cas en que la recuperació del fill opera com una motivació fonamental pel canvi.

Per últim, existeix molta variabilitat dels entrevistats respecte del manteniment dels suport i els vincles amb la família d'origen (pares i germans). Mentre que una part dels entrevistats ha mantingut, malgrat la seva activitat delictiva i l'empresonament, el suport i els vincles afectius amb la família, d'altres han experimentat com a conseqüència del tipus de vida que han portat una progressiva separació o fins i tot una ruptura amb la família. Com després veurem, aquesta variabilitat en el manteniment dels vincles amb la família operarà com un dels punts més rellevants per explicar les diferents narratives de les persones del perfil.

4.2.2. Factors transicionals

Intervenció penitenciària (professionals i xarxes comunitàries)

En tant que totes les persones del perfil han tingut problemes amb les drogues resulta comú que també hagin participat en programes de deshabituació, si bé algunes no han arribat a participar en aquesta classe de programes, possiblement per presentar problemes de salut mental.

La valoració dels programes per part dels entrevistats és desigual i sembla que depèn en gran mesura de la motivació prèvia de la persona. En els casos en què no sembla existir una motivació prèvia al canvi, els entrevistats no mencionen la importància del curs o fins i tot els consideren inútils; en canvi, en els casos en que existia una voluntat inicial el curs ha operat com a reforç:

“... en parte es gracias a ellos, mucho, mucho en parte, o sea mis charlas con ellos, mis, o sea, yo pasado de tener una inconsciencia de joven a una madurez de adulto en 14 meses que he estado con ellos en prisión. Sabes? O sea, me han hecho abrir los ojos y decir: oye tío, la frase de una cerveza no pasa nada, para nosotros sí, tío. Darte cuenta de que, para el que no lo pase no tiene ningún problema, pero nosotros no somos de beber cerveza, somos de tomar coca, de tomar rayas, de pincharnos, tío. Una cerveza pa ellos no pasa nada, pero pa nosotros sí, olvídate de eso, eso es falso. Frases como esa a millones tío. Les estaré siempre agradecido.” (E200).

Atès que hi ha persones d'aquest perfil que pateixen problemes d'impulsivitat, algunes d'elles han rebut alguna classe de tractament individual dirigit al control

d'impulsos. Ara bé, tal i com ha succeït amb els programes de drogues, en el cas de les persones amb problemes de salut mental la intervenció terapèutica ha estat preferentment farmacològica.

No existeix una valoració negativa d'aquestes intervencions, però tampoc una valoració positiva en referència al procés de desistiment. Un aspecte que podria dificultar la incidència positiva d'aquesta classe d'intervencions és que els entrevistats perceben que la sinceritat amb el terapeuta els pot perjudicar:

“Ahora voy... a la primera iba una vez cada mes... a ver a un psicólogo de delitos violentos, el cual no me ayudaba porque, *claro, cuanto más cosas le cuente peor porque me perjudica!*.” (E363)

Com ja hem dit anteriorment, la immensa majoria de les persones del perfil han gaudit, en algun moment del compliment de la condemna o condemnes de presó que han tingut al llarg de la seva vida, d'un procés de reinserció, és a dir, d'un retorn escalonat a la comunitat (a partir dels mecanismes dels permisos, del tercer grau i de la llibertat condicional). En referència a la forma de finalització de la condemna actual, existeixen dues situacions diferenciades entre les persones del perfil: les que acaben la condemna amb un cert grau d'inserció a la comunitat (règim semiobert, tercer grau o llibertat condicional) i les que, en canvi, passaran d'una situació d'empresonament total a una situació de llibertat sense condicions. Les persones que gaudeixen d'aquest retorn escalonat a la comunitat han participat prèviament en cursos formatius (formació reglada o realització de cursos de formació professional) o en alguna de les activitats de tractament abans mencionades. Una part de les persones que gaudeixen d'aquest retorn escalonat finalitzen la seva condemna integrats en el mercat laboral (a través de les empreses dependents de la pròpia institució o gràcies a recursos familiars dels entrevistats), mentre que els altres no tenen feina.

A l'igual que en les activitats de tractament, la valoració que fan els entrevistats d'aquests programes de retorn escalonat dirigits a la reinserció sociolaboral de la persona és desigual. Quan aquest programes s'han realitzat en el context

d'una prèvia motivació al canvi, els programes són valorats positivament com ajuda o "pressió" al canvi:

"Bueno, realmente... la sociedad, lo que es... temas de inserción y todo esto *ha sido gracias a mí, a mí no me han ayudado en nada*. En nada. Lo único que me han hecho es presionar. Cuando yo llegué a tercer grado me dijeron, bueno, si en dos semanas no encuentras trabajo te vamos a dar un trabajo, que ganarás 600 euros y trabajarás... no sé cuantas horas. O sea, a mi realmente no me han ayudado en nada, lo único que me ha ayudado he sido yo, que soy una persona que he tenido facilidad pa las cosas [entrevistador assenteix] y que soy muy testarudo y cuando lo que quiero lo consigo, y ya está." (E363)

En canvi, quan aquesta motivació inicial no existeix, la persona pot considerar que l'ajuda que rep de la institució per la seva reinserció no és suficient:

"Eh... echarme un cable de... de situarte en los dos meses que me bajan pa'qui o los tres meses que me quedan pos mirar, [colpejant la taula tot el discurs] aprovechar esta persona, no ha podido bajar antes por lo que sea o... sabes que ya ha llegao, pues vamos a intentar de organizar a esta persona pa'que le vaya mejor en la vida [entrevistador assenteix], porque a mi lo que me dan de vender droga o... de otra cosa, yo qué sé, tu me entiendes o no?" (E335)

La valoració que fan els entrevistats del rol que han jugat els professionals en el procés de transició depèn fonamentalment de si ha existit una motivació inicial al canvi, tendint aleshores a valorar positivament el reforç i l'ajuda dels professionals per poder participar en programes de tractament, de formació i de retorn escalonat:

"Me han dado un empujón bastante de decir, oye mira, nosotros te ofrecemos esto, esto, esto y esto, venga va que la calle te espera muchacho, que tu tienes la cabeza centrada, venga, vamos, vamos!". (E200)

Quan aquesta motivació inicial al canvi no ha existit els professionals són més ignorats en les narratives o destacats positivament només per qüestions d'ajuda puntual.

Finalment, en el context de la vida penitenciària, els entrevistats fan referència a la rellevància de persones voluntàries o entitats del tercer sector que han jugat diferents papers, com ajudar a restablir els vincles de l'entrevistat amb la

família, oferir consell i suport a persones mancades de suport familiar o, fins i tot, operar com a “punt d’inflexió” en un inici d’un procés de reflexió cap el canvi. Aquestes persones i entitats són molt ben valorades pels entrevistats que les mencionen:

"... con esta gente era diferente, y te daban consejos que no los podía aplicar porque estaba en prisión pero sin embargo me han ayudado mucho más que los consejos que me daba alguien que... que podía... utilizar dentro de prisión [**Vale**] y entonces pues esto fue... una vía de escape bastante... bastante grande. Y a raíz de ahí fue empezar ya a... a plantearte las cosas (.) y a decir bueno pues, qué quiero en la vida, o qué vida quiero, que es muy distinto [entrevistador assenteix], porque lo que quiero en la vida... quiero tantas cosas [**riu**] ¿no?, qué vida quiero [**Claro**] o plantearte unas metas y... [entrevistador assenteix], y ir a por ello (.)" (E338)

Vincles familiars preexistents i motivació al canvi

En aquest perfil hi ha molta variabilitat en referència a si en el procés de transició les persones han gaudit de persones amb les que l’entrevistat se senti lligat i que operessin com una motivació al canvi: mentre que una part dels entrevistats gaudeixen efectivament d’aquestes persones, altres no compten amb elles.

En aquest perfil, el vincle més important que apareix és el dels pares i germans. Més excepcionalment apareixen altres vincles com la parella, la paternitat o la relació amb els ocupadors.

El paper dels pares i germans d’operar com a vincle apareix en els casos en què durant tot el procés d’empresonament aquests familiars han recolzat, materialment i emocionalment, a l’entrevistat. Si aquest suport s’ha produït, els entrevistats solen al·ludir, entre les motivacions pel canvi, la idea de retorn, de “fer-ho per ells” i “que no tornin a patir”:

"... al poco tiempo de salir mi hermano me decía: yo me prometí a mi mismo, hice una promesa conmigo mismo, de que cuando salieras, ¿vale?, se acababan ya... mis preocupaciones y mis ralladas. Y escuchar que tu hermano diga eso... al menos a mí [**Claro**], se me caía el alma... y los cuatro pelos que me quedaban a la cabeza cayeron al suelo, porque hostia, es que ya no es solo yo, es (.) todo. Y ya no es

solo en prisión... tu no eres ((?)) y no es lo que te vayan a contar, y de lo que te vayan a contar la mitad, y de esa mitad nada porque en ese momento demasiado problemas tienes tu como para ver los de los demás **[Claro]**. Y luego sales, y ves todo lo que ha repercutido, tus cagadas, o tu cagada o... tu comportamiento, como lo quieras llamar, y es cuando dices, hostia, *lo voy a hacer por mí y por ellos.*" (E338)

"Mis padres *siempre*, cada sábado o cada domingo, siempre estaban allí, durante... los casi 4 años que he estado, nunca me han fallao, solamente cuando yo a lo mejor les decía... pues hoy no vengas que van a venir unos amigos... Pero nunca han fallado ellos. Sobretudo mi madre [entrevistador assenteix], siempre ha estado allí al pie del cañón, como yo digo, y eso también es de valorar mucho porque yo no quiero que ella vuelva a pasar esto." (E363)

Respecte de la parella, el problema, com hem dit abans, és que resulta excepcional que els entrevistats del perfil hagin pogut tenir una parella en el procés de transició amb convivència. En l'únic cas que això es dona, en el valor de vincle amb una parella convencional sembla influir la idea d'acceptació de la persona malgrat el seu passat:

"... la pareja que tenía antes sus padres... no sabían realmente que había sido yo pero sí que mi expareja les había dicho... a ellos, que un hermano de mi hermana, o sea yo o alguien de mis hermanos, había estado en prisión, y a mi me miraban con menosprecio... siempre con desconfianza... y tuve bastantes problemas. No me aceptaban, vamos. En cambio esta pareja que estoy ahora, pues sí, muy bien... me aceptan mucho... también... yo se los agradezco mucho porque esto me ha hecho centrarme mucho más [entrevistador assenteix], por ella y por su hijo, y hoy por hoy estoy muy tranquilo [entrevistador assenteix] y me va todo muy bien." (E363)

En el cas dels fills, ens trobem amb alguns entrevistats que tenen fills que no estan actualment sota la seva tutela. La idea d'assumir les obligacions de la paternitat resulta en alguns casos un aspecte que influeix en les motivacions al canvi:

"Como afloje un poco, la otra me va a pisotear otra vez, me entiendes o no? O sea la madre de mi hija está así ahora mismo, esperando a que yo falle en cualquier momento, yo no puedo permitirme el lujo/" (E200).

Però en altres casos, en canvi, l'existència de fills i les obligacions de paternitat derivades, no semblen operar com a vincle per a la persona:

“¿...que puedes tener, una vez estés fuera, para que realmente decidas dejar de robar? (...) ”No te puedo decir la niña porque si digo la niña... mentiría ¿no? Porque si te digo ahora la niña, ¿porqué no lo he hecho antes, no? No, no puede ser. Porque tendría que haberlo hecho antes entonces, en el sentío ese. No hay nada que me diga... no, es que no... no tengo, por decirte, ninguna... no, no. No sé, no te voy a decir nada porque... te estaría mintiendo, y para mentirte... prefiero dejarlo así ¿no?. Pero... no tengo nada de lo que me dices que: ah, me voy a robar, pero me para esto. No, porque... si no lo he hecho antes ahora no lo voy a hacer. ” (E58)

Per últim, respecte del vincle amb l'ocupador, si bé és una situació molt excepcional en aquest perfil com és el cas de la parella, sembla que el fet que les persones estableixin aquesta relació de vincle s'explica pel fet de sentir-se ben tractat per l'ocupador i acceptant, alhora, l'especial situació d'haver de compatibilitzar la feina amb les obligacions de sotmetre's al control d'una persona en compliment de condemna:

"A día de hoy... tengo mis llaves, yo abro por las mañanas... él sabe que tengo que faltar para venir aquí a traer la nómina, ya sabe el día del mes que me toca venir aquí, y otro ya te pondría malas caras, el tío no, no te preocupes.../" (E338)

Altres suports (sense vincle)

En les narratives apareixen tres possibles fonts de suport a les persones: la família, la parella i els recursos públics i xarxes comunitàries.

Pel que fa al suport familiar cal diferenciar entre els casos en què l'entrevistat té una relació de vincle amb la família (o amb la parella) en la qual no es problematitza el suport que rep en la seva reentrada a la comunitat (allotjament, suport econòmic) i els casos en què aquest vincle no existeix o està molt afeblit, en els quals el suport no s'accepta de bon grat i per tant no sembla que pugui servir per ajudar a solucionar els obstacles que pugui tenir la persona per a la reinserció:

"Si en cambio, por decirte algo, tuviera con otra familia, que mis padres no se hubieran separao, tuviera otro tipo de familia, y tuviera, mira lo que te digo, no pido salir y encontrar un apoyo porque sé que no es así, tampoco, pero tener el apoyo de alguien, aunque sea, aunque sea cinco minutos, tener el apoyo de alguien... pues eso me vendría bien, pero yo

sé que ese apoyo yo no lo puedo tener, no lo voy a poder tener. Ni por parte de mi padre, aunque vaya a su casa, ni por parte de mi madre, ni por parte de mi hermano ni por parte de nadie." (E58)

Una font subsidiària de suport –que adquireix importància quan les persones no tenen el suport familiar perquè la relació familiar està trencada o be perquè el suport no s'accepta de bon grat– és el recurs a les parelles que han estat conegudes en el context de l'empresonament, amb les que les persones compten en primer lloc pel tema de l'allotjament. Quan la persona no compta ni amb el recurs de la família ni amb el de les parelles es planteja l'ajuda que li puguin donar amistats conegudes a presó o entitats del tercer sector. El problema d'algun d'aquest suports (en particular les amistats conegudes a la presó) és que a la vegada que poden ser una font de suport també suposen donar oportunitats a l'estil de vida que la persona va portar abans d'entrar a presó.

Pel que fa als recursos públics –i en particular el subsidi per excarceració– cal diferenciar entre dos grups: les persones que estan ocupades en l'actualitat i les que no es plantegen el futur sense estar ocupades, en les quals no apareix cap referència en les narratives al suport d'ajuts públics; i aquelles que no estan ocupades ni consideren fàcil la inserció laboral, que són les que compten amb el subsidi d'excarceració per satisfer les necessitats bàsiques de supervivència. A més, les persones que surten de presó amb problemàtiques de salut mental compten amb els serveis de salut mental i d'atenció a les drogodependències per l'ajuda en la medicació.

4.2.3. Narratives

Narratives de desistiment

Les narratives de desistiment estan construïdes sobre quatre eixos principals: la ruptura amb la identitat juvenil, expressada com una maduració fruit de l'edat; la voluntat de portar a terme un projecte de vida convencional, abandonant l'estil de vida que van portar a l'adolescència; l'agència de la persona, en que es veu com a responsable de tota la seva transformació i,

finalment, com a conseqüència d'aquesta agència, la confiança en què les coses li aniran bé.

Un punt comú a totes les narratives, pel que fa a la ruptura amb la identitat juvenil, és el fet d'identificar un moment en la seva vida –que en tots els casos va ser mentre estaven a la presó– en la que els entrevistats es van adonar de la vida que portaven, a partir del qual comença un procés de canvi:

"yo hablé con la psicóloga, *le conté mi vida, vale?*, yo... namás entrar en prisión yo le dije: yo tengo un problema con la droga, vale?, tengo un problema, necesito ayuda, necesito ayuda, o sea, ayudadme, como sea, hay un módulo especial pa la droga? Sí, el módulo 8 y tal. Bueno, pos mandarme allí, me da igual cumplir la condena entera ahí, pero mandarme, o sea, yo no puedo salir a la calle otra vez!" (E200)

Sobre la base d'aquest procés de maduració, els entrevistats van replantejar-se les seves identitats juvenils:

"Mira, esta mañana he puesto en el Facebook que, me arrepiento de, no me arrepiento de todo lo que hecho pero que no volvería a hacer todo lo que he hecho en mi vida. Esa vida de locuras, esa vida de, de, de *pasotismo*, de de *inconsciencia*, prefiero mi vida de ahora, *ordenada*, y local, no, por decirlo así o como!" (E200)

En segon lloc, els entrevistats han assumit projectes de vida convencionals, que passen per complir amb les seves obligacions derivades de la paternitat (els entrevistats amb fills) o formar una família i tenir fills. Tots aquests projectes passen per mantenir la feina que alguns tenen o per aconseguir la inserció laboral:

"Antes tenía muchas metas. Hace unos meses tenía muchas metas. Mis metas eran... irme de casa... tranquilo... mi trabajo estable...[entrevistador assenteix]. Como esas cosas ya las he conseguido ara mis metas es hacer un poquito de hucha, porque el niño ara tiene 8 años pero dentro de... 3 ya tendrá 11, del colegio ya empezará a ((?)), entonces ya no es aquello de cobro y... pfff... no, ara tengo que pagar piso, tengo que pagar comida... tengo responsabilidades, mil cosas, entonces/ Pero eso ya no es... eso es ya... por los años **[Claro]**, todo el mundo, ¿sabes?, lo que pasa que algunos hemos empezado demasiado tarde y es todo de golpe, todo de golpe. Ahora mis metas... realmente es eso, hacer un poco de hucha y continuar en mi línea [entrevistador assenteix]" (E338)

En tercer lloc, un punt clau de les narratives és que els entrevistats consideren que són ells mateixos els actors del procés de canvi, que des que van començar la seva maduració personal han treballat per aconseguir el canvi, primer dins de l'àmbit penitenciari i després, en els casos en què s'ha donat, en el procés d'inserció laboral:

“Yo sí, lo he conseguido. Gracias a Dios soy fuerte, bueno, *gracias a mí*, porque ni siquiera creo en Dios [somriu]. Soy... psicológicamente soy fuerte, tengo mucha capacidad, y... todo lo que he hecho hoy por hoy ha sido por mí. Todas las mejoras, no por que mis padres me digan no hagas esto, no lo he hecho; lo he hecho porque... yo sé que es un bien para mí. Es decir, la gente te puede hablar y puedes escuchar, o puedes oír, pero al fin y al cabo uno no cambia hasta que él realmente no se da cuenta de lo que está sucediendo, y yo me he dao cuenta.” (E363)

La capacitat d'agència de les persones també es percep en la seva determinació, manifestant que disposen d'estratègies per lluitar davant les adversitats:

“Y la falta de trabajo, ¿si te faltara el trabajo y te faltara el dinero? Me cogería el paro y buscaría trabajo sin parar.” (E200)

“No, no, mi idea es ir a las empresas de trabajo temporal y bueno tengo oficio de carnicero, de charcutero, de pescadero [coge aire] de...como he trabajao en un supermercao pos en todo lo que es el sector de la alimentación lo conozco todo, eh...he trabajao en almacenes, he trabajao también en algún bar, pos a ver yo supongo que por mucha crisis que haya ahora y tal, pos supongo que algo de trabajo habrá! Si vas a las empresas temporales y t'apuntas a una y ni llamas ni nada, que a ver como va y tu t'apuntas a una y tu te vas a tu casa a esperar pues encuentras trabajo. Pero si tu vas a cada día a una diferente y te vas apuntando a todas y vas llamando y preguntando pos supongo que en alguna, aunque sea un trabajo para empezar pos te darán, que esa es mi opción, mi idea que tengo de ir por las empresas temporales!” (E246)

En quart lloc, i en una reflexió que té en compte tota la seva trajectòria des que van iniciar el procés de maduració fins a l'actualitat, tots tenen una alta confiança en què assoliran els seus projectes de desistiment:

“Lo tengo muy claro. Lo que era no es lo que soy y ya está, o sea, yo sé donde he fallado, sé a quien tengo que pedir perdón, que es a la madre de mi hija y a mi hija por todos estos años de... locura y que todo tiene

su tiempo, ¿sabes lo que te digo?, y que poco a poco lo conseguiré. Fin. O sea, no hay más.” (E200)

Narratives de persistència

Les narratives que analitzarem a continuació no són molt diferents de les anteriors en la dimensió d'identitat (en els aspectes relatius a ruptura i convencionalitat) però, en canvi, estan molt distanciades del model ideal de narrativa desistent en la dimensió d'autoeficàcia.

Els elements principals d'aquestes narratives són els següents: a) s'expressa una certa ruptura amb la identitat juvenil; b) una voluntat de portar a terme una vida convencional; c) en la dimensió d'autoeficàcia les persones expressen molts obstacles per portar a terme la vida convencional que desitgen i majoritàriament manifesten una baixa confiança en abandonar la delinqüència; i d) fins i tot en els casos en què no es manifesten dubtes respecte de la continuació de l'activitat delictiva, els discursos desprenen manca d'agència manifestant que són altres persones les que els hauran d'ajudar i no establint estratègies concretes per solucionar els greus problemes que se'ls presenten.

Tal i com passa amb les narratives de desistiment, també en les de persistència apareix una reflexió i distanciament relatius a la identitat juvenil de les persones i una idea de maduració:

“Que pasa que ahora, cuando sigues adelante, te das cuenta de las cosas que hacías de pequeño y dices: madre mía. Ahora salgo y voy... por mi barrio que lo veo muy... mejor cambiado, más nuevo, todo mejor y digo: madre mía, las que hemos liao aquí. Ara lo haces y acabas en la silla eléctrica, sabes lo que te quiero decir o no? Cuando te pones a pensar muchas cosas que a lo mejor vas paseando... ya vas más tranquilo... memorizas un poco más... y digo, madre mía, las que hemos liao.” (E335)

Si bé aquest distanciament respecte de la seva vida juvenil no arriba a comportar que els entrevistats arribin a trencar amb aquesta identitat –a diferència del que passa en les narratives de desistiment–, mostrant que s'ha arribat a ser una persona diferent:

“Yo soy un poco... yo reconozco muchos fallos, pero me cuesta asumirlos... aprenderlos, sabes lo que te quiero decir? Me cuesta llevarlos a la, a la... a la lucha diaria, sabes? [entrevistador assenteix], de... a lo mejor estamos hablando ahora y se explicarme así... y luego lo quiero hacer y me cuesta, sabes?, porque lo hago diariamente y me cuesta mucho. Tiene como... un drogadicto lo va a ser toda la vida y... eso hay que tenerlo claro, una vez que has probao eso, entonces te cuesta... decir no, no, no y un día y otro, vale?, y a lo mejor pasan los años y los años pero vendrá otro, y te ofrecerá, a lo mejor estarás en un sitio equivocado [entrevistador assenteix], a parte que yo conozco a mucha gente, o sea, a un montón.” (E335)

Sobre la base d'aquest distanciament respecte de la identitat juvenil, els entrevistats expressen una voluntat de no tornar a presó i de canalitzar la seva vida en atenció a aspiracions convencionals com són la vida familiar i la inserció laboral:

“Sino que voy a hacer, después de haber perdío 10 años y medio tontamente! Bueno 10 años y medio...ya he perdido muchos! Toa la vida creo, toa la vida he perdido! Por lo menos disfruto con 29 hasta los que me lleguen!” (E243)

“Yo estoy buscando mi libertad, estoy buscando no volver a entrar, estoy buscando reconciliarme conmigo y con mi madre y con mi tía que está en... con mi prima” (E98)

“Pero no sé, me gustaría... me gustaría, pos... tener un trabajo, tener un trabajo pos... conocer una chavala, por decirte, porque ya sé que con la madre de mi hija no voy a poder volver, no es que yo no quiera, es ella, por decirte, ¿no?. Y... bueno, y... lo que no he disfrutao a lo mejor con la niña, disfrutarlo, con la niña... “ (E58)

Un punt clau d'aquestes narratives és el fet que els entrevistats perceben un gran nombre d'obstacles per poder realitzar les seves aspiracions convencionals. Un dels aspectes més destacats és la consideració que, en base als seus dèficits educatius i la seva limitada experiència laboral, els hi serà molt difícil accedir al món laboral:

“...si te tiene que salir un trabajo por que vales te sale, te sale, pero hay mucha gente, muchos años de oficio y los tienen paraos! A una persona que tienes 10 años aparcá en una cárcel, es más difícil! Hay muchos chavales jovencillos también con mucho...más estudios que tú y...te pones a sopesar y dices...pfff estoy a la altura de las zapatillas!” (E243)

A més, els entrevistats que tenen problemes amb les drogues mencionen la dificultat de mantenir-se abstinent:

“Yo sé que si no voy con el... al piso, voy a volver a caer! Y lo se seguro porque ahí en esa... venga va! Para comer vino...que estoy un poco pum, vamos a meternos una raya y luego de esa raya viene otra! Y luego... que...pero bueno...en ese aspecto soy débil y por eso yo le pido al señor que me de fuerzas y que...cuando yo lo vea y me ofrezcan di: no, no! contra más dices no, más te ofrecen para que caigas.” (E98)

Un altre obstacle molt percebut entre els entrevistats és el fet de sentir-se sol a la vida i poc ajudat en el procés de reincorporació a la societat:

"Si en cambio, por decirte algo, tuviera con otra familia, que mis padres no se hubieran separao, tuviera otro tipo de familia, y tuviera, mira lo que te digo, no pido salir y encontrar un apoyo porque sé que no es así, tampoco, pero tener el apoyo de alguien, aunque sea, aunque sea cinco minutos, tener el apoyo de alguien... pues eso me vendría bien, pero yo sé que ese apoyo yo no lo puedo tener, no lo voy a poder tener. Ni por parte de mi padre, aunque vaya a su casa, ni por parte de mi madre, ni por parte de mi hermano ni por parte de nadie." (E58)

A la vegada, bona part dels entrevistats es veuen estigmatitzats pel seu passat i tenen la creença que per qualsevol cosa poden tornar a presó:

“Te giras, te envalentonas, a la mínima que te dice algo alguien ya: Plam! O te peleas o...y bueno...eh...si vas sereno seguro que no te pasa eso! A no ser que esté en peligro tu integridad física y los tuyos pero..y a parte ya estoy...Si por ejemplo te paran los mossos o algo : “ tu...pum, has estao en prisión, que esto y lo otro...” y ya a la mínima que te enganchen con un porro o lo que sea ya acabas aquí otra vez, porque ya has estao en prisión, eres reincidente!, entiendes?” (E98)

A part d'aquests obstacles més generals, també n'existeixen d'altres de manera puntual en alguns dels entrevistats, com la dificultat de control pels que tenen problemes mentals o la percepció d'amistats perilloses.

Aquesta alta percepció d'obstacles afecta a la confiança que tenen les persones respecte de la possibilitat de dur una vida convencional en contraposició al recurs de la delinqüència i les drogues com una via de solució dels problemes. En referència a això s'articulen dues classes de discursos entre els entrevistats: d'una banda, apareix un discurs en què donada l'alta

percepció d'obstacles els entrevistats tenen una baixa confiança en poder seguir una vida convencional i ponderen el recurs a la delinqüència com una possibilitat per afrontar les necessitats:

"...yo entiendo que lo que me ha enseñao la vida es luchar, y si no es de una manera es de otra, eso si que lo tengo... [entrevistador assenteix]. Porque a nadie le gusta dormir en la calle... ni a nadie le gusta no poder comer caliente, yo qué sé, hay que saber... y ponerse en el lugar de los demás, sabes? [entrevistador assenteix]. (E335).

"...la mayoría no sale bien, el 80% de la gente que sale a la calle vuelve a delinquir/ **¿Cómo lo explicas?** A veces por necesidad, a veces por que sabes... nos hacen aquí que salgamos como... yo ya me meto en el cupo, porque sí, yo tengo mi cabeza, pero si yo veo a mi familia necesítá...voy hacer lo que mejor sepa, eso va así." (E243)

De l'altra banda, l'altre tipus de narrativa de persistència és la de les persones que no ponderen els beneficis de la delinqüència –i en aquest punt les narratives s'apropen a les del desistiment–, però, com a continuació, veurem que no acaben d'estructurar vies per solucionar els obstacles percebuts.

Finalment, en les narratives de persistència és manifesta una idea de baixa agència, expressant molt clarament que ells no es veuen com a responsables del seu propi futur sinó que aquest depèn de les circumstàncies:

"...hay un refrán que dice "de este agua nunca beberé", pero yo nunca digo eso, mi intención es no volver a prisión, mi objetivo, vale? poder estar con mi pareja, con mi madre hacer las cosas lo mejor posible y si tengo que pedir ayuda en algún caso o en algún centro del o que sea pedir ayuda: "Y no sé el tiempo que voy a durar, en libertad. Mi intención es durar todo lo que me queda de vida, pero, según como se presentan las circunstancias....entonces..." (E213)

"No le quiero mentir, si le digo la verdad, no le quiero mentir, no le quiero decir... ahora vamos a ver si puedo trabajar en... no sé, y después irme a robar. Entiendes, ¿no?, a lo mejor dentro de ese año nos vemos y ((?)), pa decirte algo, me gustaría irme... allí a la universidad esa o donde sea, pa decirte algo. Pero bueno, nunca se sabe. Y eso, eso, yo lo veo así. (E58)

Donada aquesta percepció que les circumstàncies són les que determinaran el futur, resulta normal que es percebi en les narratives una manca de planificació del futur:

“Cómo, en el momento de salir, qué es lo primero que vas a hacer?
Lo primero? Mi casa! En mi casa estamos mi mujer y mi niña; no quiero saber nada de nada, ni de teléfonos ni de nada. Estar en mi casa (.). Ya está. Luego ((?)) **Luego?** Luego ((?)) nos tomamos unos días, estás desconectao...ni teléfono ni na! Y ya...” (E243)

Aquesta manca d'estratègies, resulta encara més remarcable en els casos en què les persones tenen problemes greus (de salut mental i de drogues que haurien d'afrontar en la seva reentrada a la societat):

“Y...eh...entonces el tema de las drogas como piensas afrontarlo cuando estés fuera y tengas más posibilidades...? Pues con ayuda del CAS, o sea con la gente del CAS, eh...seguramente me harán unas analíticas y cosas así para que no consuma **Pero bueno, eso es voluntario...si no quieres tu no lo haces no?** Sí, pero yo claro despues de todo, yo llevo muchos años yendo al CAS, porque yo a raíz de que mi madre tuvo un ataque de corazón, no? y yo por mi madre pues empecé a ir al CAS, empecé a coger medicación...y claro pues quieras o no pues, se que tengo mi madre fuera y que por culpa la droga la puedo perder, por lo tanto no, no me veo consumiendo. Porque claro, lo he podido evitar aquí, lo he podido evitar aquí...lo puedo evitar en la calle” (E47)

4.2.4. Trajectòria, cicle de vida, factors transicionals i narratives

Vinculació entre la trajectòria passada i la narrativa

Atès que existeix molta variabilitat entre les persones d'aquest perfil pel que fa, entre d'altres factors, a la situació familiar, la trajectòria educativa i la trajectòria laboral, resulta possible explorar si aquests diferents *backgrounds* estan interactuant amb les narratives de la persona. D'entrada, cal destacar que les trajectòries educatives i laborals són més deficitàries, en general, entre les persones amb narrativa persistent que entre les que tenen narrativa desistent, i que aquest aspecte sembla influir en les narratives en un doble sentit. D'una banda, el fet que les persones amb narrativa desistent tinguin molta confiança en la possibilitat de mantenir o d'aconseguir feina sembla relacionat amb les

seves experiències laborals prèvies. D'altra banda, l'alta percepció d'obstacles entre les persones amb narrativa de persistència sembla molt relacionada amb la seva limitada formació laboral i educativa:

"Yo cojo el libro de la autoescuela, yo no tengo carné de conducir, y podría tenerlos tós, mi padre es camionero, y me he apuntao mil veces, he pagao ciento... doscientas mil pesetas cuando eran pesetas, que era el plazo fijo ese que podías repetir, he pagao una autoescuela y todas las veces... estuve un año, y que va, dos o tres veces suspendí, por mucho que leyera o... o hiciera lo que hiciera. Me cuesta... más que a nadie. Yo nunca leí un libro..." (E335)

Vinculació entre cicle de vida i narrativa

Totes les persones del perfil narren una reflexió sobre el seu estil de vida durant l'adolescència i primera joventut i es distancien d'aquesta època. La idea destacada per altres recerques (Shover, 1985 i 1996; Bottoms i Shapland, 2010), en el sentit que arriba un moment vital a partir de finals de l'adolescència i principis de la joventut en què les persones que han tingut un estil de vida no convencional es qüestionen el seu passat i miren més la vida en termes adults, sent això un punt clau en la transició a l'adulthood, surt plenament confirmat entre els subjectes d'aquest perfil. No obstant, aquest distanciament entre els subjectes d'aquest perfil no sembla produir-se just en els principis de la joventut sinó més aviat en una etapa intermèdia d'aquesta. És cert que el cicle de vida no és per si sol suficient per construir una narrativa de canvi i que, normalment, en les persones amb narrativa persistent, el distanciament amb la identitat juvenil no arriba a donar lloc a que la persona es construeixi una nova identitat. De tota manera, resulta un fet innegable en aquest perfil que el cicle de vida, relatiu al replantejament de la vida adolescent que es dona durant la joventut, és un aspecte que contribueix al canvi d'aquestes persones.

Vinculació entre factors transicionals i narrativa

Una anàlisi del procés que ha portat a la construcció de narratives de desistiment d'una part dels subjectes del perfil, veient tots els factors transicionals que hi han intervingut, juntament amb una comparació d'aquest procés amb el que han experimentat les persones amb narrativa de

desistiment, condueix a concloure que el punt clau de la diferència entre uns i altres subjectes és l'existència de vincles familiars dels entrevistats.

Partint de la premissa que els subjectes que tenen narrativa de desistiment són persones que ja han iniciat en el passat el procés de canvi, podem observar que el punt inicial d'aquest procés sembla ser un fet vital que motiva la reflexió de la persona sobre el seu passat: una ruptura familiar i una voluntat de recuperar a la filla, la relació que s'estableix amb voluntaris i el diàleg sobre el tipus de vida de la persona; una segona caiguda a presó que comporta que la persona consideri deixar l'alcohol, o una baralla a presó i una conseqüent nova condemna. Els subjectes indiquen que a partir d'aquesta reflexió personal s'inicia una dinàmica de canvi que s'expressa en una vida activa dins l'àmbit penitenciari, realitzant cursos educatius i formatius, participant en programes de tractament i, finalment, obtenint un retorn escalonat a la comunitat. Tot aquest procés de reinserció i els assoliments aconseguits han contribuït que les persones tinguin un fort sentit d'agència i es vegin capaces d'aconseguir els seus propòsits. No obstant, tot aquest procés de canvi ha comptat amb un factor preexistent (que ja existia quan es va donar la reflexió inicial a la que hem al·ludit) que consisteix en els vincles que la persona tenia amb la seva família (pare, mare, germans) i que les persones valoren com un dels factors que els ha motivat a emprendre el procés de canvi.

Per contrastar la importància dels vincles previs resulta il·lustrador fixar-nos en les persones que tenen narratives de persistència. Si observem el període d'empresonament d'aquestes persones, veiem que també han existit aquests fets vitals que podrien haver desencadenat dinàmiques de canvi similars a la de les persones amb narrativa desistent: ajuda d'una entitat del tercer sector a una persona per assolir el tercer grau, voluntat de recuperació de la filla, contacte amb una organització religiosa, nous reingressos a presó després d'haver gaudit d'una etapa de reinserció o altres possibles factors desencadenants que segurament han existit en el decurs de la vida d'aquestes persones.

La pregunta clau és esbrinar el perquè, si d'una banda el cicle vital ha portat a aquestes persones a distanciar-se del seu passat juvenil i, d'una altra, han

existit fets vitals que podien portar a la reflexió i a endegar una dinàmica de canvi, aquestes persones no han arribat a construir una narrativa de canvi. Creiem que la resposta es troba en què cap de les persones amb narrativa persistent ha comptat durant tot el seu empresonament amb vincles familiars (que, a la vegada, es tradueix en suport material i emocional) que recolzessin un procés de canvi. I de la mateixa manera que els subjectes amb narrativa desistent destaquen la importància que han tingut els vincles en el seu procés de canvi, les persones amb narrativa desistent destaquen com la seva absència és un punt clau per entendre la seva manca de canvi:

"hay gente que tiene problemas de no saber ni hacerse un huevo frito, entiendes o no?, se ven tan apretaos que no saben ni donde ir, cuando tienen mil recursos o mil cosa, vale o no? *Yo sí que tengo un problema pero... de verdad.* Y... a mi nadie me dice nada... ni me ayudan en nada, que es lo que más rabia me da. Pero bueno, la vida me ha enseñao que hay que luchar y luchar y... si gracias a Dios no tengo que hacer nada pues no haré nada, pero... pero yo entiendo que lo que me ha enseñao la vida es luchar, y si no es de una manera es de otra, eso si que lo tengo... [entrevistador assenteix]. Porque a nadie le gusta dormir en la calle... ni a nadie le gusta no poder comer caliente, yo qué sé, hay que saber... y ponerse en el lugar de los demás, sabes? [entrevistador assenteix]." (E335)

La conclusió relativa a la importància dels vincles previs per tal que la persona pugui desenvolupar narratives de canvi no ha de ser entesa com que aquests vincles són per si mateixos suficients per endegar un procés de canvi. El que ens indica l'anàlisi d'aquest perfil és que els vincles són un element necessari, però que es requereixen altres elements per donar lloc a una narrativa de canvi com són, per exemple, la voluntat de la persona i una intervenció penitenciària que canalitzi el procés de canvi i possibiliti que la persona construeixi el seu sentit d'agència. De fet, entre els subjectes amb narrativa persistent, hi ha algun cas que ha comptat amb els vincles i que, no obstant, no ha arribat a construir un sentit d'agència. Es tracta d'una persona que ha finalitzat la condemna en segon grau i que no ha gaudit dels instruments de transició que han contribuït al sentit d'autoeficàcia de les persones amb narrativa desistent.

En referència al suport que la persona pot rebre i que pot ajudar a construir una narrativa de canvi, cal diferenciar entre el suport que la persona rep de la

família, el qual deriva d'una relació de vincle, i el suport que la persona pot rebre de la família o d'altres institucions quan no es basa en el vincle. En el primer cas, vincles i suports van units i, d'alguna manera, quan parlem de la importància dels vincles per a construir una narrativa de canvi no els podem deslligar dels suports que es deriven d'aquests vincles.

En canvi, el que resulta important esbrinar és si els suports desvinculats dels vincles –suports de la família, de la parella, de les administracions públiques o d'alguna entitat del tercer sector– poden contribuir a fomentar una narrativa de canvi. El que deriva de l'anàlisi d'aquest perfil són dues realitats: la primera, que aquests suports per si sols no són suficients per construir una narrativa de canvi, en la mesura en què les persones no arriben a desenvolupar una alta confiança en què deixaran la delinqüència; i la segona, en sentit contrari, és que resulta clar que les persones entrevistades compten amb aquests suports (i en particular amb el subsidi públic) per poder portar a terme una vida convencional.

Per tant, la conclusió a la que es pot arribar en aquesta fase de la recerca és que el suport públic, familiar o de la parella, que no va unit a altres factors transicionals (vincles preexistents i intervenció penitenciària) no sembla suficient per construir narratives de canvi amb tots els seus elements, tot i que sí que contribueixen a que la persona tingui un mínim sentit de confiança sobre les possibilitats de manejar la reentrada a la societat sense delinquir:

“En esta última etapa no he tenido nada. Entonces, yo cuando salga tengo que arreglar la expresidiación y yo me tengo que tomar un tiempo de relax, en el sentido... no de vacaciones, de relax, centrarme bien mi mente, centrarla bien. Porque yo si salgo de prisión y me pongo a trabajar en una semana o en dos (.) no podría, no podría... no porque entonces me vería de estar en prisión y con la impotencia que sientes de saber los problemas que hay fuera y no poder hacer nada; sales con esa ansiedad y esa impotencia y te pones a trabajar de la noche a la mañana, hay un 90% de que pierdas el puesto de trabajo, porque? Porque sales con mucha ansiedad, entonces lo mejor yo considero de que es buscar trabajo pero durante un par de semanas, tres un mes como mucho, moderadamente, vale?” (E213)

Finalment, cal assenyalar que els projectes convencionals de les persones desistents passen per l'ocupació i que només una part es troben en l'actualitat ocupats. Com hem dit abans, sembla que l'alta agència de les persones fa que les persones no ocupades mantinguin elevada la seva confiança en poder portar a terme els seus objectius convencionals malgrat la situació de sortida. D'altra banda, totes aquestes persones, com hem dit, compten amb el suport familiar i amb subsidis públics. Tot això sembla indicar que el seu desistiment és ferm malgrat les condicions adverses en les quals finalitzaran la seva condemna.

4.3. Perfil C. Adults consumidors de drogues

Els casos analitzats en aquest perfil són homes nascuts o crescuts a l'entorn de Barcelona d'edats compreses entre els 35 i els 50 anys. Estem parlant, per tant, d'adults que, d'acord a la recerca criminològica sobre la relació entre edat i delinqüència, estan en un cicle de cessació o de disminució de la seva activitat delictiva. Addicionalment, hem inclòs també en l'anàlisi d'aquest perfil un entrevistat nascut al Magrib de 39 anys que arriba a Catalunya amb 21 anys però que, a diferència de la resta de casos que hem situat al perfil D, inicia la trajectòria delictiva i penitenciària al país d'origen, en un context de marginalitat i addició a les drogues; això el situa en unes circumstàncies similars al perfil analitzat en aquest apartat, amb algunes problemàtiques específiques per la condició d'immigrant que seran assenyalades més endavant.

4.3.1. Trajectòria vital

Presència de factors criminògens a la infància i adolescència

Poden identificar-se diferents elements característics de les trajectòries que hem situat en aquest perfil. Tot i que cap d'ells és determinant en l'inici de l'activitat delictiva, permeten situar aquests casos en un context d'exclusió en el qual conflueixen diferents factors que dificulten l'accés a recursos i oportunitats socials.

Un primer element que tenen en comú gairebé tots els casos d'aquest perfil és el d'haver crescut a la perifèria metropolitana de Barcelona, en barris on, en el context dels anys vuitanta –en els quals les persones van viure la seva adolescència o els inicis de la joventut–, hi havia una presència important de drogues i d'activitat delictiva. El cas nascut al Magrib narra, malgrat la distància geogràfica i cultural, un entorn no tant llunyà:

“... donde vivimos, el barrio en que vivimos es muy malo, de traficantes, de por la noche hay gente borracha, gente drogadicta... pst.” (E170)

L'origen i la situació socioeconòmica familiar no és homogènia entre aquest perfil. En alguns casos s'identifiquen situacions de pobresa i marginalitat (amb presència, en ocasions, de violència familiar, consum de drogues i/o antecedents delictius en pares i/o germans), mentre que en d'altres es tracta de famílies treballadores on està cobert l'accés a les necessitats bàsiques i sense problemàtiques socials rellevants. Amb tot, en la majoria dels casos es posa de manifest una manca de control cap als fills o la incapacitat per exercir-lo per part dels pares.

"La meva família va trigar molt a adonar-se'n del problema que jo tenia. Anava esquivant tot com podia, m'ho anava pagant jo...al principi doncs treballant, no tenia que demanar res a la família. Anava bastant a la meva i tenia uns pares que tampoc...som quatre germans i pff, a vegades la meva família també tenia la seva feina com per estar darrera meu, no?" (E304)

En tots els casos apareix un lleure infantil i adolescent vinculat a la vida al carrer, sovint associat a situacions d'absentisme escolar. De fet, cap de les persones entrevistades ha completat amb èxit l'escolarització obligatòria (entenent com a tal l'obtenció del títol de graduat escolar); les que van estar escolaritzades fins els 14 o 15 anys van fer-ho amb un alt absentisme en l'última etapa. En alguns casos, el títol de graduat escolar s'ha obtingut amb posterioritat a la presó.

“Y yo de pequeño no me gustaba la escuela, eso lo primero, la verdad. Mi padre, descanse en paz, yo me llevaba a la escuela, me dejaba en una calle y yo me escapaba de la escuela, sabe?” (E170)

Drogues i activitat delictiva com a components de la identitat juvenil

Malgrat que en el discurs dels entrevistats la droga i l'activitat delictiva apareixen íntimament relacionades, l'anàlisi suggereix que inicialment no hi ha una relació causal entre ambdós factors. De fet, el començament de l'activitat delictiva se situa majoritàriament a la preadolescència, amb anterioritat al consum de drogues, i com a part de la vida de grup al carrer (petits furts o robatoris en comerços, vehicles, habitatges):

"toda la mañana robando por los huertos, llegaba la hora de comer y nos íbamos para casa, haciendo que salíamos del colegio; volvíamos a hacer que nos íbamos al colegio y ala! a las fábricas a robar, a meternos en los vestuarios de los obreros a quitarles las carteras todos los días así...todos los días eran igual!" (E164)

Pel que fa a la delinqüència posterior, i tot i que un element comú és que està orientada, almenys en part, a finançar el consum de drogues, majoritàriament no s'explica únicament per l'addicció, sinó que forma part, més globalment, d'un determinat estil de vida de l'etapa juvenil:

"... era una diversión pero a parte de diversión también conseguía dinero y el dinero pues me compraba ropa, me compraba cosas que no las podía comprar; Y empezó así. (...) Robando, porque iba con los coches robados, llevaba coches buenos y claro, las chavalas flipaban! Porque claro yo iba a la discoteca... pero yo decía que era mío!" (E303)

La delinqüència orientada a cobrir les necessitats econòmiques familiars o pròpies ocupa un paper menys central en les narratives i, si bé en el cas de la persona immigrada es fa més patent ja que ha de finançar-se amb recursos propis l'habitatge i l'alimentació, apareix igualment el discurs de la delinqüència associada a l'estil de vida:

"... cuando yo estaba trabajando, salía [con] dos personas (...), y empezamos a... como en la tontería sabes?, ((esnifar)) este gramito, otro gramo, trae otro, trae una botella de whisky, empezamos a hacer tonterías, a robar, a robar, a robar..." (E170)

Pel que fa al consum de drogues, els consums precoços de tabac i haixix deixen pas, en etapes posteriors, a l'alcohol, la cocaïna i l'heroïna, essent aquesta última l'addicció principal de la gran majoria de casos d'aquest perfil.

Malgrat que en els subjectes de la mostra predomina aquest estil de vida, en que la delinqüència dóna uns diners per satisfer necessitats de lleure (i on el consum de drogues va ocupant un lloc progressivament més important), ens podem trobar també amb casos que en el context de la seva trajectòria poden haver tingut una experiència de lleure convencional que després podran recuperar per a construir una identitat convencional:

“... y bueno fue una etapa de los veinte hasta los treinta muy bonita porque claro, me saqué el cinturón negro, empecé a competir, quedé campeón, empecé a trabajar de maestro y hacía mis chapucillas de lampistería a parte, entonces pues tenía mucho éxito con las chavalas, claro tenía un cuerpo, un físico muy fuerte (...); ahora estoy más apático, pero bueno! Eso...luego volverán! (E119)

Escassa activitat laboral

L'escassa experiència laboral és majoritària en aquest perfil. Si bé en alguns casos l'addicció a les drogues i l'activitat delictiva coexisteix amb l'activitat laboral, la situació més habitual és aquella en què es contraposen ambdues situacions i la relació amb el mercat de treball es veu truncada per aquest estil de vida.

Amb tot, entre els entrevistats poden distingir-se tres situacions: (a) aquells casos en què l'experiència laboral anterior és nul·la o anecdòtica; (b) trajectòries precàries en feines desqualificades, en l'economia informal o sense contracte, de curta durada i distribuïdes molt irregularment i/o ocasionalment en el temps; i (c), experiència en ocupacions poc o semi-qualificades. Aquesta darrera situació es presenta, clarament, com un recurs a mobilitzar en la reinserció postpenitenciària i és valorat com a tal pels entrevistats.

Escassa mobilitat i intents prematurs de trencar amb l'estil de vida (delinqüència i drogues)

En general es tracta de persones que han residit tota la seva vida a la província de Barcelona i les situacions de mobilitat residencial estan vinculades freqüentment al compliment del servei militar. Sovint, els entrevistats van plantejar-se aquesta experiència com una motivació per trencar amb el tipus de vida que portaven fins aleshores, i de fet tendeixen a valorar positivament l'experiència en el seu aspecte educatiu, en l'assumpció de responsabilitats i l'autonomia:

"A mi el ejército me hizo incluso ser un poco más disciplinado, más educado, saber trabajar...o sea ser más ordenado, levantarte [y] hacer tu cama, eso allí en el ejército lo tienes que hacer tu" (E53)

Aquestes experiències, encara que no van tenir èxit com a punt d'inflexió, són rellevants perquè indiquen que ja al final de l'adolescència moltes d'aquestes persones que han tingut una llarga trajectòria d'empresonament posterior ja expressaven una voluntat de canvi.

L'excepció a aquest patró de mobilitat és el cas nascut i crescut al Magrib, que viatjarà a Catalunya als 21 anys i residirà posteriorment en altres províncies d'Espanya. Però, fins i tot en aquest cas, la migració s'entén també com una ruptura amb l'entorn criminogen i després d'una condemna de dos mesos de presó al país d'origen per baralles:

"...tengo un montón de familia ahí fuera, y digo, yo sigo aquí... si sigo aquí, alguien me matará, o yo mataré a alguien" (E170)

Projectes familiars truncats per les drogues i la presó

Tots els entrevistats han mantingut en el passat relacions estables de parella, i una part d'ells han estat pares.

La situació majoritària amb la que ens trobem és que l'addicció dels entrevistats a les drogues i les primeres entrades a presó van impedir consolidar aquestes relacions i es va perdre el contacte amb els fills o ni tan sols se'ls va arribar a

conèixer (existint una desresponsabilització del rol de cura). En canvi, només en pocs casos les persones han pogut mantenir la parella malgrat la situació d'empresonament.

Com després veurem, aquesta variabilitat en la mostra –el fet de mantenir una parella convencional durant els anys d'empresonament– és un factor altament rellevant per explicar les narratives de canvi. En contrast, les parelles que són també consumidores i/o estan vinculades a l'activitat delictiva no semblen ser factor de canvi.

Llargs períodes d'empresonament

Les persones d'aquest perfil han passat un període important de la seva vida (des de la majoria d'edat) a la presó. La situació varia principalment entre els que van caure a la presó en els inicis de la joventut –i a partir de llavors han tingut diferents entrades i és on han passat la major part de la seva vida adulta– i els que van caure en la trentena –i han viscut a la presó l'etapa intermèdia de la vida adulta–. Lògicament, una experiència molt llarga d'empresonament afectarà a diferents aspectes de la persona com són la possibilitat d'experiències laborals i la de manteniment dels vincles i suport a l'exterior, aspectes que seran rellevants en les narratives a la finalització de la condemna.

Entre els entrevistats trobem persones que han reincidit després de la primera estada a presó i persones que estan complint la seva primera condemna, en la que normalment s'acumulen diferents delictes. En alguns casos les persones que han reincidit destaquen el caràcter criminogen de la primera estada a presó:

"aquí en la cárcel aprendí tantas cosas! (...) ... en aquella época aquí en las cárceles, estaban desmadradísimas las cárceles, es que daban miedo las cárceles hacen 20 años o 22 años, vale? y yo me ajunté allí y me quedé alucinando cuando llegué allí a la prisión me entró pánico, me entró miedo! (...) ...claro te defiendes como con uñas, con dientes, en todos los sentidos, no? Y claro todo eso te va endureciendo, te va endureciendo, te va endureciendo, ya cuando salgo ya no soy la misma persona, cuando salí de esa condena ya no era la misma persona, ya

era un delincuente, ya verdaderamente no era el chico que se fue al ejército" (E53)

Per la immensa majoria de les persones entrevistades, el fet d'entrar a la presó va implicar un procés de reducció del consum de drogues, associat a l'alt cost d'aquestes als centres penitenciaris. Ara bé, possiblement perquè aquesta deshabitació no va acompanyada d'un procés de desistiment, la recaiguda en les drogues a la sortida de la presó ha estat la situació més freqüent entre els entrevistats.

El compliment de la pena de presó és desigual entre els subjectes d'aquest perfil. Un grup ha aprofitat les oportunitats de tractament, educatives i formatives i d'inserció laboral que ofereix el sistema penitenciari; en canvi, el segon grup s'ha beneficiat mínimament d'aquestes oportunitats. De la mateixa manera, i molt relacionat amb el punt anterior, el gaudiment dels mecanismes de transició entre la presó i la llibertat és desigual entre els subjectes: una part han gaudit del règim obert i llibertat condicional mentre que un altre grup finalitza la condemna en segon grau o només ha disposat d'un retorn escalonat a la comunitat pocs mesos abans de finalitzar la condemna. Com veurem, les narratives de les persones es trobaran influïdes per aquesta diferent manera de complir la pena de presó.

Conseqüències del passat en la situació actual: els efectes de les drogues i la presó

Malgrat que en l'inici de l'activitat delictiva les drogues no siguin la causa, finalment la dependència d'aquestes substàncies ha acabat sent un dels principals problemes de les persones d'aquest perfil. La majoria de casos pateixen els efectes de les drogues en la salut: portadors de VIH, hepatitis o problemes de mobilitat són les patologies més habituals, així com també problemes de salut mental. En el moment de les entrevistes, una part es trobava en manteniment amb metadona i l'altra estava en situacions de deshabitació o consum ocasional (en alguns casos, en tractament amb tranquil·litzants). Així, resulta normal que la deshabitació de les drogues ocupi un paper central en les narratives de canvi.

D'altra banda, els llargs períodes passats a la presó han afectat fortament els vincles socials de les persones amb l'exterior, sent una minoria els que han pogut mantenir-los i mobilitzar-los com a recurs a la finalització de la condemna.

De la mateixa manera, respecte de l'experiència laboral i altres activitats prèvies no vinculades a les drogues i a la delinqüència que poden jugar un paper important en la construcció d'una nova identitat, resulta que la major part dels entrevistats tenen escassos recursos en aquest àmbit.

4.3.2. Factors transicionals

Intervenció penitenciària

Les persones d'aquest perfil han participat majoritàriament en programes de tractament dirigits a la deshabitació de les drogues, ja sigui a les unitats especialitzades de les presons o en situació de tractament extrapenitenciari (centres de deshabitació). En general la valoració que els entrevistats fan de la realització d'aquests programes és positiva:

“... me aceptaron y dije bueno, ahora sí que puedo aprovecharlo, es más, me están dando las herramientas para tratar mi problema que es la cocaína. Había muchos compañeros con problemas de alcohol, con problemas de heroína, varios casos, no? Habíamos 60 personas en el DAE y me lo planteé: se me está brindando la oportunidad, se me está ayudando, hay gente que está encima, porque en un departamento DAE la gente está más encima, trabajando más encima tuyo, eh...están muchas horas contigo y quieras o no eso conlleva que puedan trabajar mejor la problemática de cada uno, no? Y a parte de hacer terapias de grupo; o sea en general, se hacia muy individual...Y yo creo que ahí fue una de las partes que dije, bueno, hasta ahí ha llegao y que quiero verle el final a todo esto, no? Y de hecho conseguí salir del mismo DAE no?” (E137).

En bona part dels casos, la participació en aquesta classe de programes va acompanyada de la realització de programes educatius i de formació professional, que també solen merèixer una valoració positiva per part dels entrevistats:

“En lo que he empleado el tiempo de la cárcel sí que puedo valorarla como positiva porque me ha servido para mi, pa mi bien, pa...hacerme más profesional de la electricidad, porque allí no hay lampistas, allí hay o fontaneros o electricistas, entonces yo me cogí los electricistas y tuve la suerte que había un buen profesional que estaba preso por matar a su ex mujer y... pero había trabajado en nucleares y aprendí muchísimo con él (...) entonces bueno, me sirvió de experiencia pa aprender más, no? Pa coger experiencia en el campo este (...) Estar en la cárcel no es positivo, pero si hay que buscar un lado positivo es este: ya que estás aquí pos aprovechar el tiempo en cosas buenas pa ti, ya está”. (E119)

En general, les persones que han participat en aquesta classe de programes, també fan una valoració positiva dels professionals que els han portat a terme i, en particular, dels que els han acompanyat en el procés de transició:

“Amb els treballadors no vaig tenir mai cap problema, al revés, tot era... tot estava bé! M’ajudaven en el que podien, me van ajudar sempre! Els educadors, el psicòleg que hi havia, perquè a part la meva família el coneixia, la meva germana el coneixia i em va ajudar molt el psicòleg, va fer molt perquè jo anés a la granja; ho tenia clar que jo tenia que anar amb una granja, que era el que jo tenia que fer, pel problema que jo tenia, més que estar en una presó, no?” (E304)

Amb tot, en alguns dels casos que tenen suports més febles a la sortida es detecta una dependència de la intervenció dels professionals:

“De momento hay un chico aquí que es moreno, que es el que espero que me ayude a solventar, porque él me dijo que dónde quería ir, que me lo pensara y la asistenta también... pues cerca de mi madre! (...) El chico este negro que se ve que se encarga de esto (...) A parte, la asistenta social pues para el tema de la toxicomanía cuando salga pa que me den desto y yo me tengo que mover rápido para darme de alta en el pueblo, no? (...) ... pero aquí la asistenta social no viene, no me dicen nada, no tengo dinero, me tendrá que dar dinero cuando salga” (E92)

No obstant, la realització de programes de tractament, educatius i ocupacionals no és generalitzada i, com abans hem vist, ens trobem amb persones que han viscut el temps a presó sense la participació en aquestes activitats i que només al final de la seva condemna han comptat amb ajuda dels serveis socials de la presó per tal d’encarrilar la seva reentrada a la vida en llibertat. En aquests casos, les persones se solen veure molt fatalistes, dependents de la intervenció

dels professionals i crítiques respecte al paper d'aquests en el procés d'acompanyament:

“Pero usted qué está haciendo? Sentarte en una oficina y apuntar cuatro tonterías, dando permisos, te lo dan para tal día y venga pal patio, que te vaya bien y disfruta y no hagas tonterías! Por favor! Por favor! Eso no es ayudar a una persona en ningún sentido! (...) Y se escuchan que han salido de permiso y bueno han quebrantado...o mil historias! Por qué? Porque no ha estao preparao verdaderamente esa persona pa salir a la calle! Por qué no está preparado? Porque no lo has preparado en el centro! Tanto psicólogos, como juristas, como criminólogos cómo todos lo que son de la junta!” (E217)

Vincles (família)

Resulta minoritària la situació de persones que han pogut mantenir una parella convencional durant els anys d'empresonament. En canvi, la situació majoritària és la de les persones que van tenir parelles (en molts casos amb fills) en la seva primera joventut, però amb relacions que es van trencar com a conseqüència de l'estil de vida de la persona o de la seva entrada a presó.

El vincle amb els pares no tindrà mai el mateix valor de control que el de la parella, ja que estem parlant d'adults de 35-50 anys que ja han “escapat” d'aquest control en èpoques anteriors, però sí que, com veurem, podrà tenir un paper de reforç de la persona per dur a terme un procés de desistiment. Així com l'existència d'una relació de parella és molt minoritària entre els subjectes de la mostra, el vincle amb els pares es dona més àmpliament, encara que també la llarga estada a la presó ha pogut debilitar-lo:

“Se ha perdido ese vínculo de familia, familia! Vale? O sea, no es lo mismo estar veinte años cada día levantándote y acostándote con tu familia a estar veinte años pues viniéndote a ver una vez a la semana cuando pueden y veinte minutos! Por un cristal...no es lo mismo! El vínculo se va perdiendo! El roce hace el cariño al final y eso se pierde, vale? Sí, sabes que es tu familia, los respetas, los quieres porque son tu familia, pero no hay...se pierde eso que había en la niñez, ese vínculo que tienes con tu madre y con tu padre que bueno que los ves, no? Y los ves como dioses a tu padre y a tu madre...eso ya, lo pierdes mucho! Y bueno todo este tiempo pues lo he perdido! La verdad!” (E53)

A part dels vincles amb la parella i els pares, altres referències que apareixen són la dels fills i germans. Pel que fa als fills, és significatiu que tot i que la majoria dels entrevistats són pares no mantenen una relació actual amb els fills ja que és la mare qui n'ha assumit la cura. Únicament dos dels entrevistats manifesten cert compromís en el sentit que la seva paternitat pugui ser una motivació per al canvi (en un cas per recuperar la tutela, en un altre per vetllar pel futur d'un fill de 30 anys ja emancipat). D'altra banda, el vincle amb germans o altres parents és secundari, tot i aparèixer en alguns casos:

“Mis sobrinos han nacido, han crecido, ya casao, ya tienen hijos!, Y...: y 'qué pasa con el tío, que no sabemos nada de él' (...) '¿Dónde estás metido tío?' Está en la cárcel siempre. Y esto no quiero, sabes? Esto no quiero escucharlo más, yo no quiero... por ejemplo mi madre... o mi familia, 'llamo de la cárcel', o 'mira, estoy en la comisaría...', no.” (E170)

Suports (família)

Una situació molt majoritària entre els entrevistats és la manca d'autonomia personal, no només en el pla econòmic, sinó també pel que fa a la capacitat d'autocura (és ressenyable el cas d'un entrevistat que anirà a viure amb els pares en comptes de fer-ho amb la seva parella perquè aquesta s'està encarregant de dues persones dependents i no tindrà temps per cuidar-lo a ell).

En aquest sentit, el suport de la parella (en els pocs casos que existeix) i dels pares esdevé un element fonamental en els plans de sortida de la persona. En el cas dels pares, quan una o dues d'aquestes figures hi són presents, hi és present també el recolzament als entrevistats (tot i que la relació amb la família se sol veure afectada per la trajectòria delictiva i penitenciària, en les persones entrevistades no s'ha trencat en cap cas). Quan ambdues figures són absents, i en el cas (majoritari) d'absència de parella, la situació sembla portar al desemparament.

No obstant això, sembla important diferenciar entre els casos en què el suport de la família va unit al vincle, d'aquells casos en què la persona sap que pot rebre el suport de la família però se sent desvinculada d'ella. Aquesta manca

de vincle s'expressa en la insatisfacció de la persona per haver de dependre del suport material dels pares:

"... bueno, tengo la casa de mis padres, que yo se que una habitación y un plato de comida, pues sé que lo tengo. No me hace feliz, porque no me hace feliz, pero bueno, sé que es un apoyo, cara a la sociedad a salir a fuera tienes un apoyo de tus padres y tus hermanos...muy importante, muy importante! Peor sería que saliera uno a fuera y no tuviera donde ir el apoyo de mis padres pues sí lo tengo!" (E217)

"... para estar con mis padres... (...) es que si tengo que depender de ellos me voy a ir a robar otra vez porque no valgo pa decirle yo a mi madre 'mama dame'...no valgo, no puedo, porque me da vergüenza! No puedo yo decirle eso!" (E53)

Finalment, el suport de germans o germanes apareix de forma secundària en algun dels casos analitzats –mentre que, en canvi, la situació més habitual sembla ser la de distanciament.

Altres suports: ocupació i subsidis

La relació que els entrevistats mantenen amb l'activitat laboral depèn, en bona mesura, del seu estat de salut. Una part dels casos manifesta la seva voluntat d'estar ocupat (un d'ells ho està regularment i un altre ho està de manera informal), mentre que una altra part no es veu capaç de fer-ho tenint en compte el seu estat de salut, la seva edat, la baixa experiència laboral i l'estigmatització.

Si a això s'afegeix l'actual context de crisi d'ocupació sembla que, de manera més directa o indirecta, l'Estat passa a ser un agent central de suport a l'hora de proveir de recursos econòmics (pensions d'excarceració i malaltia):

"... poderme sacar la paga por enfermedad, porque es que trabajar no me van a admitir en ningún sitio" (E164)

Amb tot, i tal com queda reflectit a l'anàlisi de les narratives, l'ocupació no és només font d'ingressos, sinó també d'identitat, vessant que no s'aborda amb un ajut exclusivament econòmic.

D'altra banda, entre la població immigrant, l'obtenció de permisos de residència i treball passa a ser també un factor transicional que condiciona les perspectives de futur.

Altres vincles i suports (amistats i xarxes comunitàries)

Les amistats poden jugar un paper reforçador d'una identitat convencional, però també afavorir el manteniment d'una identitat vinculada al consum de drogues i a la delinqüència. Poden jugar, alhora, funcions de suport i vincle. Tot i tenir una centralitat menor que les xarxes familiars en el discurs dels entrevistats, tots aquests papers apareixen en les entrevistes d'aquest perfil.

Entre els elements comuns identificats en l'anàlisi hi ha la feblesa de les xarxes amicals de l'adolescència i joventut, causada tant per la mortalitat per drogues com pel resultat del llarg període de presó, així com també l'absència de xarxes no vinculades a l'activitat delictiva o a les drogues, fet que pot ser vist com un factor desmotivador per al canvi.

"... la mayoría están muertos eh...porque como crecimos casi en el mismo ambiente (...) se engancharon a la aguja, entonces la mayoría están muertos, casi todos." (E164)

"... salgo y 42 años no conozco a nadie en la calle, no tengo amigos, no tengo a nadie! (...) .. los que eran de mi edad, pos tienen sus vidas, los que no han sido delincuentes y han sido trabajadores y han sido chavales que han estado currando y se han casado y tal tienen su vida y uno no puede meterse ahí! Porque no! A parte es que te encuentras hasta incómodo porque no estás ni acostumbrado a tratar con personas normales" (E53)

Amb tot, en alguns casos s'identifiquen relacions que poden actuar com a vincle i suport després de la finalització de la condemna: amistats de parella convencional i veïns/amics del barri d'origen.

"....els amics que tinc ara són els amics de la meua dona que no tenen res a veure amb tot això, són persones que no prenen drogues" (E304)

Pel que fa a les xarxes socials que puguin tenir relació amb l'activitat delictiva i al consum de drogues, en alguns casos són vistes clarament com un risc de reincidència:

“A veces llamo mi casa y me dice mi hermano: ‘toma el número de fulanito’ (...).Y yo le digo que no, que yo no quiero saber nada de nadie. Yo tengo una agenda nueva, tengo cuatro números de teléfono de mi familia, y nada más. Una agenda que estaba así, entera, la rompí toda. Todos los teléfonos que tenía de tonterías, lo arranqué, y lo tiré aquí. ¿Por qué? Porque no me vale, ni teléfonos ni tonterías de la gente ahora... lo que me vale ahora yo... estoy buscando, vamos, *estoy escapando de peleas, estoy escapando de... de tonterías.*” (E170)

D'altra banda, l'única referència a la xarxa comunitària es troba en el cas que té la família d'origen al Magrib i que, sense parella ni altres vincles familiars a Catalunya, no compta amb xarxes personals de suport. En aquest cas, els recursos comunitaris semblen jugar un paper central :

“No tengo domicilio. O ellos me están buscando, por ejemplo, alguna casa de cura para... (...) hay unas casas en Barcelona, entras a las 10 de la noche, 10 y media.” (E170)

4.3.3. Narratives

Narratives de desistiment

Les narratives de desistiment d'aquest perfil estan construïdes sobre quatre elements principals: la ruptura amb l'etapa delictiva i les drogues, la projecció d'una identitat convencional (ocupació, vida familiar) i el fet que, malgrat les dificultats a la sortida, la persona se situï com a agent principal del seu canvi i es mostri confiat en superar els obstacles.

Respecte de la ruptura amb el passat, existeix un allunyament respecte de l'etapa juvenil, en el que se situa el tàndem droga/delinquència, el qual és vist com a característic d'una etapa anterior en la qual hom no se sent identificat:

"quería vivir bien, el ser un chaval, el no tener conocimientos, el no tener ideas de las consecuencias también, porque era otra época también, vale? no era lo mismo que ahora porque ahora la cosa ha evolucionao y uno ya madura también no?" (E137)

Més específicament respecte a les drogues, les persones expressen una valoració negativa de les que més problemes els hi ha causat (heroïna,

cocaïna) i valoren positivament haver superat la dependència, encara que en alguns casos reconeixen la dependència de drogues substitutives (metadona):

"... tenía dos caminos: o seguir con las drogas y pasárme la vida en la cárcel e ir cayendo y cayendo... o dejar las drogas y seguir la vida de trabajador que yo siempre había llevao" (E119)

En segon lloc, les persones projecten una identitat convencional, que mostra una superació de l'etiqueta de "delinqüent" o de "toxicòman". Aquesta identitat s'expressa, per exemple, valorant positivament el tipus de vida convencional que la persona porta en el període de llibertat condicional, que es pot associar a etapes anteriors de la seva vida:

"Es que yo nunca he sido delincuente, es que yo siempre he sido trabajador." (E119)

"...i vaig trobar una feina; i vaig anar al centre, allà... estic prenent metadona, em vaig tornar a apuntar a la metadona; i actualment doncs, és el que estic fent, estic prenent la metadona; em vaig casar fa dos anys amb la companya, amb la de tota la vida; i ara estic treballant, estic prenent metadona i fent una vida pues bastant normal". (E304)

En altres casos, però, aquesta convencionalitat sembla expressar-se en un discurs més proper a la "supervivència" que a la construcció d'un projecte ideal:

"Entonces, con la paga pa pagar el piso ya... el hombre más feliz del mundo! Yo pagándolo pa no mojarme cuando llueva, ya soy el hombre más feliz del mundo" (E164)

"... yo trabajo contigo aquí, si quieres gratis, solo darme de comer o darme una habitación o... lo que sea, o buscarme la vida, yo no sé como buscarme la vida, hay puertos, hay un montón de puertos ahí..., voy a buscar la vida" (E170)

En tercer lloc, en la narrativa de desistiment la persona considera que és capaç de portar a terme el tipus de vida convencional que projecta, és a dir, manté cert control del seu futur i defineix una estratègia cap al projecte convencional. Un aspecte d'aquests projectes és l'ocupació, però donat que la inserció laboral és molt baixa entre els subjectes d'aquest perfil i que l'edat i la salut no la facilita, alguns entrevistats plantegen l'autoocupació en l'economia informal

perquè, en cas que estiguin cobrant alguna pensió, els pugui servir de complement.

"Estoy reuniendo herramientas y cosas de estas porque bueno, no es que pueda trabajar, pero si que puedo hacer faenas varias, o sea, remiendos y cosas de estas! O sea, dedicarme a lo que es lo mío, a enracholar, que tampoco se fatiga mucho..." (E164)

Certament, entre els casos que hem inclòs dins d'aquesta narrativa, existeix una major o menor percepció d'obstacles per dur a terme el seu projecte de vida convencional, però, a diferència dels que tenen un discurs de persistència, manifesten una confiança (encara que no absoluta) en superar-los:

"A llavors crec que ara ja tot això com ho tinc tant matxacat, tant viscut... difícilment tornaré a recaure, no? Però bueno, no ho sé, crec que no, però, segur no estic!" (E304)

Narratives de persistència

Malgrat que totes les persones d'aquest perfil tenen una voluntat de dur a terme una vida convencional i d'abandonar el consum de drogues, existeixen alguns elements que els situen a alguns en una narrativa més propera a la persistència. Aquests elements són: una dificultat per trencar amb una identitat de delinqüent i una gran percepció d'obstacles per aconseguir portar una vida convencional, sense que la persona mostri capacitat d'agència per fer-los front.

Respecte la dificultat de trencar amb la identitat de delinqüent, si bé és freqüent entre els subjectes d'aquest perfil una minimització de la seva activitat delictiva (en particular la que es va donar en la infància i en els principis de l'adolescència), els entrevistats amb narrativa de persistència tendeixen a neutralitzar de manera més general la delinqüència mitjançant discursos com l'anul·lació de l'agència -comportament fruit de les circumstàncies-, el no reconeixement de part dels fets delictius o la justificació moral de les accions.

És aquesta neutralització una de les maneres en què la persona expressa la seva identitat:²²

"...me comía unas pastillas y me ponía a pedir en el metro o pidiendo, o robando cualquier tontería... a ver robando cualquier tontería, no metiéndome en ninguna casa ni haciendo daño nadie, que eso si que está muy claro en mis antecedentes, yo no le he hecho daño nunca a nadie" (E92)

"... yo no me quiero poner el cartel de que soy bueno si robo o dejo de robar, pero creo que no es más bueno el que pide! Sino más sumiso al sistema y a lo que nos rodea" (E32)

En alguns d'aquests casos l'etiqueta de delinqüent és directament assumida per la persona i associada a la de "toxicòman" o "addicte" :

"... a parte de toxicómano también he sido un delincuente, no? M'ha gustao la vida fácil" (E32)

D'altra banda, existeix entre els entrevistats una gran percepció d'obstacles per afrontar la vida quan finalitzi la condemna. Es veuen sense feina, sense recursos econòmics, amb pocs vincles convencionals, i de tot això se'n deriva una baixa confiança en poder superar aquests obstacles:

"Sale un hombre de prisión de pagar cinco años y lo meten en la calle y dicen, venga! Búscate la vida! Búscate un piso si quieres tener a tus niños, búscate un trabajo, y lucha por vivir, una persona que no tiene estudios, que no tiene nada, que se ha tirao 5 años en prisión, acaba la condena y venga! Lo ponéis de patitas en la calle y venga ya tiene la vida resuelta (.)" (E217)

I, finalment, davant d'aquesta percepció d'obstacles, la delinqüència i el recurs a les drogues es veu com una possibilitat de solucionar els problemes:

"... sales, llevas una vida correcta en drogas pero no pierdas la noción de que vivir hay que vivir y tu tienes 41 años y siempre has vivido y tómatelo así, si tienes que robar robas y si tienes que... no sé, a lo mejor te suena a locura, pero es lo que hay!" (E32)

²²Com molt bé explica Maruna (2001) algunes de les tècniques de neutralització (com és el ser fruit de les circumstàncies) poden ajudar als subjectes a construir un canvi d'identitat (recuperant aquells aspectes positius de la persona que per les males circumstàncies van quedar menys aparents); però justament el canvi d'identitat consisteix en superar aquestes tècniques de neutralització i veure's agent del propi futur.

4.3.4. Trajectòria, cicle de vida, factors transicionals i narratives

Vinculació entre la trajectòria passada i la narrativa

Si bé la trajectòria dels subjectes analitzats presenta molts punts en comú, en les narratives que s'apropen més al model ideal de canvi (basades en una identitat de no delinqüent i una autoeficàcia pel que fa a la capacitat de dur a terme una vida convencional) trobem elements del passat que ajuden a les persones a construir el discurs de canvi. En particular, el fet que la persona hagi tingut una trajectòria laboral pot ajudar-lo a construir una identitat com a treballador:

“Hombre, eso es muy fácil porque tenía dos caminos: o seguir con las drogas y pasarme la vida en la cárcel e ir cayendo y cayendo... o dejar las drogas y seguir la vida de trabajador que yo siempre había llevo, entonces pues esto hay que dejarlo sea como sea, cueste lo que cueste... y se han dejao!” (E119)

A més de la trajectòria laboral, altres elements del passat poden servir de vehicle pel discurs de canvi. El fet que la persona destaquí que tenia capacitat pels estudis, i es penedeixi d'haver desaprofitat les oportunitats, pot ajudar-lo a construir una identitat en que l'aprenentatge ocupa un lloc destacat. Igualment, la recuperació d'una identitat basada en la pràctica esportiva apareix també en les narratives de canvi.

En altres casos, la construcció d'una identitat nova es basa en el fet que en el passat la persona ja ha experimentat un període de canvi, a partir de la influència d'una parella convencional, la qual cosa li permet projectar tant una identitat de persona no delinqüent, com mostrar una confiança en què podrà portar una vida convencional quan acabi la condemna:

“... ella estuvo por mi! Estuvo ayudándome, me quitó... consiguió lo que nadie ha conseguido, sabes lo que te quiero decir? Tenerme casi dos años sin tomar drogas, que no tomaba... empecé a salir a trabajar con mi padre... bien, una vida normal, sabes, un vida super normal: trabajo, salía a cenar con ella, iba al bingo, algo que yo...nunca me fuera pasao por la cabeza, sabes? Y ella pues lo consiguió! Por eso digo, que una mujer hace mucho, una mujer...bueno que yo creo que por eso la mujer está hecha pal hombre y el hombre pa la mujer, no? porque si

no...sabes? Y bueno, pues hasta ahora... hasta ahora, a esperar que salga, ya me quedan 4 semanitas y haber como encaro la vida! Yo espero encararla bien, sabes? Porque... yo creo que ya toca! Sabes? Ya son muchos años y cansa! Sabes? ya llega un momento que dices, ostia! Esto no es lo mío! Sabes? Siempre lo mismo, siempre lo mismo...no es plan! Sabes? Y a ver si cambia!" (E303)

En les narratives de persistència, aquesta recuperació d'identitats convencionals passades no apareix. Possiblement, això no es deu a que les persones no puguin recuperar aspectes del passat amb els quals construir una nova identitat, sinó més aviat a que la identitat de persona delinqüent té una presència destacada en el seu discurs.

Vinculació entre el cicle de vida i la narrativa

En aquesta tipologia de persones, que tenen entre 35 i 50 anys, el cicle de vida sol ser un factor que afavoreix el canvi. És freqüent que les persones expressin durant la seva darrera estada a presó o ja en un període anterior (casos en què les persones han entrat a presó per causes antigues quan ja existia un procés de desistiment) una reflexió sobre el seu tipus de vida passada que vinculen a una etapa de joventut i que veuen poc apropiada per l'etapa de maduresa on es troben:

"Por ejemplo, va[s] a robar aquí, ahora no quiero ya eso. Tenía 19 años, ahora tengo 39 años. La verdad quiero salir, arreglarme mi vida" (E170)

Aquesta reflexió sobre el cicle de vida semblaria consistent amb la idea de Shover (1985 i 1996) de revisió vital a l'etapa intermèdia de l'adulthood. Amb tot, discursivament no difereix massa de les ruptures identificades en el perfil anterior i, tot i observar-se en la gran majoria dels entrevistats, no sembla ser suficient, per si mateixa, per conduir un procés de canvi en absència de factors transicionals que s'assenyalen al següent apartat.

Vinculació entre factors transicionals i narrativa

Possiblement siguin aquests factors i, particularment, els vincles, els que tenen major capacitat explicativa per diferenciar les narratives de desistiment i les de persistència.

Les persones amb narrativa més desistent han tingut en el procés de transició un major vincle amb persones convencionals que han estat rellevants tant per projectar identitats convencionals com per sentir-se recolzats en el seu projecte de canvi. Replicant els resultats d'altres recerques de desistiment, el vincle que sembla més fort és el de parella. Les persones amb narratives de canvi més sòlides han tingut parelles que no les han deixat en el seu procés d'empresonament i que han recolzat el seu procés de canvi:

“...la meva companya no va fallar mai: venia a tots els bis a bis que tenia, en tenia dos o tres al mes, en tenia dos por decreto, més un extra per fer d'auxiliar a la classe, per ajudar a la professora me donaven un bis a bis gratis, i la meva germana i els meus germans de tant en tant pues venien, com a mínim un cop al mes venia la meva germana amb la meva mare i la meva companya pues ja et dic, venia als bis a bis i també venia de vegades al locutori, amb lo del vidre, que això era un cop a la setmana, no?” (E304)

En la ponderació entre el tipus de vida convencional i el basat en les drogues/delinquència, la parella ocupa un pes important:

“...has de sobrepesar y la balanza pues claro pesa más mi mujer, pesa más mi familia, mis padres, que no me han dejao en ningún momento en la estacada, eh... mi mujer que ahora no vivimos juntos por la circunstancia: mis padres y ella tiene también a su madre que tiene que cuidarla! Pero estamos juntos y...”(E119)

Aquestes parelles que en algun cas podien haver tingut alguna relació amb les drogues, però que van deixar el consum amb anterioritat, han ajudat a la persona a estructurar un tipus de vida convencional i a abandonar les relacions amb persones que en el passat havien estat relacionades amb un estil de vida en què les drogues i la delinquència eren centrals:

“No, no guardo cap relació amb ningú! Ni amb el camell que vaig... que tenia molta relació amb ell perquè bueno, relació camell però... es que el veia cada dia, no? I anava molt amb ell... i els amics de tota... de la infància... amb els que vaig començar a prendre les drogues o s'han mort o cada un ha fet la seva o hi ha un que si que el vaig veure fa uns anys portant un taxi, que va ser amb el que vaig començar a prendre, el que em va incitar però ja no l'he vist més!... i els amics que tinc ara són els amics de la meva dona que no tenen res a veure amb tot això, són persones que no prenen drogues” (E304)

Un resultat no tant esperat de la recerca és el fet que aquesta idea de vincle i de suport també pot tenir els pares com a referent. La idea de vincle es manifesta quan els entrevistats expressen que una de les raons per emprendre un procés de canvi és la gratificació pels pares, per no haver-los abandonat durant tots els anys de delinqüència i d'empresonament:

"... quiero aprovechar el poco tiempo de vida que les queda a mis padres, pos darles la satisfacción esa de que me vean bueno que he podido pegar el cambio, de cara a que lo he conseguido" (E137)

Les persones que tenen aquests vincles forts (amb la parella principalment i amb els pares) manifesten un canvi d'identitat, es mostren més confiats de dur a terme els seus projectes i perceben pocs obstacles al canvi.

En canvi, els que tenen narratives més properes a la persistència, són persones amb absència de vincles que els ajudin a construir discursos de canvi encara que, en moltes ocasions, comptin amb el suport material dels pares. Sembla existir una clara vinculació entre el fet de sentir-se sol a la vida i la percepció d'obstacles al canvi.

Respecte del segon factor transicional analitzat –el suport– també té una presència diferenciada entre les persones amb narrativa de canvi i les persones amb narrativa de persistència. En les persones amb narratives de desistiment, el suport rebut va unit al vincle que la persona expressa als portadors del suport i les persones valoren conjuntament les dues coses com a elements per a la seva capacitat d'agència, és a dir, per la seva capacitat de dur a terme un projecte autònom de vida convencional. Els agents del suport són principalment la parella i els pares, quan la persona disposa del dos recursos, i els pares quan, com en el següent cas, la persona no disposa de parella:

"... poniendo un poco de mi parte, yo creo que puedo conseguir los objetivos y planteamiento más o menos me estoy posicionando, o sea, quiero cumplir los nuevos objetivos que tengo de cara no a largo plazo ni a corto plazo, pero eh... sobre la marcha, no? poco a poco, porque yo sé que no es tan fácil, es decir, consigo esto... no! las cosas cuestan y sobretodo el apoyo de la familia es fundamental y gracias a dios pos yo lo tengo; o sea lo tengo! / " (E137)

Lògicament, si la persona emprèn el procés transicional sense ocupació a l'exterior, el subsidi que pugui rebre de l'estat també contribueix al seu sentit d'autoeficàcia respecte de la capacitat de dur a terme un projecte autònom de vida convencional encara que, com veurem a continuació, aquest és difícilment un element per si sol capaç de donar lloc a una narrativa de canvi.

Per contra, en les narratives més properes a la persistència, el suport que la persona rep no va associat al vincle. D'una banda, el suport pot provenir de la família, en la qual la persona expressa una confiança en satisfer les necessitats bàsiques, d'habitatge i alimentació. El fet que aquest suport aparegui deslligat de la idea de vincle es posa de manifest en les expressions de les persones que manifesten insatisfacció o vergonya pel fet d'haver de recórrer a aquesta ajuda. Possiblement aquests sentiments deriven d'un afebliment dels llaços afectius com a conseqüència de la trajectòria vital de la persona, expliquen que la persona no es vegi acompanyada en la seva reentrada a la societat i percebi molts obstacles per poder dur a terme el tipus de vida convencional que desitja.

Quan el suport familiar resulta molt limitat per la manca de vincle, o quan aquest està absent, el recurs a subsidis com a font de suport passa a ser un element central de les narratives. Malgrat que aquest suport contribueix al sentit d'autoeficàcia –essent possiblement el principal element en què la persona confia per dur a terme la seva voluntat de canvi i el seu projecte de vida convencional–, sembla un factor per si sol incapaç per donar a la persona un sentit d'agència que pugui sobreposar-se a la intensa percepció d'obstacles.

“Claro, todo eso pues bueno, pues llega un momento que después de 22 años en este mundo ara con [cuarenta y pico] años sal de aquí, sal a fuera, ahora me voy el [día X], ponte a cobrar una paga de excarcelación de no se lo que son, no se si son 400 o 500 euros, por ahí andará! Y vive! Una persona de [cuarenta y pico] años... que yo quiero, aunque tengo mis padres, yo quiero mi casa y quiero tener mi vida porque mis padres son mayores y porque quiero tener mi casa y porque me lo pide el cuerpo, lo necesito! Porque no lo he tenío, vaya, no lo he vivido!”
(E53)

Finalment, també les persones amb narrativa de canvi han aprofitat més les oportunitats de rehabilitació que ofereix la institució penitenciària. Es tracta de

persones que van interrompre el consum de drogues a partir de la seva darrera entrada a presó i que van aprofitar les oportunitats que se li oferien de participar en processos de deshabitació (programes de deshabitació dins de la presó o granges de deshabitació) i que ha permès a la majoria d'aquestes persones a accedir més endavant a programes de transició, acabant la condemna en tercer grau o en llibertat condicional.

La participació en aquests programes té un doble reflex en les narratives: d'una banda, contribueix a la construcció d'una nova identitat de la persona pel que fa referència a la identitat de drogodependent. Sent persones amb una llarga trajectòria amb les drogues, l'afirmació que han abandonat la dependència de les substàncies que més els han afectat resulta un element central de la identitat convencional que projecten. En segon lloc, el fet de tenir una vida activa a presó (participant en tallers professionalitzadors o de formació bàsica), ajuda que les persones puguin projectar una identitat convencional i a la vegada sembla augmentar el sentit d'agència de les persones, veient-se capaces de complir els seus objectius convencionals. Aquest sentit d'autoeficàcia és lògicament major quan gràcies a aquests programes de transició la persona ha aconseguit feina estable.

En canvi, els que tenen un discurs més proper a la persistència són principalment persones que durant la major part de la seva darrera estada a presó no s'han beneficiat dels programes de tractament, de formació i tallers i de transició esglaonada dels que han gaudit els altres entrevistats i que només al final de la seva condemna han gaudit d'un programa d'ajuda dels professionals per gestionar la seva sortida (ajuda a gestionar els subsidis, a contactar amb els serveis socials i de salut). Lògicament aquesta limitada participació en aquests programes fa que, malgrat que les persones puguin estar dins dels programes de manteniment amb metadona i no consumeixin altres drogues en el moment de l'entrevista, la seva capacitat de trencar amb el passat i de construir-se una identitat de persona no drogodependent i convencional sigui més difícil.

Resulta minoritària la situació de persones amb narrativa de persistència que han participat en aquests programes de tractament i de caràcter formatiu.

4.4. Perfil D. Migrants amb inici tardà de l'activitat delictiva

Els casos que conformen aquest perfil són persones de 26 i més anys, és a dir, que es troben en l'última etapa de la joventut o en edat adulta i que, com a denominador comú, han nascut fora de la UE, han emigrat a Catalunya en algun moment de la seva joventut i no tenen experiència delictiva prèvia a la seva estada a Catalunya. Tots ells tenen una entrada tardana a la delinqüència (no hi ha activitat delictiva abans dels 20 anys i, en molts dels casos, tampoc abans dels 30), fet que diferencia aquest perfil dels analitzats en els apartats anteriors.

4.4.1. Trajectòria vital

Entorn d'origen sense factors criminògens

Tots els casos analitzats d'aquest perfil han nascut fora de la UE (Magrib i, en un cas, a l'Orient Mitjà). L'origen socioeconòmic de les famílies és divers (classes mitjanes-baixes i treballadores, en alguns casos en situació de pobresa).

La unitat familiar a la infantesa és la nuclear, amb les figures de pares i diversos germans (el nombre de germans va des de quatre en el menor cas, fins a dotze en el major); les excepcions a aquest patró són puntuals i corresponen a casos on el pare és mort o ha migrat prèviament i ajuda a la família amb remeses. Excepte en un cas on hi ha hagut maltractaments per part del pare, en la resta no s'han identificat antecedents delictius a la família i la vida familiar durant la infantesa no és vista com una realitat problemàtica. Tampoc es detecten factors criminògens al barri o entorn més proper al país d'origen. En aquest context, la condemna de presó és rebuda amb estupor en l'entorn més proper:

“... en mi familia nunca... he tenido ninguno que ha estado detenido ni nada, pues que haya una noticia así, bum!, y soy mayor de... de mis hermanos, claro, el mayor de mis hermanos... y a la familia pues...”
(E143)

La situació amb relació als estudis és diversa: mentre que un entrevistat no va ser escolaritzat, la situació més habitual és haver completat estudis primaris o secundaris, i en algun cas es van iniciar estudis universitaris. Els motius pels quals es deixa d'estudiar són també diversos, com ara la manca de recursos econòmics, la incorporació al mercat de treball, la decisió d'emigrar o la inestabilitat política al país.

El fet migratori com a element definitori de la trajectòria

Com s'ha dit, és el procés migratori el que caracteritza aquest perfil. Des de la perspectiva de la major part dels entrevistats, aquest és vist com el fet més significatiu de la seva vida juntament amb la condemna de presó. Es tracta d'un punt d'inflexió vist negativament en dos sentits. D'una banda, pel propi dol migratori i per la situació de desigualtat en què es troba l'immigrant:

"... sabes lo que hay, no tienes papeles, eres inmigrante, te comes toda la historia de este mundo, que tiene, y... sufrimiento" (E59)

De l'altra, perquè en molts casos hi ha una visió tràgica del que ha comportat la migració. Tot i que només en un cas es manifesta de forma explícita, en altres es dedueix que no s'hauria acabat a la presó si no hi hagués hagut migració.

"... ahora sí que [me] he dado cuenta de lo que me decía mi padre, entiendes? Que no quería un hijo aquí y llevaba razón, entiendes?"
(E60)

Tots els entrevistats emigren joves (tres casos essent menors d'edat, els altres entre els 19 i els 32 anys) i s'han establert a Catalunya com a destinació inicial i principal (al marge de primeres destinacions de trànsit i de desplaçaments puntuals a altres zones de la península o de la resta de la UE per motius laborals).

La motivació socioeconòmica de l'emigració és clara en la majoria dels entrevistats, que vénen "a buscar la vida, trabajar" (E1) com a estratègia de

mobilitat ascendent, emmirallada sovint en experiències properes. De fet, en molts casos són diversos germans de la mateixa família els que han emigrat, en diferents moments, a Catalunya; en altres, es fa referència a parents o coneguts:

“... veíamos gente que bajando... de vacaciones, en nuestro pueblo, uno viene de por ahí, de por ahí, pues tienes ((un ansia)), yo quiero ver también qué hay ahí. Voy a ver lo que hay ahí, no? Otro mundo, conocer más gente... o mejor ahí... buscar un trabajo y ganaré bien ayudar a mi familia, para ayudar a mí mismo, y hacer una familia, conocer gente, no?” (E360)

Amb tot, en alguns casos es fa referència a motius sociopolítics (com en el cas de l'Argèlia dels anys noranta, i també al cansament per la corrupció de la vida econòmica i política al Marroc).

Tots els entrevistats viatgen sols a Catalunya (tot i que alguns tenen parella al país d'origen, amb intenció de reagrupar-se posteriorment) i, en arribar, van a viure amb parents (en alguns casos) o bé en pisos compartits (en altres); només un dels entrevistats va ingressar en un centre de protecció de menors entre els 14 i 16 anys, del qual en fa una bona valoració:

“... me han ayudado mucho de verdad. Bueno, primero, estaba yo ((cogido)) muy bien, en el centro, durmiendo, bajo techo, comiendo, el segundo, papeles, tercero, te enseñan un oficio que es de soldador y me ha portao muy bien. Yo siempre digo lo agradezco mucho porque lo que hacen... es muy bueno” (E70)

Majoritàriament, la xarxa primària a l'arribar a Catalunya no és delictiva.

Precarietat laboral i atur a Catalunya

Excepte aquells que arriben a Catalunya més joves, la resta ha iniciat la vida laboral al país d'origen. Una vegada són a destí, en tots els casos hi ha hagut una etapa d'inserció i trajectòria laboral prèvia a l'activitat delictiva. Majoritàriament es tracta de trajectòries caracteritzades per la baixa qualificació, la mobilitat geogràfica i la inestabilitat dels llocs de treball ocupats.

Si bé en alguns casos s'han tingut feines estables, el més habitual és compaginar períodes d'ocupació amb períodes d'atur:

”Se puede trabajar... dos meses...un mes, te quedas una semana sin trabajo, te vuelves a trabajar y... se puede durar dos años eso, pero trabajar no trabajas cada día.” (E187)

Aquesta dinàmica es veu agreujada per la contractació irregular, associada a vegades a l'absència de permisos de residència. L'explotació laboral és viscuda, en ocasions, amb indignació però resignació, com si fos part de la condició immigrant:

“[era un trabajo] de negro. No me pagan seguro ni nada. Cuando me doy cuenta yo, joder, tengo que renovar mis papeles y he trabajado tantos años de negro ahora me van a pedir la Seguridad Social que he cotizado, era tonto, no? (...) Te acostumbras... en este trabajo, ya te olvidas de cotizarte, no?” (E360)

De fet, en un dels casos la delinqüència és argumentada com una resposta davant d'aquesta situació d'explotació:

“Eh... caí aquí por eso, por... sí, porque... porque esto, porque toqué el tema ese, el...fue a... a probar. A probar a ver si sale bien y me quedo con algo que, en el que... que pueda vivir o montarme primer paso, no?, O... la base, no? Para poder hacer, trabajar yo mismo y que no me exploten estos que me están chupando sin... sin Seguridad Social, sin nada. (E206)

El ventall de feines realitzades és molt divers, amb el denominador comú de la baixa qualificació, i comprèn des del sector primari (temporers agrícoles, pesca), fàbriques (operaris a peu de màquina), construcció (peonatge), comerços i restauració (mercats, supermercats, bars, venda ambulant) i altres serveis (cura de persones grans, neteja), així com també petits treballs d'autònom dedicats a les reparacions domèstiques.

En alguns casos, hi ha alguna ocupació que ha jugat un paper més central que altres al llarg de la trajectòria laboral i que confereix una identitat professional a l'entrevistat. En d'altres, la diversitat de sectors i ocupacions és percebuda com un recurs que afavoreix l'ocupabilitat:

“Sé de todo, hice de todo: fábrica, de torero, de montador del palé, de ayudante a la cocina, de camarero, de gasolinero, de limpiador y soldador, cargador de tanques de gasolina, mecánico.” (E60)

Un cas particular d'èxit en les trajectòries laborals d'aquest perfil el representa un treballador de la construcció que, després de gairebé 20 anys de trajectòria laboral a Catalunya, acaba creant la seva pròpia empresa. El projecte professional es veu truncat sobtadament per la detenció i posterior condemna de presó per un delictes no reconegut.

Trajectòries delictives i penitenciàries diferents dels altres perfils

Poden distingir-se dos patrons diferents pel que fa a la relació dels entrevistats amb la delinqüència. Tant un com l'altre, però, es caracteritzen pel seu inici tardà i contrasten, en aquest sentit, amb les trajectòries delictives observades en altres perfils.

En una part dels entrevistats s'identifica únicament una participació puntual en un fet delictiu (bàsicament de venda de drogues) anys després del fet migratori, que causa immediatament la detenció i l'ingrés a presó.

“... llegué a valorar... no?, de... valorar estas propuestas de que siempre salen de vez en cuando de 'si quieres hacer eso hay un tío que conozco que hace el otro' y tal... 'si quieres (.) vete con él, no?', y... tal y cual 'puedes ((?)) esto con él, no?', fue así, fue así, y fue allá y... no me salió bien, salió mal. En vez de... no?, de ganar aquello si esto pues lo perdí, lo perdí todo.” (E206)

“...como escuchaba comentarios de tanto el mundo que pasaba, y pasaba, y la gente ganaba dinero pues yo... *yo estoy en un apuro*, si hay una salida, porque la verdad con el banco y con la abogada del banco no hubo manera y yo me veo... claro, no tenía otra. No, no veía otra salida, no, es que no había, no había, no había...” (E143)

En un altra part dels entrevistats, en canvi, hi ha una delinqüència continuada durant diversos anys que comença anys després de la migració (hi ha un temps a Catalunya sense activitat delictiva) i que desemboca finalment en detenció i condemna a presó. Es tracta especialment de furts i robatoris al carrer –a vegades combinats amb venda de drogues– els quals s'hi arriba progressivament.

"Para ir a buscar trabajo durante un mes o mes y medio pa conseguirlo, entonces te levantas a las siete, *la primera cosa que necesitas desayunar* (...), entonces, si no estás desayunado y no tienes una tarjeta de diez viajes no puedes buscar trabajo. Bueno, empezamos... a la primera fase, tenemos que colar en el tren, que es un delito, para ir a buscar trabajo. Cuélate en esto, cuélate en lo otro, por mala suerte te pillan, te dan una multa por aquí, una por allá, *ya empiezas a ensuciarte*. (...) Bueno, pues... y a lo largo del tiempo pues no tienes... empiezas a sentarte en el parque con algunos que conoces, algunos no, uno hace un trapicheito, uno hace... robos, uno hace tal, entonces son malas compañías, te empiezas a andar con este a ver si saco... dos mil o tres mil pesetas pa mañana, y esto con el tiempo ya... se... te puede pegar a ti mismo, no?, ya entonces ya... tus colegas, tienes que ir a buscar la vida solo, a buscar lo que sea, un día te quedas con hambre... (...) tienes que entrar a un super y pam, a robar lo mínimo, una lata de atún, tomate, y tu estómago callao, entonces... en el sentimiento dentro tu sabes que es malo lo que estás haciendo, pero el estómago pide, y tu no tienes, *tienes que hacerlo, tienes que aceptar hacerlo*, lo comes, no a gusto, pero tienes que comerlo. Un día te pillan y te echan, te pones colorao... y un día sí, un día otro, no? Bueno... con el tiempo pues, mira... pfff... pasaron muchos años asín, no? He encontrado muchos trabajos también de negro, porque no tenía DNI, no? (...) Con el tiempo (...) pues nos echan: 'hombre, bueno, cuando... os necesitamos... ya estamos en contacto', ya no llaman más, y el dinero que has ahorrado un poquillo cada mes ya empiezan a... te quedas sin pelás, entonces vuelves a lo mismo *porque solo sabes eso*." (E360)

En aquest segon patró és comú que els entrevistats es trobin immersos en entorns on poden consumir-se drogues (com alcohol, haixix, cocaïna) en contextos de lleure i on les pràctiques delictives són habituals:

"Muchos compañeros/amigos hacían lo mismo? Muchos? Pffff muchos! Era lo normal, era lo común? Normal, ahí no hay trabajo, ahí sólo hay eso! Tráfico de drogas, eso es lo que hay! Si una persona está residente ahí, pues trafica! Todo el mundo lo sabe: jueces, comisarios, de todo, el gobierno ya lo sabe todo; todo el mundo que está ahí está traficando!" (E60)

Si bé alguns entrevistats han consumit drogues en alguna etapa anterior, la situació actual és majoritàriament de no consum (de fet, cap d'ells ha seguit ni segueix programes de tractament d'addiccions als centres penitenciaris). Amb tot, en alguns casos es fa referència a un consum habitual d'alcohol o haixix, i en un d'ells es planteja l'addicció com a problema i la necessitat de deixar el

consum per no poder assumir-ne el cost: “ojalá pueda dejarlo porque como no hay” (E280).

Pel que fa al context i relació dels entrevistats amb l'inici de l'activitat delictiva, una part dels entrevistats manifesten no haver participat directament en el fet objecte de condemna, sinó tenir merament un vincle (veïnal, amical o convivencial) amb els seus autors:

“...vivo con tres... primos, en [Barcelona] y ellos venden droga [somriu], venden chocolate y venden eso y... yo comí cuatro años por la cara” (E1)

“... aquello que no sabes, o vas botellón, hay un problema con la policía, se vienen, se escapan, tu no sabes nada, te pillan, detienes, se escapan yo no sé porque escapan, si no saben quien es, yo no tengo nada que ver” (E280)

Entre aquells entrevistats que manifesten haver participat directament en l'activitat delictiva, l'explicació més habitual és la necessitat econòmica derivada de:

a) la manca d'ocupació que impedeix cobrir els mínims de subsistència:

“... yo trabajo, busco la vida, ahí, a veces cuando viene dos cosas difícil yo voy a robar y... esas cosas que... hay veces... No soy un ladrón... que roba cada día, y tiene provecho para robar y mandar, no, *yo cuando necesito robo*. (...) ... cuando termina este dinero trabajando, si no hay (...). Si tengo mil euros, hasta que no acaba mil euros...” (E59).

b) dificultats extraordinàries de l'entrevistat o de la família d'origen;

“El motivo, para decirte la verdad, como se llama, te acuerdas en ((?)), hubo un terremoto/ (...) Y ahí ya cuando yo empecé a delinquir porque... bueno, murieron mucha gente... se ((cayeron)) muchas casas... Y nuestra casa, que era de primera planta pero tiene... como se llama, la... como se dice...Tiene...Se movieron grietas pero la casa está en peligro pero... yo necesitaba dinero urgente. Y mi padre no tenía papeles todavía aquí, un día trabajo, un día no... (...) Entonces yo empecé a vender drogas.” (E70)

La conceptualització de la delinqüència com una activitat orientada al lucre i alternativa a la baixa qualitat de l'ocupació és, en aquest perfil, minoritària.

Si la població entrevistada en aquest perfil presenta especificitats respecte a la relació amb la delinqüència, també hi ha dues diferències importants amb els perfils anteriors pel que fa a la trajectòria penitenciària. En primer lloc, en la quasi totalitat dels casos es tracta del primer i únic ingrés (només en un cas hi ha hagut una condemna prèvia a l'actual). En segon lloc, l'edat del primer ingrés és elevada en comparació amb els altres perfils analitzats: tots són a partir dels 23 anys, i en la meitat dels casos analitzats superior als 30 anys.

4.4.2. Factors transicionals

Intervenció penitenciària

En tant que no es tracta d'un perfil on s'identifiquin addiccions a drogues ni altres problemes de salut, no hi ha referències a programes o tractaments mèdics als centres penitenciaris.

En canvi, sí que sembla molt rellevant la participació en activitats formatives i laborals. De fet, tots els entrevistats han fet formació ocupacional (en matèries com soldadura, fusteria, manipulació d'aliments i hoteleria, riscos laborals) i, en alguns casos, idiomes (castellà i/o català, també anglès en algun cas). La participació en activitats remunerades (siguin tallers a la presó o activitats externes com la neteja de boscos o altres serveis) és també molt habitual.

Les activitats formatives són vistes per la majoria dels entrevistats com un instrument per trencar la monotonia diària (alternativa a estar-se al pati del centre), i són seguides fins i tot per entrevistats que es troben en règim obert i no tenen feina fora (ja que el fet de sortir del centre i tornar al vespre els pot suposar un cost important en transport i manutenció).

“... si a ti te dan la posibilidad de salir de aquí en vez de estar entre cuatro paredes... sales a las 8, allí hay un autocar que te espera para llevarte a la escuela y la escuela te... entras, lo primero que haces si quieres tomarte un café, un zumo y sentarte al... frente al ordenador para aprender como se maneja... y conocimiento de otras cosas, no?, hombre esto se tiene que valorar bien, no?, para mí, que me gustaba un montón.” (E206)

En segon lloc, es considera que en aquestes activitats s'obté d'un aprenentatge o, si més no, una credencial potencialment útil en el mercat de treball. Aquest discurs és més present en els casos en què la narrativa de canvi és més intensa:

“... la oportunidad de hacerla, muchas cosas, muchísimas cosas, aprender... estudiar... yo en la calle no pensaba voy a sacar un título de cocina, lo saqué dentro de la cárcel. Otro título eh... la escuela, el inglés, no sabía ni una letra, saqué un título en inglés ahí, básico, pero un título.” (E143)

En menor mesura, es destaca que la participació en activitats és un instrument per obtenir permisos i, en el cas de les activitats remunerades, a més de l'aprenentatge derivat de l'experiència cal sumar-hi la contraprestació econòmica que suposa als interns, si bé majoritàriament són considerades molt mal pagades:

“Como decirte... aquí, esclavitud, entiendes? **Se paga muy poco.** No se paga... chupar la sangre a la gente, y te roban, qué voy a decirte, hay talleres que están muy mal! Pillas al tío robándote y no puedes hacer nada porque es el encargo, entiendes? He sufrido mucho pero qué vamos a hacer? Lo que ha pasao ha pasao!” (E60)

La percepció dels professionals és variable també segons la narrativa. En alguns casos se'n fan referències molt positives i se'n destaca la seva implicació:

"Si no fuera por ellos, tampoco la mayoría no saldríamos de allí! Si no fuera por educadores, psicólogos y todo estos no salimos! Trabajan demasiao" (E305)

[respecte al professorat] “... los mejores maestros que he visto yo están en Cuatre Camins, te ayudan, te apoyan, te dan... esperanzas, para no agobiarte, a veces cuando necesitas algo y no... está ahí dentro te lo pueden traer, por ejemplo, unos rotuladores para pintar unos dibujitos pa tus hijos, te lo traen de su bolsillo, es una gente...” (E360)

Una percepció que contrasta, però, amb la realitzada en aquells casos més propers a un discurs de persistència:

“Esa gente solo quiere que vuelva, para que trabajen, sino qué trabajo van a tener? De verdad! Esa gente...escucha [en veu baixa, i aconstant-

se a l'entrevistador] esa gente dan oportunidades de salir, eso de los derechos, los dan, a quién? A quien va a meter la pata fuera! Una persona sana, que no está enganchada prefieren quedársela aquí y vi un motón de gente que ni salen ni nada!" (E60)

"No me ayuda ninguno. Hay gente que entran, por ejemplo, está condenado cinco años, pasa un año y medio y ya tiene su permiso [entrevistador assenteix]. Ese lo ayudaron, educadores, psicólogos, no lo sé. Y a mi no me ayudaron de nada. Sólo Dios que me ayuda [somriu]. Nadie bueno. Educadores..." (E1)

Finalment, cal considerar el fet penitenciari en si mateix i el seu impacte en la persona. Tots els casos analitzats en aquest perfil són persones que han crescut en entorns no criminògens, que han tingut un contacte tardà amb la delinqüència i que han ingressat per primera vegada a la presó. El patiment de la presó que, d'una o altra manera, apareix en totes les entrevistes realitzades en aquesta recerca es concreta aquí, sovint, en termes de distància respecte als altres interns i de les conseqüències que això implica:

"Tu tiene causas por tonterías, te meten con criminales, gente que no tiene ni corazón para sentir. Si uno sales de aquí bien, limpio y bien, entonces 'gracias Dios, gracias Dios, bien, salgo con cabeza limpia'." (E59)

Vincles a Catalunya i al país d'origen

El fet migratori comporta el debilitament –que no pèrdua– dels vincles existents al país d'origen, i la possible construcció de nous vincles a la societat de destí. En aquest sentit, distingirem entre, d'una banda, l'existència de vincles a Catalunya i, de l'altra, la permanència dels vincles amb la comunitat d'origen.

Respecte als vincles existents a Catalunya, aquests s'observen únicament entre aquells entrevistats que tenen parella estable a la sortida. Aquesta és la situació de dos dels casos analitzats, amb parella i fills. En ambdós, tant la relació de parella com la paternitat és prèvia a l'ingrés a presó, si bé en un entrevistat és prèvia a la migració (parella en país d'origen, amb posterior reagrupament), mentre que en l'altre és posterior (però prèvia al judici i ingrés a presó). Aquests dos casos assumeixen la responsabilitat cap a la parella com un retorn al seu suport durant la condemna:

“... me ha apoyado en esta condena... yo la he apoyado también cuando estaba en la calle, todo lo que pillaba pa ella y pa mis hijos... yo trabajaba en talleres y yo ganaba dos duros, y ustedes lo saben, y lo repartía... Gano 150 euros pues 70 para mi trabajo, 70 lo mando.” (E206)

En aquest context, els fills tenen un paper cabdal com a vincle (responsabilització i implicació dels pares en la seva cura i educació), de manera que són ells qui més acaben exercint una funció de control informal cap a les accions dels seus pares:

“Porque para ir a la misma, una cartera por allá y una cartera por allá y cada vez estás en calabozos tres días... con hambre con esto y... estoy poniendo mayor, mis hijos ya saben qué es un policía, calabozo, la cárcel, no?, entonces ya no... *no creo que voy a... a hacer lo mismo de antes*, porque 5 años atrás tenía 24 o 23 años y medio, ahora tengo 29 y medio pues... imagínatelo, sabes? Tu hija cuando... pfff... yo qué sé, tiene ahora 6 años casi, sé que significa la cárcel, sé que significa eso, a veces paseamos por el barrio y ve la policía cogiendo alguien en el suelo, borracho, y dice ‘mira papa, no sé qué...’. Entonces imagínate que te ve a ti, en la misma situación, entonces ya es cuando tu corazón...” (E360)

En alguns casos, parelles projectades en el futur (com un entrevistat que té aparaulat el casament amb una familiar del país d’origen) o relacions passades que s’han trencat però que desaproven la relació amb la delinqüència, poden tenir efectes similars als dels vincles de parella existents, tot i que de forma molt més feble:

[referint-se a una parella anterior] “... ella... no, no, no... pfff... es una chica... dice, si robas otra vez te.... voy a pelear contigo (...) ella es una buena persona, *muy buena persona*, su corazón muy bueno. Siempre me dice, tu... tienes muchos ((puntos)), puedes estudiar, puedes trabajar... yo te ayudo en papeles que te debo... hasta hace eso, siempre digo, uno ha visto cosas en la vida como en la juventud, este da una ((licencia que hacemos)) a vivir lo malo un poco, sabes?, quería aprovechar un poco de poco y... ha salido mal la jugada. Esto es la problema que tengo yo. Quería aprovechar un poco de esto, un poco de esto, y luego no puedes saber todo [riu]. Luego la he aprendido la lección ((?))” (E59)

En molts altres casos, però, les relacions passades de parella no han frenat l’activitat delictiva i actualment no representen cap vincle ni suport. Aquesta circumstància semblaria recolzar la hipòtesi que, en aquest perfil, la relació

amb una parella que desaprova l'activitat delictiva no és, en primera instància, un element de protecció davant d'aquesta pràctica.

Més enllà dels casos en què hi ha una relació de parella, molts dels entrevistats tenen germans o cosins a Catalunya sense cap relació amb la delinqüència i que, en major o menor grau, poden rebre el seu suport; el vincle, en canvi, és pràcticament inexistent:

“... familia tengo aquí pocos, un hermano que se marchó a (...), un par de tías, aquí... en Barcelona, sabes que son casadas, con hijos y tal, puedes ir a duchar o a lavar la ropa o a comer, pero... cada día, cada día es pesao, no? (...). Entonces no puedes vivir con ellos, un mes o dos, vale, a lo mejor... te duermes una noche o dos, pero de vez en cuando de noche escuchas palabrotas del marido, de la hija... depende, no?, tu te quedas enfermo, joder... va... ((?)), entonces, como decimos nosotros, si tu escuchas cosas y ((tu no aguantas así)) entonces ya... tu has comido tu corazón, no?, te coges la puerta y desapareces.” (E360)

Només un dels entrevistats té els pares residents a Catalunya. En aquest cas, a diferència d'altres familiars com germans o cosins, sí que es tracta d'una relació de la qual no només es rep suport (“no dejan de venir a verme... que traen peculio... otras cosas... bueno, mi familia mi apoyo”, E70) sinó on també es planteja la responsabilització d'un mateix envers el malestar de l'altre:

“... mi padre poniendo en esto, corriendo pa acá, pa allá por mí es... *me afecta muchísimo*. Me hace sentir mal. El problema es que la familia se... se sufre más que yo mismo, entiendes? Ya, eso es lo que te asusta, eso es lo que te molesta, no? Mi familia es... es lo que más sufre, mi madre que es diabética y... entiendes?, ya ha tenido bastantes sustos y...” (E70)

Aquesta vinculació amb els pares sembla confirmar-se fins i tot quan aquests es troben al país d'origen. Al capdavall, representen l'etapa premigratòria i, amb això, predelictiva i prepenitenciària i, en aquest sentit, tot i que sigui des de la distància, són un referent alternatiu a les vicissituds postmigratòries. Gairebé tots els entrevistats d'aquest perfil mantenen contacte telefònic regular amb els pares i desitgen viatjar el més aviat possible per retrobar-se amb ells. Aquesta visita té com a objectiu, d'una o altra manera, reparar el dany causat a la família després dels fets ocorreguts:

“... bajo a ver a mi familia, llevo muchos años sin verlos, ya. (...) Voy a bajar a ver a mi madre, a mi padre, están mayores, ya. Pido perdón a ellos y subo otra vez aquí, busco la vida, trabajar y... y ya está. (E59)

Amb això, el manteniment del vincle amb els pares és un factor en què es poden recolzar narratives de canvi:

“... encima estás... comprometido por los padres, que no vais a pasar lo mismo, el susto, tal... ausente dos años y pico y tal... muy duro... las hermanas, los hermanos... también la familia porque... ya te digo, lo pasé... muy bien ahí dentro, pero... cuando salí... Los que más sufren son la familia (...) para ellos la cárcel es uff, un castigo, frío.” (E143)

En el mateix sentit, pot observar-se com la manca de la figura materna és al·ludida com un factor que debilita la motivació per abandonar la delinqüència:

“Y yo cuando he salido, no vuelvo, no he salido para robar, no tengo motivos para robar, ((ni nada)). Yo tengo motivos mía, motivos mía, motivos de mi madre. Llevo mucho tiempo no la ves. Y cuando he salido me dicen mi madre está muerta no sé. Ahora no tengo a ninguno, estoy solo, sí tengo un hermano, tengo hermanas, tengo un padre, pero cada persona no sé... /” (E255)

Amb tot, no és gens clar que aquest vincle llunyà sigui determinant. Tot i ser present en bona part dels entrevistats, només en algun cas s'explicita que els pares exerceixin algun tipus de control cap als entrevistats:

“Mi padre siempre machaca, me machaca. Pa que haces esto, lo otro... no tienes... dinero, pues pedir, no robar, pedir, pide una moneda o... pide de comer, pero no haces esto, lo otro, siempre me da consejos. Y la madre, pues siempre que la llamo pues llora, sabes que las madres... son cariñosas, siempre llora: ay hijo mío qué has hecho, porque esto, lo otro... nada más.” (E360)

Finalment, cal assenyalar que, a diferència d'altres perfils i amb excepció de l'entrevistat que té el seu pare a Catalunya, el vincle amb els pares no comporta el seu suport material/econòmic en el procés de transició (en alguns casos, fins i tot són els entrevistats qui, quan poden, envien diners a la família d'origen).

Suports i xarxes personals: família i amistats

En les entrevistes realitzades a aquest perfil s'identifiquen diverses fonts de suport derivades de les xarxes personals: la parella, la família d'origen i la xarxa amical/veïnal.

La relació de parella, com s'ha dit, és present en pocs dels casos analitzats. Es tracta de parelles amb fills, que funcionen com a unitat convivencial i econòmica i per a les quals la prioritat és obtenir els recursos necessaris per al manteniment familiar:

“... cuando... fui a a pagar lo mío pues ella sí que... tuvo que... **Tuvo que encontrar...** Que encontrar un poquillo, sí, mucho, entonces sí, para poder con los niños... Y... de vez en cuando, mandarme... por lo menos para comprar... para afeitarme, no?, de vez en cuando. Y así fue.” (E206)

“... gracias a Dios tenemos piso, ni barato ni caro, pues... con lo que gano yo con el CIRE, pues lo que gana ella de... una ayuda y entre un PIRMI pues lo mantenemos el piso, lo pagamos, nuestras responsabilidades, no?, el agua, el gas, los comedores de los niños y eso.” (E360)

Quan no hi ha una relació de parella o una independència econòmica de l'entrevistat, la principal font de suport passa a ser la família d'origen resident a Catalunya. Com hem dit, aquestes relacions familiars no operen com a vincle o ho fan de manera molt feble però, en canvi, representen un ajut sigui en termes d'intermediació laboral o d'habitatge i manutenció:

“... tengo un primo que está de encargado en una empresa que dice que me va a colocar cuando cumpla” (E60)

“... mi familia me ayuda, mi hermano trabaja, vivo con ellos, me ayudan, la comida, porque... que va a comer uno comen dos, y ahí la comida y todo.” (E187)

En aquest context, una qüestió que es planteja és el pes que el suport familiar pot tenir com a recolzament al desistiment. Els casos en què és el suport principal, aquest és plantejat com un factor fonamental per no tornar a delinquir:

“... no no voy a... yo voy a buscar la vida, como tengo hermanos aquí, gracias a Dios, muy buenos, estan trabajando, no me va a faltar de nada también.” (E280)

No obstant això, cal tenir en compte que en el passat hi ha hagut activitat delictiva tot i l'existència d'aquests suports. L'explicació a aquesta circumstància podria trobar-se en què el suport familiar és concebut bàsicament com un recurs puntual de transició (com, per exemple, quan s'arriba al país o quan es surt de la presó), però insuficient per si mateix per assolir els objectius del projecte migratori:

“... como los últimos años la cosa estaba muy... floja pues la faena ya ha bajao y el hecho de... de que... necesitas muchas cosas pues... una persona con 28 o 30 años pues... se quiera independizar también de la familia, y... bueno, necesitaba, necesitaba”. (E143)

“... cuando llegas aquí la familia primero la familia te ayuda, cuando... al poquito de estar aquí te ayudan, sabes cuando entras, cuando sales, ya está, cuando no te van a ayudar toda la vida.” (E280)

La següent font de suport és la xarxa amical/veïnal. D'una banda, aquesta sembla ser important per a l'accés a l'habitatge en aquells entrevistats que no tenen aquesta necessitat coberta pels suports anteriors:

. “... nosotros alquilamos habitaciones, entiendes? Puedo coger una habitación, una cama, lo que sea! Es lo que hay! Entre los marroquíes hay casa así, entiendes?” (E60)

De l'altra, i més àmpliament, la xarxa amical i de barri és font de circulació d'informació i, per tant, possible via a explorar per a l'ansiosa inserció laboral. En el millor dels casos, es fan mencions a possibilitats concretes d'inserció; més habitualment, però, el que apareix és la referència genèrica a les amistats com a canals d'inserció.

“... tengo un amigo ahí que se dedica a la... a la... como se llama eso, la campaña de recogida de frutas, no?, de las manzanas y melocotón y eso, y he hablado varias veces con él, a través del teléfono, no?, y me dice que: si quieres vente pa aquí. Contratos sí que hay, contrato te hacen contrato y te dan alojamiento dentro de aquí, una casa grande tal y cual, pues.” (E206)

“... yo conozco un bar ahí, me conoce bien, y sentao ahí, y si viene alguien preguntan por un trabajador o algo, porque a veces viene la gente... tiene que trabajar con él sin papeles, dos días, tres días o cuatro días (...) ... las empresas, fabricas y eso vienen y... si hay algún trabajo me avisan” (E187)

La xarxa amical –formada primordialment per paisans– és, doncs, una font de suport que sembla especialment important en aquelles persones en situació més feble –sense altres tipus de suport. Amb tot, i paradoxalment, és també una font de suports il·lícits que els entrevistats afirmen rebutjar:

“si vas... a la calle no... no te das cuenta, te vienes otra vez con la gente... tiene que... gente malo...” (E187)

“*Voy a cambiar la vida de nuevo* [entrevistador assenteix]. No voy a vivir con la gente. Vivo solo... como en mi casa solo, y no pienso volver a cárcel.” (E1)

És per això que un dels entrevistats planteja canviar de país com a via de ruptura amb l’entorn de carrer:

“Estoy sin trabajo, he conocido mucha gente de este sector, no quiero saber nada de ellos, claro, eh... respecto al tema/ (...). Pero claro, estando aquí sin trabajo, te pueden meter en cualquier apuro, tentación, eh... aunque no quieres pero está ahí. O sea, no... no... o sea, yo quiero evitar lo máximo posible lo que... yo no me ajunto con esa gente pero claro, hay llamadas, teléfono, te pueden poner esto con esto y ya estás metido, sin querer, te metes sin querer, con estas cosas te puedes meter sin querer. Estás con un amigo, a uno le gusta estar sentao contigo en el coche, oye vamos a dar una vuelta... lo conoces, pero no te va a decir que lleva algo. Un control rutinario o lo que sea... ((?)) y eso no lo quiero pasar ya. Por eso yo quiero cambiar de país.” (E143)

Situació legal i perspectives laborals

Com en altres perfils, la font de suport més preuada pels entrevistats és l’ocupació, però en aquest perfil passa a ser encara més important per la feblesa o absència d’altres suports (fins i tot els casos que conviuen en parella, aquesta està ocupada de forma precària i parcial, o bé és beneficiària temporal de prestacions socials).

Amb tot, la situació laboral en aquest perfil d’entrevistats és indissociable de la seva situació legal a Espanya. A més d’implicar situacions objectives desiguals

amb relació a les possibilitats d'inserció laboral, aquesta situació també sembla tenir uns efectes importants en la percepció d'autoeficàcia.

La major part dels entrevistats tenen regularitzada la seva situació a Espanya. Els que porten més anys de residència han obtingut nacionalitat espanyola o tenen permís de residència de llarga durada, que estan en possibilitats de renovar malgrat els antecedents penals. D'aquests, un dels entrevistats té un contracte laboral a la sortida (en el moment de l'entrevista es troba en situació de llibertat condicional i ja treballant), un altre està ocupat sense contracte però gestionant permisos per desplaçar-se a treballar a un altre país de la UE, i un altre compta amb tres possibilitats concretes d'inserció. Altres tenen el desig de trobar feina i, en el millor dels casos, algunes idees generals sobre els sectors i els canals on podrien dirigir-se, però sense cap perspectiva concreta en l'horitzó en un context d'alt atur.

La situació dels que acaben la condemna sense tenir regularitzada la seva situació a Espanya és ben diferent, ja que han d'esperar a la cancel·lació dels antecedents penals per poder sol·licitar novament el permís de residència. En absència de vincles familiars a Espanya aquesta situació pot ser, a més, motiu d'expulsió. Tot i que aquest fet és percebut com un obstacle fonamental per a la inserció laboral, en cap cas es planteja un eventual retorn al país d'origen:

“... el problema los papeles, los papeles no... no me renovan, eso es la problema, pero yo trabajo, con papeles busco trabajo. Si no hay trabajo aquí voy a buscar en Lleida, estás en Lleida cuando hay... temporada, tener que trabajar ahí dos meses, tres meses, hay que correr, hay... fresa en Huelva, vas a Huelva, pero sin papeles no puedes hacer nada. (...) ¿A dónde te vas?, te viene la policía, papeles y eso... No como... si tienes papeles, si tienes papeles puedes trabajar.” (E187)

Si a tot això s'hi afegeix l'escàs suport familiar –com s'ha assenyalat en apartats anteriors–, el context de crisi d'ocupació i l'absència d'entitats comunitàries de suport (no s'han identificat en cap de les entrevistes) l'escenari a la sortida sembla bastant complicat per aquesta part d'entrevistats, fet que té la seva traducció en un discurs amb baixa autoeficàcia (alta percepció

d'obstacles, baix control de la situació i impossibilitat de definir estratègies orientades a assolir el projecte convencional a Catalunya).

4.4.3. Narratives

A diferència dels altres perfils, en aquest no hem identificat persones que manifestin sentir-se vinculades a l'activitat delictiva. Sembla rellevant tenir en compte, en aquest sentit, l'absència d'un passat i un entorn delictiu en l'etapa premigratòria, de manera que la presó és vista en primera instància com a realitat aliena:

“... en mis 32 años entonces nunca pisé la comisaría, pues imagínate una persona... que te caiga una cosa así encima de repente nunca... nunca estoy en un calabozo, nunca he conocido a un guardia civil que me detiene, bueno claro, en los controles normales sí en los 10 años que estuve aquí, los papeles, tal, alguna pelea así por encima y tal, pero es lo que es detención, juzgado, bueno... era muy grande para mi (.) sobretodo los primeros días, los primeros meses, muy difícil, muy difícil.”
(E143)

En tots els casos hi ha, en major o menor grau, un distanciament amb els fets que els han portat a la presó i un desig d'assolir objectius convencionals, mentre que la percepció d'obstacles per aconseguir-los és alta en tots els entrevistats. D'aquesta manera, les narratives no es troben tant polaritzades com en els altres perfils; no obstant això, difereixen entre elles segons si els entrevistats concreten un projecte de vida convencional i en la definició d'estratègies per assolir-lo.²³

²³ Una reflexió específica fa referència als casos que no reconeixen la seva participació en el delictes objecte de condemna i que, per la seva particularitat, hem tractat separatament en aquesta part de l'anàlisi: es tracta de dos entrevistats que atribueixen el delictes de venda de drogues pel qual han estat condemnats a les persones amb qui compartien habitatge. Aquí no hi ha, en sentit estricte, cap “canvi” respecte a una trajectòria o implicació delictiva que no ha existit o no es reconeix com a tal. Per tant, la pregunta a fer-se no és tant com es posicionen davant d'un suposat canvi, sinó quines són les conseqüències del període d'empresonament en les narratives de transició. Si bé no hi ha, pròpiament, una ruptura amb cap identitat delictiva prèvia ja que aquesta és inexistente, sí que hi ha un penediment respecte de les accions que van motivar la seva imputació (compartir pis amb altres persones) i una voluntat de reiniciar el projecte convencional. En ambdós casos, l'empresonament té clares conseqüències negatives en l'autoeficàcia (per estigmatització i perquè implica la pèrdua dels suports i vincles existents amb anterioritat).

Narratives de desistiment

Les narratives de desistiment estan caracteritzades per un distanciament amb la delinqüència, per plantejar un projecte de futur convencional, per la definició d'estratègies en aquesta direcció i per la confiança en el futur tot i la consciència dels obstacles existents.

Pel que fa al distanciament amb la delinqüència es planteja una ruptura que es caracteritza, sobretot, pel penediment (reconeixement del/s fet/s delictiu/s com a error):

“... y pa' conocer... la vida como es, como dicen todos, los... humanos todos cometemos un error, pero tenemos que conocerlo y no repetirlo, no? Eso es lo que espero. Espero no cometer más errores... y no ir de mala compañía y... y nada.” (E360)

Amb tot, en alguns entrevistats hi ha certa neutralització dels fets que els han portat a la presó. Aquesta neutralització sembla actuar com a desdramatització del passat i reforçant una identitat no delictiva:

“... hasta las maestras de la escuela nos... nos hicieron entender que nuestro delito, en mi caso también, mi delito, no tiene que avergonzarse (...) ... es verdad, que esa ha sido la primera vez, apuros, tal, necesidad... has hecho esto y a la cárcel, punto. No tenemos que avergonzarnos ni nada, no has robado a nadie, no has matado a nadie, no has violado a nadie, no has agredido a nadie. Y ya está, ha pasado esto, te lo ofrecieron, es un trabajo (...). Lo decidí yo, lo hice yo, lo tiene que comer yo, pues lo tiene que sacar yo [somriu] y así.” (E143)

Una segona característica de les narratives de canvi és la definició d'un projecte de vida convencional on hi ha ocupació i família (parella, fills).

“... los niños y la mujer ahí, la pequeña familia y bien tal, pues... es *la gloria para mí* [somriu]. ¿Aspiraciones? o... ¿sueños?, sí que tenemos todos, pero yo estaré, yo me conformo con esto, con si, si... si puedo yo aportar lo básico para mi... familia, pues, sobre todo en estos tiempos, no?, en estos tiempos que está la cosa muy mal.” (E206)

La tercera característica d'aquestes narratives és la responsabilització dels actors en el procés de transició. Si bé poques vegades els entrevistats reflexionen explícitament sobre la seva capacitat d'agència, les narratives que

hem situat aquí contrasten amb la resta perquè incorporen amb certa concreció una estratègia de transició orientada a la que és la principal prioritat: la inserció laboral (concreció de diverses ofertes d'inserció, formació, preparació i entrega de currículums):

“Sí, todos los días, pa salir en busca de faena, porque siempre he intentado trabajar, he trabajado y... he estado trabajando y ahora pues estoy... buscando trabajo y cursillos, estoy apuntado en varios cursillos” (E206)

“... no sé si volveré por aquí. De aquí de allí... tengo que estar unos 6 meses en [país UE], a partir de agosto, 6, son 6 meses me ofrecieron ese contrato con esa cocina, es restaurante de 6 meses al principio y no lo sé, si me lo pueden renovar pues me quedaré y si no pues volveré aquí otra vez.” (E143)

En el marc d'aquesta estratègia de cerca d'ocupació, els entrevistats mobilitzen recursos adquirits en el passat que entenen que milloren les seves possibilitats d'inserció i, per tant, autoeficàcia: experiència laboral, formació i credencials.

El punt anterior no implica que hi hagi una creença que el futur serà exitós gràcies a l'acció d'un mateix. De fet, la percepció d'obstacles és alta entre els entrevistats –i molt particularment els relatius a la dificultat d'inserció laboral en un context d'alt atur–; hi ha una consciència de la seva situació de debilitat al mercat de treball i de la manca de control sobre la inserció, i es reconeixen espais d'incertesa que els poden tornar a portar a l'activitat delictiva. Però, fins i tot en aquest context, hi ha cert optimisme que està recolzat en reivindicar la pròpia ocupabilitat, l'adaptabilitat a un ampli ventall d'ocupacions o la disposició a la mobilitat geogràfica:

“... yo tengo digamos salidas para buscar el trabajo, yo todos los sitios que voy dejo el currículum, presento la solicitud de trabajar siempre (...). Pero, yo veo que no hay futuro, que ((?)) no hay trabajo, aquí. Y ayúdame, usted, para que yo trabajo de momento tengo en [País UE], tengo un amigo ahí que se dedica a la... a la... como se llama eso, la campaña de recogida de frutas, no?” (E206)

“... hay mucha crisis... No hay, no hay faenas! Si vienen cinco ofertas y tienes 70 personas paraos (...). Pero bueno, yo creo que lo voy a conseguir.” (E360)

Narratives de persistència

Com en les narratives anteriors, en aquestes hi trobem un distanciament amb els fets que han desembocat en condemna a presó i un discurs de penediment ("he cogido un mal camino!", E60; "no hay que tocar... la gente, las cosas de los demás", E59), així com també certa neutralització sobre la qual es fonamenta una identitat no delictiva ("... a veces uno... si necesita pagar casa... o si necesita cosas, hacer cosas de su vida, eso... hacemos una cosa más... más sincera, no hacemos daño a la gente", E59).

Els elements que diferencien aquestes narratives de les anteriors són tres: els objectius convencionals s'expressen en forma d'ideal més que com a projecte, es manifesta una alta incertesa davant els obstacles identificats, i hi ha la percepció d'una baixa capacitat d'agència per revertir la situació.

En primer lloc, i respecte als objectius convencionals, a tots els entrevistats els és difícil visualitzar-se en el futur, la qual cosa és indicativa de la incertesa amb què veuen la transició. En aquest context, els objectius es plantegen més com un ideal abstracte que com un projecte concret, que en alguns casos sembla poc realista i sense relació amb la situació que els entrevistats tenen a la sortida:

"El día que tenga 40 normalmente yo tengo dos niños, si Dios quiere, buen trabajo. O negocio pequeño así de trabajo, para buscar la vida. Y una mujer, preciosa y maravillosa y... cariñosa... y ya está, y dos niños, y doy gracias a Dios, ((?)), siempre daba gracias a Dios. Mi pensamiento, sí?, creo yo. Sí, dos niños, y una mujer preciosa y que te quiere y ya está. Y... trabajo y... ((este es el objetivo))." (E59)

"... yo solo quiero hacer una familia, ya está, quiero vivir como vive la gente, me entiendes, iguales, no hay diferente, no quiero nada, quiero tranquilidad, quiero trabajo, quiero familia, [s'espolsa les mans], vivir como la gente iguales." (E255)

En segon lloc, els entrevistats perceben aquí obstacles importants per assolir les seves aspiracions convencionals: el primer i més important, com en les narratives de canvi, és la manca d'ocupació ("ya ves como están las cosas, están difíciles", E60). Tot i que alguns fan referència al suport de la xarxa

informal per trobar feina (“conozco mucha gente y llevo muchos años aquí”, E60) i estan disposats a la mobilitat geogràfica i a treballar en feines de baixa qualitat, als problemes de la inserció laboral cal afegir, en algun cas, la situació irregular a Espanya:

“... el problema los papeles, los papeles no... no me renovan, eso es la problema, pero yo trabajo, con papeles busco trabajo. Si no hay trabajo aquí voy a buscar en Lleida, estás en Lleida cuando hay... temporada, tener que trabajar ahí dos meses, tres meses, hay que correr, hay... fresa en Huelva, vas a Huelva, pero sin papeles no puedes hacer nada. (...) ¿A dónde te vas?, te viene la policía, papeles y eso... No como... si tienes papeles, si tienes papeles puedes trabajar.” (E187)

Els anys de condemna i la institucionalització que comporta és un element percebut també en alguns casos com un factor que minva l'autoeficàcia:

“Hay gente como yo y... hace más o menos de una situación, y ahora están bien, han arreglado sus vidas, pagan condena de una año, seis meses... La mala suerte mía ha entrado, bum!, muchos años, si fuera un año, salgo y arreglo mi vida, porque... porque no soy un chico esta gente que... que yo sé que puedo hacer ((buena vida)), casar, niños y... muy diferente, trabajar...” (E59)

“...muy difícil. Cuando sales de aquí... una persona cuando está fuera en la calle, puede ((decir)) primer día, dos días... muy difícil, me entiendes. Ya he cogido mucho... cosas aquí en la cárcel, dejao aquí... en la cárcel... mucho cosas.” (E255)

El resultat d'això és una feble confiança en el futur que contempla la possibilitat de tornar a la delinqüència o a la presó:

“Eso es lo que planteé, ya no quiero volver! Si con el tiempo ya me empuja a hacerlo, pfffff y no encuentro trabajo, es lo que hay!” (E60)

“Cuando te queda poco [de condena] como si fueras borracho ya levantado por la resaca, sabes? Estoy en el último mes, estoy mirando mundo por otra diferencia... mi cabeza está ahora, pum-pum, trabaja mucho, no duermo bien, pienso, pienso, todo esto de que estoy preocupado, y no, tu alma está preocupada y tus ojos está preocupados, todo cuerpo está... la máquina de tragedia hacer cosas, aquel día salen cosas nuevas, porque voy a salir (...) *Ningún fallo*. Un poco fallo y mira donde estoy. No hay que hacer ningún fallo.” (E59)

La tercera característica diferencial d'aquestes narratives fa referència a l'agència. En les narratives de canvi s'observava que els entrevistats es veien a

ells mateixos com a part activa del seu futur, a partir de recuperar i potenciar els recursos al seu abast en termes d'ocupabilitat i de definir estratègies de cerca de recursos i ocupació. En els casos que hem situat aquí aquest element també apareix en ocasions; en altres, però, el futur sembla quedar en mans de factors no controlables, com l'atzar, la voluntat divina o, senzillament, es planteja la inseguretats i la incapacitat per controlar el propi futur:

“... ya ves como están las cosas, están difíciles, pero...y cada uno ve su suerte, y eso es lo que creo yo, que también es suerte. Si tengo suerte pues podré trabajar.” (E60)

“¿Te preocupa volver a la prisión en un futuro? Muchísimo! Muchísimo, muchísimo. Ahora me preocupa muchísimo. Y si Dios quiere no vuelvo, si Dios quiere. (.) Si Dios quiere no vuelvo señorita, si Dios quiere no vuelvo. Voy a pensar.../ Me preocupa el primer año cuando salga, sí, porque si no hago ningún tontería en este año, ningún error, ya sigo adelante hasta los 40 bien. Si este, el año este que voy a salir ya vas a pasar muy difícil, creo yo, porque voy a salir ((?)), eso... **¿Y de qué depende?** ¿Ehm? **¿De qué depende?** De la buena suerte, de [que] la vida me de un poco la cara, no me de la espalda, como siempre, creo yo. (E59)

Això es tradueix en què, a diferència dels casos anteriors, no es defineix una estratègia orientada a assolir els objectius convencionals (inserció laboral com a objectiu primordial en tots els casos), sinó únicament a evitar la delinqüència, com la intenció de no relacionar-se amb entorns criminògens o de no acceptar potencials oferiments a participar en fets delictius.

4.4.4. Trajectòria, cicle de vida, factors transicionals i narratives

Vinculació entre la trajectòria passada i la narrativa

Les diferències en les trajectòries d'aquest perfil permeten identificar alguns elements que interactuen amb les narratives dels entrevistats. Com a factors més associats a les narratives de canvi destaquen especialment la intensitat de l'experiència laboral anterior (com a font d'identitat i autoeficàcia) i si hi ha un període significatiu de temps vivint a Catalunya sense vincles amb l'activitat delictiva.

En general es fan poques referències al passat premigratori, però en els casos en què apareix es fa en positiu i destacant l'entorn no delictiu en què han crescut les persones. Més que ser un factor que possibiliti una posterior ruptura amb la delinqüència, és un context que permet comprendre que els entrevistats mai s'hi hagin vist identificats. Aquesta situació però, és general en tots els entrevistats i, per tant, no explica les diferències entre narratives.

Gairebé tots els entrevistats d'aquest perfil tenen una trajectòria laboral no qualificada i molt inestable, però intensa. L'experiència anterior, unida a l'altíssima disponibilitat per treballar en un ampli ventall d'ocupacions i, en molts casos, a la mobilitat geogràfica, fa que vegin el seu passat laboral com un recurs que, d'una banda, atorga identitat com a treballador i, de l'altra, autoeficàcia. Aquest element és més present entre entrevistats amb més anys d'activitat laboral.

També trobem, en narratives més properes al desistiment, el fet d'haver tingut una llarga trajectòria no delictiva a Catalunya (amb relació a l'etapa en què s'han comès delictes), de manera que l'entrevistat té com a referència una etapa en què ha pogut cobrir les necessitats bàsiques sense recórrer a fets delictius. Amb tot, la condemna a presó pot haver debilitat o provocat la pèrdua dels vincles i suports anteriors, de manera que la seva relació amb les narratives interactua amb els factors transicionals que intervenen a la sortida.

Finalment, cal destacar que l'absència d'addiccions a les drogues és present en la pràctica totalitat de casos analitzats. Aquest fet no introdueix diferències intraperfil, però sí que situa els entrevistats en un 'background' molt diferent al d'altres perfils.

Vinculació entre cicle de vida i narrativa

Només alguns dels entrevistats identifiquen la seva primera etapa a Catalunya com una època de la joventut de la qual es distancien:

“¿Qué vas a hacer, salir a la calle a hacer delitos de nuevo? Pero qué piensas tu, joder!, que estoy poniendo mayor, te dan las cosas corte. Yo antes me subo en el tren y me cuelo, me pilla... bueno, chillo con él un

poco, discutimos y me echa del tren, tranquilamente. Ahora no, tengo que llevar... la tarjeta de metro porque si me para me pongo colorao delante de la gente. Cuando éramos jóvenes te da lo mismo la gente, pero ahora si me pilla asín, pues (...)" (E360)

Amb tot, en la majoria d'entrevistats no hi ha cap identitat delictiva amb la qual s'hagi de trencar i l'edat no sembla jugar cap paper especialment rellevant per diferenciar entre diferents etapes vitals, en tant que tots els casos es troben en procés de construcció d'un projecte convencional caracteritzat per la inserció laboral i la vida familiar.

Vinculació entre factors transicionals i narrativa

Pel que fa a la interacció entre els factors transicionals i les narratives, un primer punt a abordar, per la preeminència que hem observat en els altres perfils, és el pes que tenen els vincles –i particularment els vincles de parella i paternals– en les narratives de canvi. Com s'ha dit, la majoria dels entrevistats van tenir, en el passat, una relació estable amb una parella no vinculada a la delinqüència, sense que això comportés cessar l'activitat delictiva o no introduir-s'hi. El que sembla rellevant per explicar les narratives de canvi, però, és que la relació s'hagi mantingut al llarg de la condemna a la presó: en els dos casos analitzats en què això ha estat així, el compromís actual cap a la relació i als fills és vist, almenys en part, com un retorn del suport rebut de la parella, que ha acceptat el passat delictiu i el posterior ingrés de presó:

"Y cuando [he] caído preso la primera cosa que me ((?)), ala!, ¿si me deja?, bueno, la vida [es] así. Si me deja pues me deja y cuando cumplo ya... ya voy a buscar a mis hijos y... cada semana voy a verlos... y si trabajo pues les doy algo... no?, eso lo hago yo solo, no?, en mi cabeza. Pero era al revés! La mujer... no falló ningún día, cada sábado, cada sábado durante toda mi condena. Mira, no sé... que tengo especial ni ella que tengo especial pero... son pocas. Yo he visto gente por... una condena de un año y... lo ((vapulearon)), y eran casados 30, 20 años. Yo te hablo que era un año y pico juntos, no?" (E360)

D'altra banda, els vincles amb la família d'origen apareixen en gairebé tots els casos (s'hi manté contacte regular i el primer que es vol fer al complir la condemna és visitar els pares al país d'origen). El patiment que els ha comportat la condemna de presó i la voluntat de no decebre'ls és plantejat com

una motivació per no tornar a delinquir (i a la inversa: en un cas, l'absència de la figura materna és presenta com un factor desmotivador del canvi):

“... encima estás... comprometido por los padres, que no vais a pasar lo mismo, el susto, tal... ausente dos años y pico y tal... muy duro... las hermanas, los hermanos... también la familia porque... ya te digo, lo pasé... muy bien ahí dentro, pero... cuando salí... Los que más sufren son la familia, porque tu lo estás pasando bien, y... pero ellos no, ellos siempre piensan al revés, porque la única idea es que estás en la cárcel y para ellos la cárcel es uf, un castigo, frío.” (E143)

Els vincles amb els pares, però, són febles en dos sentits: d'una banda, per la distància física que els separa dels fills (en cap cas es planteja un retorn a la llar d'origen); de l'altra, perquè no van acompanyats d'un suport material. En aquest sentit, i tot i que és un vincle present en bona part dels entrevistats, no sembla suficient, per si mateix, per explicar (o catalitzar la construcció de) una narrativa de canvi.

Un segon factor en què poden recolzar les narratives de canvi són els suports.

Respecte als suports de la parella, i com ja hem comentat, existiria una interacció entre el suport i el vincle al llarg del període d'empresonament (el suport rebut és retornat en forma d'un vincle sobre el qual es construeix una narrativa de canvi).

En segon lloc, els suports d'altres familiars residents a Catalunya es concreten en termes d'habitatge i manutenció, i són vistos com un recurs fonamental per no tornar a delinquir a la sortida (i, en aquest sentit, reforcen la percepció d'autoeficàcia):

“... no no voy a... yo voy a buscar la vida, como tengo hermanos aquí, gracias a Dios, muy buenos, están trabajando, no me va a faltar de nada también.” (E280)

Amb tot, i com s'ha explicat anteriorment, en el passat hi ha hagut activitat delictiva malgrat aquests suports. En bona part això és degut a que són vistos com un recurs provisional, però no suficient per a assolir el projecte convencional, que exigeix independència econòmica.

“... no vas a estar pendiente de tu familia, yo nunca estuve pendiente de mi familia, salvo a los, los 4 primeros meses, el resto para mi, todo lo... lo generaba yo.” (E143)

En tercer lloc tenim els suports derivats de l'ocupació. En aquest perfil sembla jugar un paper diferenciador entre narratives, ja que alguns entrevistats ocupats o amb possibilitats concretes d'inserció mantenen narratives de canvi tot i l'absència de cap relació de parella o filial i la feblesa dels vincles amb la família d'origen. Amb tot, i com planteja Maruna (2001), això no implica que la inserció laboral antecedeixi la disposició al canvi: els entrevistats ocupats o amb projectes concrets d'inserció són, també, qui més esforços han dedicat a la cerca d'ocupació en el passat recent, davant d'un desig genèric de “trobar feina” en els entrevistats que mantenen discursos menys desistents. En aquests casos, un passat favorable (llarga trajectòria laboral a Catalunya, delinqüència puntual iniciada després dels 30 anys) unida al suport familiar a la sortida i a altres característiques comunes a aquest perfil (absència d'identitat delictiva i d'addiccions) semblarien ser pilars suficients per a la construcció d'una narrativa de canvi.

En contrast, les narratives més properes a la persistència les trobem entre aquells casos que no tenen cap suport familiar ni laboral a Catalunya. En aquestes situacions, el suport de les xarxes amicals passaria a ocupar un paper primordial, la qual cosa situa els entrevistats en una posició paradoxal: aquestes xarxes són, justament, amb les quals es vol trencar per desvincular-se de la delinqüència.

Una consideració específica requereix la situació legal a Espanya dels entrevistats d'aquest perfil. En molts casos aquesta està regularitzada però, de no ser així, es genera un cercle viciós en què no es poden obtenir permisos fins la cancel·lació dels antecedents penitenciaris, la qual cosa impedeix l'accés a fonts legítimes d'ingressos.

Una darrera qüestió fa referència al paper que juga la intervenció penitenciària en aquests contextos. Les entrevistes analitzades d'aquest perfil recolzarien la hipòtesi que, en si mateixa, la presó no és catalitzadora d'una narrativa de

canvi o de persistència (les quals s'explicarien, especialment, pels suports i vincles externs), sinó que acompanya les transicions derivades d'aquestes narratives. En aquest sentit, és significatiu que siguin aquells casos amb vincles i suports externs els que atorguen major valor als programes formatius i laborals dels centres penitenciaris (com a aprenentatges i credencials potencialment útils al mercat de treball), mentre que els entrevistats sense suports externs centren el seu discurs en el caràcter estigmatitzador i institucionalitzador de la presó.

5. Conclusions

L'anàlisi presentada en apartats anteriors s'ha centrat en identificar el que anomenem narratives de desistiment i persistència en l'activitat delictiva i les seves vinculacions amb factors passats i presents de la vida dels entrevistats. La recerca ha focalitzat el seu interès en persones condemnades a penes de presó per delictes orientats al benefici econòmic (delictes contra la propietat i de tràfic de drogues) i, més particularment, en quatre perfils d'interns, definits segons l'edat actual i l'edat d'inici de l'activitat delictiva. La mostra en la qual s'ha centrat l'anàlisi no reflecteix tota la diversitat de la població de referència, sinó casos típics que, en l'interior de cada perfil, presenten característiques comunes i que, analitzats comparativament, permeten identificar trets diferencials en les narratives i processos cap al desistiment.

En els apartats que segueixen es sintetitzen els trets comuns i diferencials de les narratives de canvi i persistència entre els diferents perfils i, seguidament, es discuteixen les preguntes de recerca plantejades.

5.1. Les narratives. Caracterització general

5.1.1 Narrativa de desistiment

Els trets generals d'aquest discurs són els següents:

Ruptura amb la identitat delictiva anterior

Aquelles persones que van començar la seva activitat delictiva al final de la infantesa o començaments de l'adolescència i que van desenvolupar una carrera delictiva durant l'adolescència (perfils A, B i C), es plantegen una revisió de la seva vida anterior.

Els entrevistats expressen de diverses maneres la idea que ja no són la mateixa persona que aquella de l'època en què situen la seva activitat delictiva i amb la qual es comparen. En determinats casos, aquestes noves identitats es basen directament en abandonar l'etiqueta de delinqüent, manifestada en

expressions com “he parado de robar”; en altres, la persona expressa identitats diferents a la de delinqüent –“soy trabajador, no delincuente” – i, en altres, la ruptura s’expressa en què la persona destaca que ha trencat amb aquelles característiques de l’estil de vida més associades a la seva activitat delictiva: “no tomo drogas”, “no me meto en problemas”.

En aquells casos en què la persona no va tenir una adolescència delictiva, començant la delinqüència en l’etapa adulta i on sembla que no s’ha arribat a produir un etiquetament, la ruptura no forma part del discurs desistent (perfil D).

Projecte de vida convencional

El segon element de les narratives desistents consisteix en la voluntat de tancar definitivament una etapa de la vida, en la qual la delinqüència i l’empresonament ha estat un dels principals ingredients, i poder desenvolupar una vida “convencional” sense deutes amb la justícia. Normalment, els projectes de la persona estan en consonància amb el seu passat recent. Es busquen continuar i desenvolupar els vincles socials que ha tingut o ha construït durant la seva trajectòria vital i, en particular, en la fase de transició penitenciària. En general, el projecte de les persones s’estructura sobre el manteniment dels vincles que la persona té en el moment de la sortida (parella, ocupació, vincles familiars); en altres casos, la persona vol recuperar aquells vincles que va perdre com a conseqüència de la seva dedicació a la delinqüència i/o l’empresonament (ocupació, paternitat); entre els entrevistats de més edat i amb una llarga trajectòria delictiva i penitenciària (perfil C), les aspiracions poden limitar-se a cobrir les necessitats bàsiques de subsistència via subsidis o suports familiars. En tot cas, en aquestes narratives el projecte de vida convencional s’estructura sobre aspectes concrets que la persona vol assolir i que estan relacionats amb els recursos als quals té accés a la sortida.

El recurs a la delinqüència queda molt lluny

En coherència amb la ruptura amb l’activitat delictiva, en les narratives no apareixen de manera espontània mencions a la ponderació de la delinqüència

com una opció a considerar. Quan a les persones se'ls hi pregunta de manera directa si veuen algun perill que puguin tornar a delinquir responen sense excloure radicalment aquesta possibilitat, però les situacions hipotètiques en les quals podrien plantejar-se fer-ho (com en el cas d'extrema necessitat econòmica) estan molt allunyades d'aquelles en les quals es va donar la seva activitat delictiva, en què aquesta pràctica formava part de l'estil de vida de la persona.

Elevada confiança en assolir projectes convencionals de vida

La situació de sortida és molt variada entre els entrevistats amb narrativa desistent: una petita part surten amb molts vincles i suports externs (tenen una família que els recolza, una parella amb la qual dur a terme un projecte de vida i una ocupació font d'ingressos i d'identitat), però la major part no compten amb alguns d'aquests elements i, en particular, resulta majoritari entre aquestes persones que afrontin l'etapa posterior a la finalització de la condemna en situació d'atur i amb dificultats d'inserció laboral. No obstant, aquests entrevistats mostren la seva confiança en mantenir la vida convencional a la qual aspiren gràcies als suports familiars, a la percepció de subsidis i a la disponibilitat i adaptabilitat a un ampli ventall laboral.

Responsabilització cap al propi futur

En el discurs dels entrevistats, l'alta confiança, malgrat possibles condicions objectives adverses, sembla anar vinculada al fet d'haver desenvolupat un elevat sentit d'agència.

Si bé, en general, les persones han comptat amb suport durant tota la fase de l'empresonament (de la família, de la parella, dels professionals de la institució penitenciària, de l'estat) no creuen que el canvi que han experimentat sigui gràcies als altres, sinó que ells mateixos es veuen com motors del seu canvi. Si parlem de la reinserció penitenciària (el fet d'haver aconseguit un reingrés escalonat a la societat) no pensen que sigui una situació que hagin d'agrair als professionals de l'administració penitenciària, sinó que perceben que "s'ho han

guanyat” amb el seu comportament actiu a presó (participant en activitats educatives o formatives). Si ens referim als que han aconseguit la seva inserció laboral, consideren que es deu al seu esforç i a la seva responsabilitat en el desenvolupament de la feina. Si al·ludim a les persones que van establir o van mantenir les relacions de parella, manifesten que són ells els que, per la importància que donaven a la relació, han canviat moltes de les coses de la seva vida que hi entraven en contradicció, com el consum de drogues o les amistats.

De la mateixa manera, les persones indiquen que per al manteniment d'aquests vincles socials –o per aconseguir-los, en el cas que els hagin perdut o no els tinguin–, han d'assumir un paper proactiu: han de respectar als pares si volen conviure amb ells, han de buscar activament feina per aconseguir-la, han de portar una vida allunyada de les drogues per recuperar la paternitat, han de desvincular-se d'entorns i xarxes delictives, han d'anar als centres de tractament si continuen amb una problemàtica de drogues i, potser, han de desplaçar-se a un altre país si els antecedents penals els impedeixen treballar a Espanya.

5.1.2 Narrativa de persistència

Els trets generals d'aquest discurs són els següents:

Desig d'un futur diferent

A l'igual que el discurs de les persones amb narrativa desistent, les narratives que qualifiquem de persistents plantegen un tipus de vida convencional una vegada finalitzin la seva condemna. No es resignen a tornar a presó.

No hi ha, tampoc, diferència amb les narratives desistents pel que fa als elements fonamentals d'aquest pla convencional de vida per a quan finalitzi la condemna: mantenir o formar una família i trobar una ocupació que permeti la independència econòmica.

No obstant això, resulta freqüent que aquest projecte convencional de vida estigui construït més sobre la base d'un desig ideal ("me gustaría tener un trabajo", "hacer una familia"), que sobre unes expectatives plausibles per a la persona, vinculades a recursos als quals té accés o a habilitats que estigui en disposició de mobilitzar. És per això que, normalment, com veurem, la confiança de les persones en aconseguir els seus objectius convencionals és baixa.

Distanciament respecte a la identitat juvenil, però sense construir una identitat alternativa a la delictiva

Centrat l'objecte d'anàlisi en aquells entrevistats que van desenvolupar una carrera delictiva durant l'adolescència (perfils A, B i C), i que, d'alguna manera, van arribar a normalitzar la seva conducta delictiva en les seves vides, ens preguntem quina és la seva valoració, després de l'estada a presó, sobre aquella identitat juvenil en què la delinqüència va ser un element clau.

La revisió de la identitat varia segon el moment vital en el qual es troben les persones: en els joves (perfil A) encara no s'ha acabat de produir la revisió d'aquesta identitat; en els joves en transició a l'adulthood (perfil B) sí que existeix un distanciament respecte de la identitat juvenil, considerant que els ha portat moltes conseqüències negatives (com l'arribada a presó), però no acaba de construir-se una identitat alternativa; i, finalment, els adults que van viure tota la problemàtica amb les drogues (perfil C) també s'han distanciat de la seva identitat juvenil, però la identitat alternativa que s'han construït és la d'una persona "fruit de les circumstàncies", resignades a ser "delinqüents" i "addictes" i a tenir conductes coherents amb aquesta identitat. Les llargues trajectòries penitenciàries dels perfils B i C, unit a la pèrdua de vincles externs, han contribuït a reforçar aquesta estigmatització.

En les persones que no van arribar a desenvolupar una carrera delictiva en l'adolescència (perfil D), i que no van normalitzar la seva pràctica delictiva, la construcció d'identitats alternatives no forma part del discurs.

La delinqüència pot arribar a ser una opció vital

Si bé entre els més joves es manifesta la voluntat de no tornar a delinquir si no és com a últim recurs, la valoració d'aquesta opció com a possible sortida als problemes sembla ser més present entre els entrevistats amb una trajectòria delictiva més llarga i, en bona mesura, està associada a la identitat. La frase "finalmente uno hace lo que sabe hacer" reflecteix molt bé la influència de la identitat en les opcions vitals que les persones es plantegen.

Molta percepció d'obstacles i baixa confiança en poder assolir el futur desitjat

Les persones amb narrativa desistent perceben molts problemes per tal de dur a terme la vida convencional que desitgen. També en aquest punt, l'edat dels entrevistats a la sortida va relacionada amb la percepció d'obstacles. Els perfils de més edat, que són els que han tingut normalment una trajectòria més llarga de delinqüència i empresonament, són els que expressen un major nombre d'obstacles a la sortida.

Els obstacles més referits pels entrevistats són: les dificultats d'inserció laboral, que freqüentment relacionen amb els seus dèficits formatius; la manca de suport a la sortida, que solen associar amb el fet d'haver-se trencat o afeblit els vincles familiars que podien tenir en el passat; la percepció d'estigmatització, associada al fet d'haver passat una part molt important de la seva vida a la presó; les addiccions a les drogues i, entre els de més edat, els problemes de salut que ha comportat; i, en el cas d'immigrants, les dificultats per aconseguir renovar els permisos de residència. Tot aquests conjunt d'obstacles es posen de manifest en la forta ansietat narrada pels entrevistats respecte del període previ a la sortida de presó.

La traducció d'aquesta alta percepció d'obstacles quant a la valoració que fan els entrevistats sobre com anirà el seu futur –si aconseguiran dur a terme el futur convencional que desitgen– resulta molt lineal: a major percepció d'obstacles més dubtes de les persones sobre com serà el seu futur i, en particular, més dubtes sobre si aconseguiran abandonar la delinqüència.

El futur depèn de les circumstàncies

La percepció que el futur de les persones depèn de factors que estan fora del seu control de l'entrevistat és possiblement el tret més comú d'aquestes narratives. Davant les incerteses del futur –fruit de tot el conjunt d'obstacles percebuts– no acaben de confiar en ells mateixos per tractar de donar solucions als problemes. Aquesta incapacitat de veure's a si mateixos com agents del seu futur es manifesta de diverses maneres: en alguns casos, amb un discurs molt crític contra la societat en general i el sistema penitenciari en particular, per no donar-los l'ajuda que necessiten després que els han tingut tant de temps fora de la societat; en altres, amb l'esperança que els obstacles es venceran gràcies a l'atzar, reflectit en frases com “ojalá que vaya bien”.

Aquesta confiança és el revers de la moneda d'una manca d'estratègies concretes per tal d'afrontar els obstacles percebuts. En algunes ocasions, pels entrevistats, aquesta manca d'estratègies concretes apareix molt vinculada al fet que no tenen suport extern o que els seus suports estan vinculats a un passat al qual no voldrien tornar.

Taula 5. Similituds i elements diferencials en les narratives de cada perfil

Perfil	Narratives de canvi	Narratives de persistència
A	<p>CONVENCIONALITAT:</p> <ul style="list-style-type: none">- Ocupació / independència econòmica.- Projecte de parella / familiar. <p>RUPTURA: Ruptura amb l'activitat delictiva associada a l'adolescència. Autodefinició com a desistent prèvia a l'inici de la condemna.</p> <p>OBSTACLES: Confiança en els suports i en la inserció laboral tot i la percepció de les dificultats en el mercat laboral.</p> <p>CONTROL: Creença que les pròpies accions són necessàries per al canvi.</p> <p>ESTRATÈGIA: Definició d'estratègies orientades a objectius convencionals (cerca d'ocupació, manteniment de vincles i suports).</p>	<p>RUPTURA: Continuïtat amb identitat anterior. Autodefinició en base a característiques individuals que l'han portat a la delinqüència.</p> <p>OBSTACLES: Incertesa davant els obstacles percebuts (dificultats d'inserció laboral, estigmatització, accés a oportunitats il·lícites).</p> <p>CONTROL: Creença que el futur depèn de factors no controlables.</p> <p>ESTRATÈGIA: Dificultat per definir estratègies que evitin els factors que l'han portat a delinquir.</p> <p>PONDERACIÓ: Voluntat de no tornar a</p>

PONDERACIÓ: No es contempla tornar a delinquir o es veu com a últim recurs.

delinquir; delinqüència com a últim recurs.

Perfil	Narratives de canvi	Narratives de persistència
B	<p>CONVENCIONALITAT:</p> <ul style="list-style-type: none">- Ocupació / independència econòmica.- Projecte de parella / familiar (en alguns casos) <p>RUPTURA: Distanciament amb la identitat delictiva i construcció d'una nova identitat</p> <p>OBSTACLES: Confiança en els suports i en la inserció laboral tot i la percepció de les dificultats en el mercat laboral.</p> <p>CONTROL: Creença que les pròpies accions són necessàries per al canvi.</p> <p>ESTRATÈGIA: Definició d'estratègies orientades a objectius convencionals (cerca d'ocupació, manteniment de vincles i suports).</p> <p>PONDERACIÓ: No es contempla tornar a delinquir, o es veu com a últim recurs.</p>	<p>RUPTURA: Distanciament amb la identitat juvenil sense construcció de nova identitat</p> <p>OBSTACLES: Alta percepció d'obstacles (dificultats d'inserció laboral; addicció a les drogues; manca de xarxa social; estigmatització, institucionalització).</p> <p>CONTROL: Creença que el futur depèn de factors no controlables.</p> <p>ESTRATÈGIA: Manca d'estratègies orientades a objectius convencionals.</p> <p>PONDERACIÓ: Ponderació de la delinqüència com a possible sortida als problemes.</p>
Perfil	Narratives de canvi	Narratives de persistència

C

CONVENCIONALITAT:

- Ocupació o cobertura de necessitats bàsiques.
- Projecte de parella / familiar (en alguns casos).

RUPTURA: Ruptura amb la joventut i amb l'activitat que l'ha caracteritzada (drogues, delinqüència).

RUPTURA: Continuitat amb la identitat delictiva (fruit de les circumstàncies, autodefinició com a delinqüent, neutralització de la pràctica delictiva).

OBSTACLES: Confiança en els suports i en la inserció laboral tot i la percepció de les dificultats en el mercat laboral.

OBSTACLES: Alta percepció d'obstacles (dificultats d'inserció laboral, addicció a les drogues, manca de xarxa social, estigmatització, institucionalització; mal estat de salut).

CONTROL: Creença que les pròpies accions són necessàries per al canvi.

CONTROL: Creença que el futur depèn de factors no controlables.

ESTRATÈGIA: Definició d'estratègies orientades a objectius convencionals (cerca d'ocupació, deshabitació drogues, manteniment

ESTRATÈGIA: Manca d'estratègies orientades a objectius convencionals.

PONDERACIÓ: Ponderació de la

	de vincles i suports). PONDERACIÓ: Consideració dels alts costos de les drogues i de la delinqüència. No es contempla la possibilitat de tornar a delinquir o consumir drogues, o es veu molt llunyana.	delinqüència com a possible sortida als problemes.
Perfil	Narratives de canvi	Narratives de persistència
D	<p>RUPTURA: Absència d'identificació amb la delinqüència.</p> <p>CONVENCIONALITAT:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ocupació / independència econòmica - Projecte parella / familiar (només en alguns casos) 	
	<p>CONVENCIONALITAT: Els objectius convencionals s'expressen com a projecte concret.</p> <p>OBSTACLES: Confiança en la inserció laboral tot i la percepció de les dificultats en el mercat laboral. Percepció d'alta ocupabilitat per l'experiència laboral anterior i adaptabilitat a un ampli ventall d'ocupacions i condicions de treball.</p> <p>ESTRATÈGIA: Definició d'estratègies orientades a objectius convencionals (cerca d'ocupació)</p> <p>PONDERACIÓ: No es contempla tornar a delinquir, o es veu com a últim recurs.</p>	<p>CONVENCIONALITAT: Els objectius convencionals s'expressen en forma d'ideal i poc connectada amb la situació actual.</p> <p>OBSTACLES: Alta percepció d'obstacles (dificultats d'inserció laboral; situacions d'irregularitat; estigmatització, institucionalització).</p> <p>CONTROL: Creença que el futur depèn de factors no controlables.</p> <p>ESTRATÈGIA: Estratègies orientades a evitar la delinqüència (ex. evitar amistats vinculades) però no a assolir objectius convencionals.</p> <p>PONDERACIÓ: Voluntat de no tornar a delinquir; delinqüència com a últim recurs.</p>

5.2. Discussió de les preguntes de recerca

a) El paper de les narratives de canvi en el procés de desistiment

La recerca ha diferenciat dues classes de narratives de les persones al final del compliment de la seva condemna: la narrativa de desistiment (o de canvi) basada, normalment, en una ruptura amb la identitat delictiva i en una percepció de capacitat de portar a terme una vida convencional; i la narrativa de persistència, en la que la persona no construeix una identitat diferent a la

delictiva i/o percep molts obstacles per assolir objectius convencionals, essent la delinqüència una possible sortida als seus problemes. En aquest estadi de la recerca no es pot explorar la relació entre les narratives de les persones a la finalització de la condemna i la seva posterior relació amb l'activitat delictiva, ja que això requereix un seguiment de casos que es farà en una fase posterior. Aquesta fase es focalitza, per tant, en explicar el sorgiment de les narratives i en plantejar factors estructurals que poden afectar a la relació de les narratives amb el desistiment posterior.

b) El paper de la trajectòria vital i del cicle de vida com a condicionants del desenvolupament de narratives de canvi

Respecte de la trajectòria de vida, la qüestió que es vol explorar en la recerca és la capacitat de la trajectòria d'explicar les narratives de les persones en el moment de la finalització de la condemna. Sobre la base que les trajectòries són explicatives de l'estabilitat de la delinqüència (Sampson i Laub 1997), la idea que cal sotmetre a escrutini és si trajectòries desfavorables fan més difícil el sorgiment de narratives de canvi, mentre que són les trajectòries més favorables les que ho faciliten.

Abans d'exposar els resultats de la recerca en referència a aquesta hipòtesi, cal destacar que existeixen molts elements comuns entre les trajectòries de les persones entrevistades: van créixer en famílies de nivell socioeconòmic baix i, en els perfils que inicien la trajectòria delictiva a l'adolescència (A, B i C), les famílies van tenir dificultats estructurals per supervisar els fills i molts d'ells no van completar els estudis primaris. No obstant això, dins d'aquest marc comú existeixen diferències rellevants entre els entrevistats que són les que permeten contrastar la qüestió plantejada. Entre aquestes diferències destaquen: estatus socioeconòmic de la família (pobresa/necessitats bàsiques cobertes); patiment de maltractaments a la infantesa; relació de la família amb la delinqüència (entorn delictiu/entorn no delictiu); barri de residència (amb o sense oportunitats delictives); ingressos en centres de menors, de protecció i de justícia; trajectòria laboral (període de temps actiu en el que han estat

ocupats); període de temps empresonat (major o menor part de la seva vida adulta).

Confirmant els resultats de la recerca internacional (Piquero et al., 2007; Laub i Sampson, 2003), no sembla que pugui deduir-se de l'anàlisi realitzada que la trajectòria sigui determinant, almenys per explicar les narratives de les persones en el moment de la finalització de la seva condemna de presó. L'anàlisi intraperfil realitzada ens indica que, dins de cadascun d'ells, existeixen persones amb trajectòries similars que tenen narratives diferents, existeixen persones amb trajectòries molt problemàtiques que tenen narrativa desistent i, finalment, existeixen persones amb trajectòries prèvies a l'empresonament de les més favorables del perfil que tenen narrativa persistent.

No obstant, determinats factors de la trajectòria poden afavorir una narrativa de desistiment. Quan la persona inicia un procés de desistiment sobre la base d'un qüestionament de la identitat anterior, basat en factors transicionals que analitzarem en el següent epígraf, podrà recuperar aspectes positius del passat –com, per exemple, una experiència laboral prèvia satisfactòria, aspectes positius de la trajectòria educativa, uns valors que els pares van intentar transmetre, una pràctica de lleure, etc.– per reforçar la seva narrativa de canvi. Tal com es mostra a la Figura 2 (apartat c), aquesta recuperació del passat podrà influir positivament en les dues dimensions que té la narrativa: servirà per donar solidesa narrativa a la nova identitat (“es que yo no he sido delincuente, yo siempre he sido trabajador”) i també per incrementar el seu sentit d'autoeficàcia ja que la persona es podrà percebre més capaç de dur a terme allò que ja ha realitzat en el passat.

Respecte del cicle de vida, la hipòtesi que es volia explorar és aquella que indica que existeixen etapes de la vida que són especialment favorables al canvi. D'acord amb Shover (1985, 1996) hi haurà quatre etapes rellevants en aquest sentit: el final de l'adolescència i principis de la joventut (que situaríem en el perfil A); des de la joventut a la transició a l'adulthood (que situaríem en el perfil B), la vida adulta (que situaríem en el perfil C) i el pas a la vellesa, que no hem analitzat en la present recerca.

La tesi de l'autor sobre la primera etapa –la del final de l'adolescència i principis de la joventut– és que existeix una maduració al final d'aquesta etapa que porta a persones que no han estat compromeses amb la delinqüència a valorar de manera més negativa els costos de l'activitat delictiva i a començar un desistiment de la delinqüència. Si contrastem aquesta tesi en referència al perfil A (joves) ens trobem amb la dificultat que possiblement les persones d'aquest perfil van arribar a estar més compromeses amb la delinqüència del que descriu Shover i que, per tant, possiblement no equival al perfil analitzat per l'autor. Obviant aquesta consideració, el que ens diu la recerca és que en aquest perfil, el procés de maduració al qual l'autor es refereix no és normalment fruit d'una experiència merament subjectiva sinó que, quan es produeix, sol anar precedida d'una experiència intersubjectiva.

La interacció entre l'experiència intersubjectiva i subjectiva s'observa també en el perfil B (joves en transició a la vida adulta) i en el perfil C (adults entorn dels 40 anys). En aquest darrer cas, la persona pot fer una revisió de tota la seva vida, arribar a la conclusió que la identitat delictiva ha estat molt perjudicial i replantejar-se les seves aspiracions per tal de poder estar els següents anys de vida desvinculat de la delinqüència. Si bé aquests resultats corroboren la tesi de Shover, tant en el perfil C com en el B el que ens trobem és que aquesta reflexió no porta per si sola a una dinàmica de canvi, sinó que s'arriba a aquesta reflexió en un context de relacions interpersonals que l'afavoreixen.

En síntesi, la conclusió a la que arribem respecte de la importància del cicle de vida per explicar les narratives de desistiment en diferents edats és que si bé, en efecte, existeixen etapes més favorables a la revisió de la vida anterior –que en aquesta recerca identifiquem en la transició a la vida adulta i en la fase intermèdia de l'adulthood–, l'experiència subjectiva associada a aquestes etapes sembla donar-se només quan existeixen factors transicionals, relatius a l'existència de vincles, que afavoreixen el canvi de la persona.

c) El paper dels factors transicionals en les narratives de canvi

Aquesta pregunta de recerca explora la rellevància dels factors transicionals en les narratives de les persones. La idea principal és que la construcció d'una narrativa de canvi pot explicar-se pels contactes interpersonals que fomenten un canvi d'identitat i una percepció de capacitat de desenvolupar els rols que aquesta comporta. S'han pres en consideració tres possibles dinàmiques causals entre els contactes interpersonals i les narratives de canvi: la dimensió de vincle amb persones convencionals (que comportaria tant el canvi d'identitat que exigeix el manteniment de la relació com una percepció de responsabilitat en el compliment del nou rol), la dimensió de suport (que ajudaria a vèncer els obstacles al canvi i, per tant, a reforçar el sentiment d'autoeficàcia), i la dimensió d'aprenentatge (que permetria incrementar la percepció de la capacitat personal de superar els obstacles i també fomentar el canvi d'identitat).

Els principals resultats de l'anàlisi realitzada són els següents:

Factors transicionals originaris de les narratives desistents

La recerca ha identificat dos factors principals que semblen originar la formació d'una narrativa desistent: la creació d'un nou vincle sentimental amb una parella prosocial, el qual opera com a punt d'inflexió, i el vincle familiar preexistent (amb pares i/o amb la parella) que no va servir, en el seu moment, per evitar l'entrada o la continuació de la persona en l'activitat delictiva, però que en la fase transicional adquireix un sentit similar al dels punts d'inflexió.

Mentre que el primer factor (la creació d'un nou vincle sentimental amb parella prosocial) és el que resulta més explicatiu entre els entrevistats joves (perfil A), el segon factor (el vincle familiar preexistent amb família o parella) és el més explicatiu en la resta de perfils, és a dir, entre les persones joves en transició a l'adulthood (perfil B), adults consumidors de drogues (perfil C) i migrants amb inici tardà de l'activitat delictiva (perfil D). En el perfil D cal considerar, a més,

que l'inici tardà de la delinqüència i un pes important de l'aspecte laboral en la trajectòria anterior reforça el manteniment d'una identitat convencional.

El procés causal que explica la formació d'una narrativa desistent

El procés causal que explica la formació d'una narrativa de desistiment té alguns aspectes diferencials, en funció del tipus de vincle originari, així com aspectes comuns pel que fa als factors que mobilitza.

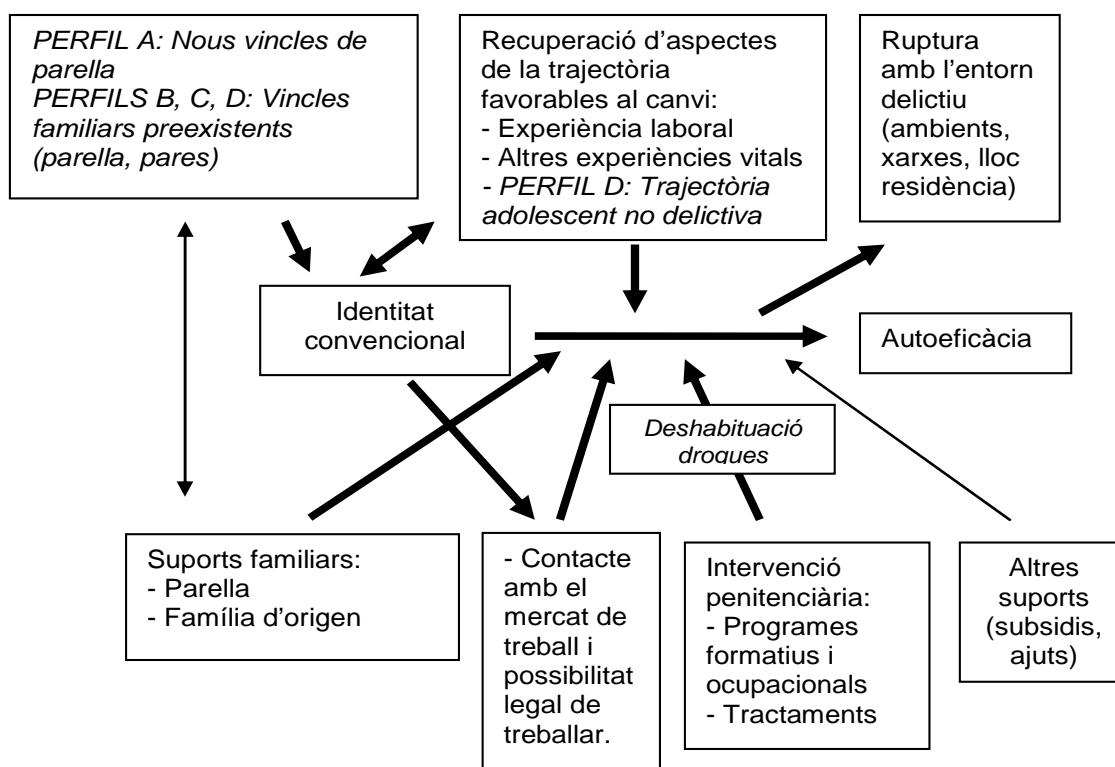
Començant pels aspectes diferencials, la recerca ha pogut identificar dos mecanismes causals explicatius de l'inici de la narrativa. En el cas de les persones que van experimentar una relació sentimental amb una parella prosocial, el mecanisme causal explicatiu sembla ser, tal com s'ha destacat en la recerca internacional (Laub i Sampson, 2003), la demanda de la parella a l'entrevistat que porti una vida convencional i la motivació consegüent que adquireix la persona a iniciar un conjunt de canvis en la seva vida per la rellevància que dóna la persona a mantenir el vincle. En canvi, en el cas dels vincles preexistents amb la parella i/o amb la família (fonamentalment els pares), la persona experimenta una necessitat de canvi, demostrant que es capaç de dur a terme una vida convencional, com a retorn per tot el suport – emocional i material– que els familiars li han donat durant el seu període d'empresonament i com a compensació pel patiment que la persona ha causat als familiars durant tota la seva etapa delictiva i d'empresonament.

No obstant aquests aspectes diferencials, i tal com s'observa a la Figura 2, la dinàmica causal que es desenvolupa a partir d'aquí sembla ser similar amb independència del factor originari.

Si bé, lògicament, poden haver-hi diferències en les dinàmiques de cada persona, sembla que els elements més generals que són presents en tot el procés en el qual es construeix aquesta narrativa de desistiment són: a) una motivació de la persona a emprendre canvis en la seva vida (ruptura amb el passat i construcció o recuperació d'identitats convencionals); b) una entrada de la persona –sigui prèviament a l'entrada a presó o en el procés de reinserció

penitenciària– en el món laboral o, com a mínim, unes accions de la persona dirigides a inserir-se laboralment; c) una vida activa a la presó, pel que fa a la participació en activitats formatives i de tractament (quan la persona té una problemàtica específica, com per exemple de drogues) i l'establiment de bones relacions amb professionals; d) un suport rebut per la parella i/o família durant el període d'empresonament; e) un canvi en l'estil de vida de la persona, abandonant o reduint la relació amb les persones de referència de la seva vida delictiva, canviant el lloc de residència en molts casos i alterant freqüentment classes de llocs que es freqüenta; i f) una recuperació d'aspectes de la trajectòria passada favorables al canvi (com l'experiència laboral o altres experiències vitals).

Figura 2. Processos de desistiment



Tots aquests factors incideixen en el procés que va de la motivació al canvi (identitat) a la percepció de capacitat per assolir un estil de vida convencional (autoeficàcia). En aquest sentit, el que s'extreu de l'anàlisi és que el vincle no només és un factor que ajuda a construir una identitat no delictiva, sinó que, a més, acaba mobilitzant i dotant de sentit els altres factors transicionals.

La rellevància dels vincles

Per tal de completar l'anàlisi del paper dels vincles en la formació de narratives de desistiment hi ha quatre qüestions a las que s'ha de respondre: són els vincles imprescindibles perquè hi hagi narrativa de desistiment?; són els vincles suficients perquè es desenvolupi una narrativa de desistiment?; operen els vincles igual en els diferents perfils?; i, per últim, només la família d'origen i la parella poden operar com a vincles?

Respecte de la primera qüestió –sobre si són els vincles imprescindibles– la resposta, sempre referida a la mostra analitzada, és, en bona part, afirmativa, però amb un matís. Efectivament, en els quatre perfils analitzats l'aspecte que més diferencia a persones amb narrativa desistent i persistent és justament l'existència dels vincles. El matís arriba quan, per excepció, entre les persones immigrades – presents tant en el perfil A (joves que comencen a delinquir en l'adolescència) com en el D (començament tardà de l'activitat delictiva)–, hi ha algun cas de persones amb narrativa desistent que no tenen aquests vincles o que, si els tenen, no poden tenir el mateix valor explicatiu ja que es tracta de familiars dels que, vivint en la distància, no en reben el suport i, per tant, la idea de “retorn” no pot jugar amb la mateixa intensitat. Tornarem de nou sobre aquest matís a l'hora de parlar del valor dels suports.

Respecte de la segona qüestió –sobre si els vincles són suficients per tal que hi hagi una narrativa de canvi– la resposta és negativa. Si bé no en tots, en la majoria de perfils existeixen algunes persones que han conservat el vincle amb la família però que, malgrat tot, no han desenvolupat una narrativa de canvi. El que això vol dir és que el vincle és un factor que pot, per si sol, originar un procés de canvi, però que perquè es formi la narrativa de canvi caldrà mobilitzar un conjunt de recursos que contribuiran a construir una percepció d'autoeficàcia.

Respecte de la tercera qüestió –si els vincles operen igual en tots els perfils– la resposta sembla negativa. El que ens trobem és que entre les persones joves (perfil A) el vincle rellevant és el de la parella prosocial i, en canvi, el vincle

familiar no sembla tenir el mateix valor per fomentar una narrativa de canvi com en persones de més edat (perfils B, C i D). Possiblement, això s'explica perquè el mecanisme causal que posa en marxa el vincle preexistent requereix d'un cicle de vida més favorable al canvi, que fomenti la reflexió sobre la identitat durant l'adolescència, la qual cosa només es dona en els perfils de més edat.

Finalment, en referència a si poden haver-hi altres vincles més enllà de la família d'origen i la parella, el que ens mostra l'anàlisi és que aquests són els vincles més rellevants. A part d'aquests, la relació a la qual es fa més referència és la filial. Respecte al seu valor com a vincle cal dir, en primer lloc, que per a algun entrevistat la motivació relativa a assumir la tutela dels fills té un valor explicatiu de la seva narrativa desistent, en la mesura en què la persona pensa que ha de portar una vida ordenada si vol recuperar la tutela o si no vol que els fills o filles s'avergonyeixin d'ell si torna a la presó. Però, en canvi, en molts altres casos i en absència d'altres vincles, els fills no semblen, per si mateixos, motivar el canvi; és la mare o altres familiars qui n'assumeixen la tutela i la cura mentre el pare se'n desvincula.

La rellevància dels suports

En el tema dels suports cal abordar tres qüestions principals: el que prové de l'ocupació, el que ve de la família o de la parella i el que té el seu origen en d'altres fonts.

Respecte del suport que prové de l'ocupació, cal dir que sembla ser un element bàsic per a fonamentar l'autoeficàcia. En realitat, com hem dit, les persones desistents han tingut algun contacte amb programes laborals o s'han inserit laboralment en el procés que va des de la formació de la narrativa desistent fins al moment de ser entrevistats. Això fa pensar, com després direm, que l'ocupació, almenys per a les persones amb possibilitat de treballar, apareix com un aspecte molt important en la consolidació de narratives de desistiment.

Respecte del suport que prové de la parella (incloent aquí el que prové de la família de la parella) o de la família, cal diferenciar entre el suport que va unit al

vinde d'aquell que es dóna de manera separada. Aquest suport s'accepta de bon grat quan el vinde existeix i contribueix a incrementar la autoeficàcia de la persona i, en particular, la confiança de poder dur a terme una vida convencional, malgrat els obstacles objectius que existeixen a la sortida. En canvi, quan la persona pugui rebre el suport de la família o de la parella, però no s'expressa relació de vinde amb aquesta (perquè, per exemple, existeix ressentiment de la persona pel fet de que se l'hagi abandonat durant la seva estada a presó, perquè hi ha hagut un distanciament en la relació o perquè es percep que no s'és acceptat tal com s'és), llavors la possible ajuda per satisfer les necessitats bàsiques que la persona podria rebre de la família no és rebuda de bon grat, expressant la persona vergonya d'haver de recórrer a la família. En aquests casos, el suport s'accepta com un recurs temporal, però es considera que no contribueix a assolir els objectius convencionals i, en aquest sentit, intervé molt feblement sobre l'autoeficàcia.

Els suports que la persona pugui rebre de les administracions públiques o altres institucions (pensions, prestacions per desocupació o subsidis d'excarceració) contribueixen també a donar sentit de confiança a les persones, en particular, a aquelles que finalitzen la condemna sense està ocupades, que són la majoria. No obstant, de l'anàlisi se'n desprèn que quan aquests recursos són els únics amb els quals la persona pot comptar (o, fins i tot, quan van units al suport que pugui rebre d'una família amb la qual no s'expressa relació de vinde), sembla un factor feble per tal que la persona construeixi un discurs d'autoeficàcia, tret que limiti les aspiracions convencionals a cobrir les necessitats mínimes de subsistència, com és el cas d'alguns entrevistats de més edat, ex-consumidors de drogues i amb llarga trajectòria penitenciària (perfil C).

En síntesi, una conclusió global que s'extreu de l'anàlisi és que la capacitat del suport social per fomentar el sentiment d'autoeficàcia de la persona i, en conseqüència, de ser un ingredient bàsic del procés de desistiment queda confirmada, però per si sola sembla insuficient si no va acompanyada del vinde.

El matís a aquesta conclusió fa referència a la població immigrada. En la mostra entrevistada, el projecte migratori implica la ruptura dels vincles físics amb la família (la gran majoria ha viatjat sense els pares i sense parella) i la cerca de suports (ocupació) al país receptor orientada a assolir objectius convencionals. Pensem que és aquest projecte el que explica que alguns d'aquests entrevistats immigrants construeixin la narrativa de canvi no sobre vincles de parella o familiars, sinó sobre el recurs de l'ocupació.

La rellevància de la intervenció penitenciària

Respecte de la intervenció penitenciària, hi ha dues qüestions importants que la recerca aborda: primera, la capacitat de la intervenció penitenciària de contribuir a la construcció d'una narrativa de desistiment i, segona, la necessitat de condicions prèvies per tal que aquesta intervenció incideixi en la construcció de la narrativa.

Respecte de la primera qüestió –si la intervenció penitenciària serveix per construir una narrativa de desistiment– la resposta és afirmativa, i especialment en la dimensió d'autoeficàcia. Hi ajuda almenys en quatre aspectes: aprenentatge d'habilitats (per exemple, mitjançant l'alfabetització a la presó o l'adquisició de determinades competències laborals), com a credencial (obtenció de titulacions i acreditacions que es percep que seran valorades en el mercat de treball), com a tractament (per exemple, d'addiccions) i com a espai de relació prosocial (en tant que part d'aquestes intervencions es realitzen en espais físics i contextos relacionals diferents als habituals).

Respecte de la segona qüestió –relativa a si existeixen condicions prèvies perquè la intervenció sigui incorporada en la narrativa– l'anàlisi realitzada també permet respondre afirmativament. Tant la participació en aquestes dinàmiques penitenciàries com si es produeixen els efectes positius perseguits depèn de la motivació prèvia de la persona, és a dir, que hagi iniciat una dinàmica de canvi que, com abans hem dit, s'origina normalment en els vincles de la persona. En aquest sentit, i com altres recursos que poden mobilitzar els entrevistats, els aprenentatges derivats de la intervenció penitenciària no

semblen catalitzar la narrativa de canvi per si mateixos, però sí ser fonamentals per a acompanyar-lo.

Taula 6. Comparació de factors transicionals, segons narratives

Factors	Perfil	Narratives de canvi	Narratives de persistència
<i>Vincles i suports familiars</i>	<i>A</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Punt d'inflexió en la nova relació de parella que no accepta l'activitat delictiva. - Ruptura amb l'entorn i l'estil de vida adolescent: amistats, ambients, consums. - Suport material de parella, família d'origen i família de la parella que comporta el vincle com a retorn. 	<ul style="list-style-type: none"> - Influència de les xarxes amicals i/o de parelles que no sancionen el comportament delictiu. - No hi ha hagut ruptura, tot i que pugui manifestar-se la voluntat de canviar de xarxes amicals. - Suport material de parella i família d'origen (si hi ha vincle)
	<i>B</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Suport material de la família d'origen que comporta el vincle com a retorn. 	<ul style="list-style-type: none"> - El suport material de la família d'origen s'accepta, però no comporta vincle. - En alguns casos, ruptura amb família d'origen.
	<i>C</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Suport material de parella i/o família d'origen que comporta el vincle com a retorn. 	<ul style="list-style-type: none"> - El suport material de la família no s'accepta per manca de vincle. - En alguns casos, ruptura amb família d'origen.
	<i>D</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Suport material de la parella que comporta el vincle com a retorn. - Suport material de familiars d'origen a Catalunya (temporal i en alguns casos). 	<ul style="list-style-type: none"> - Suport material de familiars d'origen a Catalunya (temporal i en alguns casos). - Absència de suports familiars a Catalunya (en alguns casos) i pes important de les amistats.
<i>Altres suports</i>	<i>A</i>	<ul style="list-style-type: none"> - L'experiència laboral ha format part del procés de desistiment. - Ocupats (alguns casos) / sense ocupació. 	<ul style="list-style-type: none"> - Sense ocupació.
	<i>B</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Ocupats (alguns casos) / sense ocupació. 	<ul style="list-style-type: none"> - Sense ocupació.
	<i>C</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Ocupats (alguns casos). - Dependència de subsidis i ajuts. Estratègia d'autoocupació en economia informal com a complement a subsidis. 	<ul style="list-style-type: none"> - Sense ocupació. - Dependència de subsidis i ajuts.
	<i>D</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Ocupats o possibilitats concretes d'inserció. 	<ul style="list-style-type: none"> - Sense ocupació.

<i>Activitat penitenciària</i>	A	- Situació regular. - Participació activa en activitats formatives, font d'autoeficàcia. - Procés de reinserció (inicial o esglaonat), font d'autoeficàcia.	- Situació irregular (alguns casos). - Participació en activitats formatives i de tractament (alguns) sense rellevància en la narrativa. - Fracàs del procés de reinserció (exclusió en algun cas) i sortida en regim tancat.
	B	- Participació activa en programes de deshabitació i activitats formatives, font d'autoeficàcia. - Procés de reinserció (esglaonat), font d'autoeficàcia.	- Participació en activitats formatives i de tractament (alguns) sense rellevància en la narrativa. - Fracàs del procés de reinserció (exclusió en algun cas) i sortida en regim tancat.
	C	- Participació activa en programes de deshabitació i activitats formatives, font d'autoeficàcia. - Procés de reinserció (esglaonat), font d'autoeficàcia.	- Menor participació en programes de tractament i activitats formatives. - Sortida en règim tancat.
	D	- Participació activa en activitats formatives, font d'autoeficàcia. - Procés de reinserció esglaonat (esglaonat), font d'autoeficàcia.	- Participació instrumental en activitats formatives (com a trencament de rutina i mitjà d'obtenció de beneficis penitenciaris). - Sortida en règim tancat.

d) Condicionants estructurals del desenvolupament de narratives de canvi i de la seva plasmació en el procés de desistiment

Com s'ha plantejat, la presència d'una narrativa de desistiment no implica que els plans de la persona no puguin truncar-se. En aquest sentit, cal considerar especialment el paper que juguen en el procés de transició els condicionants estructurals.

El principal condicionant estructural que es planteja en la transició de les persones analitzades és, sens dubte, la crisi d'ocupació en un context, català i espanyol, caracteritzat ja de per si per les altes taxes d'atur. En alguns perfils, com l'A, el B i el D, durant l'etapa en què van estar al mercat laboral abans de complir condemna hi havia oportunitats d'ocupació, i l'experiència laboral obtinguda és un factor que els entrevistats utilitzen per construir el sentit d'agència respecte de la capacitat d'inserir-se laboralment o de mantenir la

seva feina actual. Però el context de manca d'ocupació en què es trobaran a la sortida podria truncar els projectes de canvi entre aquells que mantenen narratives de desistiment.

D'altra banda, la situació irregular a Espanya en la qual es troben alguns entrevistats del perfil D i A crea una situació paradoxal, en tant que se'ls atorga la llibertat –i, a la pràctica, la possibilitat de seguir residint al país– sense que puguin obtenir permís de residència i treball fins que s'hagin cancel·lat els antecedents penitenciaris. No obstant, com abans hem dit, les persones que en el passat hagin gaudit de permisos de residència de llarga durada podran optar a la renovació del permís malgrat disposar d'antecedents penals.

En tercer lloc, aquells altres casos que, tot i plantejar certs elements que els apropen a les narratives de desistiment, es troben en situació més feble (escassa experiència laboral, absència de suports socials, problemes de salut), i mancant una intervenció social adreçada a la reinserció de col·lectius amb especials dificultats, semblen abocats a un futur en què la marginalitat és l'únic horitzó alternatiu a la delinqüència. Aquesta és una situació que en major o menor mesura és present a tots els perfils, però especialment rellevant en el C (adults consumidors de drogues).

Destacar, finalment, el paper que sembla jugar la família d'origen en la provisió de curs i suport de població adulta. Sembla clar que aquest resultat de la recerca, que mostra el paper de la família com a motor d'un procés de desistiment, sembla un aspecte que no ens consta que hagués estat posat de manifest en recerques sobre desistiment realitzades en altres contextos, fet que ens fa vincular-lo al rol que juga la família en els països del sud d'Europa com a proveïdor de benestar. En aquest sentit, la recerca confirma la necessitat que els estudis de desitiment considerin la dimensió estructural en la seva anàlisi, tal com han destacat els principals teòrics (Laub i Sampson, 2003; Farrall et al., 2010).

6. Implicacions dels resultats per a les polítiques de reinserció

Els resultats obtinguts han permès identificar processos de construcció de narratives de desistiment i permeten, en base a aquests, apuntar algunes reflexions relatives a les polítiques de reinserció. Els elements que assenyallem en aquest darrer apartat fan referència a les tres dimensions transicionals considerades (suport, vincle i aprenentatge) i aborden aspectes més concrets en cadascuna d'aquestes que es deriven de l'anàlisi.

a) Inserció laboral i altres suports econòmics

L'ocupació sembla ser, en molts casos, si bé no condició suficient, sí que fonamental per encarar una transició exitosa a la vida en llibertat. La inserció laboral és important no només com a mitjà per satisfer les necessitats bàsiques, sinó també per millorar les possibilitats d'establir altres vincles socials i de consolidar identitats alternatives a la delinqüència. Al marge dels casos que han gaudit d'un programa de transició que hagi comportat que la persona s'hagi inserit laboralment (les sortides esglaonades semblen facilitar aquest procés), podem diferenciar dues situacions que requereixen, segurament, respostes diferents: d'una banda, les persones amb formació i/o experiència laboral prèvia i disponibles per inserir-se a la finalització de la condemna; de l'altra, els casos amb molt baixa ocupabilitat (escassa formació i experiència laboral, problemes de salut i/o consum de drogues, edat avançada). En aquestes darreres situacions les mesures assistencials o programes específics de reinserció semblen fonamentals. D'acord als resultats obtinguts, aquests suports no són suficients per consolidar narratives de canvi, però semblen, en tot cas, imprescindibles per evitar les situacions d'exclusió social a les quals aquests casos semblen encaminats.

Una situació especialment problemàtica és la dels immigrants que no podran treballar legalment fins que no cancel·lin els antecedents penals (Larrauri, 2011) però que, en molts casos, tampoc seran expulsats a causa dels vincles

existents a Espanya. Aquesta situació reclama polítiques específiques adreçades a aquests col·lectius que sembla que ja s'estan obrint en el nostre context gràcies a la nova legislació d'estrangeria. Aquesta permet, almenys per les persones que han tingut residència de llarga durada, que tinguin opció de renovar el permís malgrat tenir antecedents penals, sobre la base, entre d'altres raons, que puguin acreditar uns resultats positius en el seu procés de rehabilitació a la presó (María Helena Bedoya, comunicació personal).

b) Reforç dels vincles socials

Una implicació bàsica que es desprèn dels resultats obtinguts en aquesta recerca és la importància de reforçar els llaços familiars amb què compta la persona a l'exterior. Cal pensar que l'existència de vincles no només serà rellevant per construir narratives de canvi, sinó que, com diu la recerca existent sobre el tema, serà un element clau perquè la persona pugui arribar a un desistiment definitiu. Com que, en molts casos, la persona segueix mantenint la relació amb algun familiar –els pares o parella estable– que li dona suport, sembla important treballar, des del començament de l'empresonament, la relació de la persona amb la seva família per tal que els vincles no es refredin o que, en cas que estiguin ja afeblits a l'entrada a la presó, puguin reforçar-se.

Amb tot, en molts casos això no és possible per l'absència de llaços externs. En aquestes situacions resulta important que la persona pugui establir altres vincles amb entitats d'ajuda a persones empresonades. En la recerca no hem pogut identificar, per la seva absència en els casos analitzats, el paper de les xarxes comunitàries de suport que podrien operar com a font alternativa de vincle quan el lligam amb la parella o amb la família no existeix.

c) Programes d'intervenció penitenciària

Un dels resultats de l'anàlisi és la percepció positiva que aquelles persones amb narratives de canvi tenen dels programes de tractament (de deshabituació de les drogues), dels programes de caràcter educatiu i dels de formació professional i de la inserció laboral en la fase de transició. Possiblement,

aquests programes ajudin a consolidar una identitat no delictiva però, especialment, contribueixen a augmentar el sentit d'autoeficàcia: d'una banda, pels aprenentatges i credencials que impliquen (que són vistos com a valor de canvi en el mercat de treball), de l'altra, pels efectes immediats en termes d'aconseguir el tercer grau o la llibertat convencional gràcies a la realització d'aquests programes.

El problema es troba en què les persones amb menys vincles i suports també han tendit a beneficiar-se en menor mesura de la realització de programes de tractament i d'activitats formatives i educatives, o bé no reben positivament aquestes mesures. Possiblement, això sigui fruit d'una menor motivació que a la vegada deriva de la manca de vincles i suports externs que fomentin el canvi. En aquest sentit creiem que, de forma paral·lela al reforçament dels suports i vincles, resulta important tractar de trencar aquesta espiral i incentivar, des de la intervenció penitenciària, a les persones amb menor motivació. En el cas dels vincles, cal pensar que, si s'aconsegueix refer-los, la participació en aquests programes pot servir no només per reforçar la identitat no delictiva i l'autoeficàcia, sinó també per consolidar-los en la mesura en què la participació en aquests programes mostra ja un inici de canvi que és raonable que els agents del vincle (parella, pares, germans o altres persones o entitats) valorin positivament. En aquest sentit, seria convenient evitar casos (si bé en aquesta recerca són puntuals) respecte dels quals no s'ha fomentat que participessin en programes dirigits a la reinserció i, d'una altra banda, s'haurien d'iniciar nous processos de reinserció encara que els primers hagin fracassat, ja que sembla que la sortida en segon grau penitenciari impedeix treballar la dimensió d'autoeficàcia que deriva del fet d'aconseguir els objectius de la progressió.

Un altre aspecte rellevant és que cal tenir en compte que un punt que sembla limitar les narratives de desistiment és el fet que les persones vegin que la seva educació bàsica és molt deficitària, la qual cosa és una manifestació d'una trajectòria de fracàs escolar i d'absència d'experiència laboral. Des d'aquest punt de vista, els programes educatius adreçats a aquestes persones amb

trajectòria més difícil podrien servir per incrementar el sentit d'autoeficàcia de les persones i acompanyar un procés de desistiment.

7. Referències

Agnew, R. (1992). "Foundation for a general strain theory of crime and delinquency". *Criminology*, 30, 47-87.

Agnew, R. (1995). "The contribution of social-psychological strain theory to the explanation of crime and delinquency". A: F. Adler; W. Laufer (eds.). *The legacy of anomie theorie, Advances in Criminological Theory*, vol VI. New Brunsswick: Transaction Publishers, 113-137.

Akers, R.; Sellers, C. (2009). *Criminological theories. Introduction, evaluation and application*. New York: Oxford University Press.

Andrews, D.; Bonta, J. (2003). *The Psychology of Criminal Conduct*. 3^a ed. Cincinaty: Anderson.

Axinn, W. G.; Pearce, L. D.; Ghimire, D. (1999). "Innovations in Life History Calendar Applications". *Social Science Research*, 28, 243–264.

Bandura, A. (1977). "Self-efficacy: towards a unifying theory of behavioral change". *Psychological Review*, 84/2, 191-215.

Bernard, J.; Snipes, J.; Gerould, A. (2010). *Vold's theoretical criminology*. New York: Oxford University Press.

Bertaux, D. (1980). "L'approche biographique: Sa validité méthodologique, ses potentialités". *Cahiers Internationaux de Sociologie*, LXIX, 197–225.

Blokland, A. J.; Niuwbeerta, P. (2005). "The effects of life circumstances on longitudinal trajectories of offending". *Criminology*, 43/4, 1203-1240.

Bottoms, A.; Shapland, J. (2010). *Steps towards desistance among male young adult recidivists*. A: S. Farrall, R. Sparks, S. Maruna, M. Hough (eds.). *Escape Routes: Contemporary perspectives on life after punishment*. London: Routledge.

Burnett, R. (1992). *The Dinamics of Recidivism*. Oxford: Oxford Centre for Criminological Research.

- Capdevila, M.; Ferrer, M. (2009). *Taxa de reincidència penitenciària 2008*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Cid, J. (2008). "El Incremento de la Población Reclusa en España entre 1996-2006: Diagnóstico y Remedios". A: *Revista Española de Investigación Criminológica*, 6, 1-31.
- Cid, J. (2007). "¿Es la prisión criminógena?: un análisis comparativo de reincidencia entre la pena de prisión y la suspensión de la pena". *Revista de derecho penal y criminología*, 19, 427-456.
- Cid, J.; Larrauri, E. (coords) (2002). *Jueces penales y penas en España: aplicación de las penas alternativas a la privación de libertad en los juzgados de lo penal*. València: Tirant lo Blanch.
- Cid, J.; Larrauri, E. (2005). "Delincuencia violenta y penas alternativas". A: J. Cid, E. Larrauri (coords.). *La delincuencia violenta: ¿prevenir, castigar o rehabilitar?* Valencia: Tirant lo Blanch, 13-44.
- Cid, J.; Larrauri, E. (2009). "Development of crime, social change, mass media, crime policy and their impact on prison population rates". *Sistema Penal&Violencia*, 1/1, 1-21.
- Cid, J.; Tébar, B. (2010a). "Spain". A: N. Padfield; D. Van Zyl Smit; F. Dunkel (eds). *Release from prison. European policy and practice*. Cullompton: Willan.
- Cid, J.; Tébar, B. (2010b). "Libertad condicional y delincuentes de alto riesgo". *Revista Española de Investigación criminológica*, 8/3, 1-23.
- Cullen, F.; Wright, J. (1997). "Liberating the anomie-strain paradigm: Implications from social-support theory". A: N. Passas, R. Agnew (eds.). *The future of anomie theory*. Boston: Northeastern University Press, 187-206.
- Farrall, S. (2002). *Rethinking What Works with Offenders. Probation, Social Context and Desistance from Crime*. Devon: Willan.
- Farrall, S.; Bottoms, A.; Shapland, J. (2010). Social structures and desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 7(6): 546-570.

- Farrington, D. (1986). "Age and crime". A: N. Morris, M. Tonry (eds.). *Crime and Justice. An annual review of research*, 7, 189-250.
- Farrington, D; Welsch, B. (2007). *Saving children from a life of crime*. Oxford: Oxford University Press.
- Flick, U. (2004). *Introducción a la investigación cualitativa*. Madrid: Morata.
- Freedman, D.; Thornton, A.; Camburn, D.; Alwin, D.; Young-DeMarco, L. (1988). "The Life History Calendar: A Technique for Collecting Retrospective Data". *Sociological Methodology*, 18, 37-68.
- Gadd, D.; Farrall, S. (2004). "Criminal careers, desistance and subjectivity: Interpreting men's narratives of change". *Theoretical Criminology*, 8/2, 123-156.
- Giordano, P. C.; Cernkovich, S. A.; Rudolph, J. L. (2002). "Gender, crime, and desistance: Toward a theory of cognitive transformation". *The American Journal of Sociology*, 107(4), 990-1064.
- Glaser, D. (1964). *The effectiveness of a prison and parole system*. Indianapolis: The Bobbs-Merrill Company.
- Gottfredson, M.; Hirschi, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hirschi, T.; Gottfredson, M. (1983). "Age and the explanation of crime". *The American Journal of Sociology*, 89/3, 552-584.
- Larrauri, E. (2011). "Conviction records in Spain: obstacles to reintegration of offenders?". *European Journal of Probation*, 3/1, 50-62.
- Laub, J.; Sampson, R. (2001). "Understanding Desistance from Crime". A: M. Tonry (ed.). *Crime and Justice. A Review of Research*, 28, 1-69.
- Laub, J.; Sampson, R. (2003). *Shared Beginnings, Different Lives. Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge: Harvard University Press.

- Lebel, T. P.; Burnet, R.; Maruna, S.; Bushway, S. (2008). "The 'Chicken and Egg' of Subjective and Social Factors in Desistance from Crime". *European Journal of Criminology*, 5/2, 131–159.
- Lemert, E. (1967). *Human deviance, social problems and social control*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Lozares, C.; Verd, J. M. (2008). "La entrevista biográfico-narrativa como expresión contextualizada, situacional y dinámica de la red socio-personal". *REDES, Revista hispana para el análisis de redes sociales*, vol.15/6. En línia: [http://revista-redes.rediris.es/html-vol15/Vol15_6.htm].
- Luque, E.; Ferrer, M.; Capdevila, M. (2005). *La reincidència penitenciària a Catalunya*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Maruna, S. (2001). *Making Good. How ex-Convicts Reform and Rebuild their Lives*. Washington: American Psychological Association.
- Matza, D. (1964). *Delinquency and drift*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- McGuire, J. (2002). "Integrating Findings from Research Review". A: M. McGuire (ed.). *Offender Rehabilitation and Treatment*. West Sussex: Wiley, 3-38.
- McGuire, J; Priestley (1995). "Reviewing 'What Works?: Past, Present and Future'". A: J. McGuire (ed.) *What Works: Reducing Reoffending*. Chichester: Willey.
- Moffit, T. (1993). "Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy". A: *American Psychological Association*, 100/4, 674-701.
- Morse, J. (1998). "Designing Funded Qualitative Research". A: N. K. Denzin, S. Lincoln (ed.). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks (CA): Sage.
- Piquero, A.; Farrington, D.; Blumstein, A. (2007). *Key issues in criminal career research. New analysis of the Cambridge study in delinquent development*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sampson, R.; Laub, J. (1993). *Crime in the Making. Pathways and Turning Points Through Life*. Cambridge: Harvard University Press.

Sampson, R., Laub, J. (1997). "A life-course theory of cumulative disadvantage and the stability of delinquency". A: T. P. Thornberry (ed.). *Developmental theories of crime and delinquency*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 133-61.

Shover, N. (1985). *Aging criminals*. Beverly Hills: Sage.

Shover, N. (1996). *Great pretenders. Pursuits and careers of persistent thieves*. Boulder: Westview.

Siennick, S.; Osgood, D. (2008). "A review of research on the impact on crime of transitions to adult roles". A: A. M. Liberman (ed.). *The long view of crime: A synthesis of longitudinal research*. New York: Springer, 161-187.

Tébar, B. (2004). *Variables de concessió de la llibertat condicional a Catalunya*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. En línia: [http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/ARXIUS/doc_40827794_1.pdf].

Uggen, C. (2000). "Work as a turning point in the life course of criminals: a duration model of age, employment, and recidivism". *American sociological review*, 67, 529-546.

Uggen, C.; Kruttschnitt, C. (1998). "Crime in the breaking: Gender differences in desistance". *Law & Society Review*, 32/2, 401-428.

Uggen, C.; Wakefield, S (2008). "What have we learned from longitudinal studies on work and crime". A: A. M. Liberman (ed.). *The long view of crime: A synthesis of longitudinal research*. New York: Springer, 191-218.

Warr, M. (1998). "Life-course transitions and desistance from crime". *Criminology*, 36/2, 183-216.

Zamble, E.; Quinsey, V. (1997). *The Criminal Recidivism Process*. Cambridge: Cambridge University Press.